

Jean-Jacques Bouquet

ISTORIA ELVEȚIEI

Redactor:
Mirella Acsente

Tehnoredactare computerizată:
Andreea Apostol

Coperta:
Walter Riess

Jean-Jacques Bouquet
HISTOIRE DE LA SUISSE
© Presses Universitaires de France, 1995

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-221-6

JEAN-JACQUES BOUQUET

ISTORIA ELVEȚIEI

Traducere de Ioana Cirstoceă

Prefață și note de Radu G. Păun

CORINT

București, 2001

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
Capitolul I – ELVEȚIA DINAINTE DE ELVEȚIA.....	9
Capitolul II – ORIGINILE CONFEDERAȚIEI.....	26
Capitolul III – PRIMELE ALIANȚE	37
Capitolul IV – APOGEUL MILITAR AL LIGILOR	46
Capitolul V – REFORMA	60
Capitolul VI – STRUCTURA SOCIALĂ ȘI VIAȚA COTIDIANĂ ÎN VECHIUL REGIM	72
Capitolul VII – DOMINAȚIA FRANCEZĂ	91
Capitolul VIII – RESTAURARE ȘI REGENERARE.....	106
Capitolul IX – STATUL FEDERAL	120
Capitolul X – ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	133
Capitolul XI – RĂZBOAIE MONDIALE ȘI CRIZE	149
Capitolul XII – ELVEȚIA DUPĂ 1945	165
BIBLIOGRAFIE	179

PREFAȚĂ

Istoria Elveției este povestea unui experiment îndrăzneț, al cărui proiect s-a construit în timp, prin efortul și încrederea multor generații. Nimic nu a fost premeditat — poate doar dorința de libertate —, nimic nu a fost primit fără trudă; fie și numai din acest punct de vedere, tenacitatea muntenilor făuritori de ceasornice de înaltă precizie este de admirat. Dar Elveția nu este numai atât; ea reprezintă exemplul viu al unui permanent și remarcabil exercițiu de conviețuire între oameni care vorbesc patru limbi oficiale (franceza, germana, italiana și retoromana) și care practică două mari confesiuni (catolică și protestantă), pentru a nu mai vorbi de o sumă întreagă de particularități regionale și locale, de care locuitorii „Țării cantoanelor” se simt încă și azi deosebit de atașați.

De la legendarul Wilhelm Tell, cel nemurit de Schiller, și până în era informaticii, Elveția se confundă cu paradoxul însuși și înregistrează, pe rând, record după record. Obține cea dintâi, în istoria europeană, statutul de neutralitate, și aceasta nu prin complicate negocieri diplomatice, ci grație forței armate pe care o pune la dispoziția puterilor europene. Altfel spus, își ajută vecinii să se lupte între ei — contra cost, desigur — pentru propria sa pace. Corolar al acestei reușite, marile orașe elvețiene devin puncte de referință pe harta lumii: sediul Comitetului Internațional al Crucii Roșii se află la Geneva, unde, cândva, delibera și adunarea Societății Națiunilor. Organizații economice, politice, sportive aleg Zürich-ul, Basel-ul sau Geneva drept reședință. Marile bănci ale lumii își au aici reprezentanțe de marcă; pentru capitalul internațional, Elveția este

țară cea mai sigură și mai stabilă din Europa și, poate, din întreaga lume.

Până și marile evenimente paneuropene, cum e cazul Revoluției pașoptiste, capătă în Elveția nuanțe particulare: fără zguduri și violențe, elvețienii inaugurează — în plină eră a democrațiilor reprezentative — prima „democrație” directă din Europa, făcând din referendum un instrument central de participare la viața publică.

Nu este vorba de defazare, de refuz al responsabilității în toate acestea. Neutră, și deci departe de pasiunile politice care au divizat și divid încă Europa, cât și lumea întreagă, Elveția nu este deloc o țară izolată. Oamenii ei și-au asumat, în timp, alte responsabilități, nu mai puțin importante, nu mai puțin nobile, și le-au dus, din câte se vede și în această carte, la bun sfârșit. Au cultivat — cu greu, dar cu răbdare deopotrivă — respectul pentru celălalt, ca parte a respectului pentru sine însuși; au învățat arta dialogului și consensului, în care orgoliul lasă loc înțelepciunii și încrederii în parteneri; au știut să învețe de la alții fără să pretindă vreodată că alții ar trebui să ia aminte la exemplul lor. Acest „să facem împreună”, atât de dificil pentru mulți dintre noi, este poate deviza Elveției. Multe dintre spiritele înalte ale Europei au trecut pe aici; mulți au înțeles și au admirat „spiritul elvețian” la el acasă; în felul acesta, țara a fost în contact permanent cu lumea, s-a racordat la curente de idei europene, a știut să le cultive și să le adapteze propriilor trebuințe.

Cartea pe care o dăruim astăzi cititorului român este povestea acestor fapte, o introducere în ceea ce înseamnă civilizația elvețiană, o încercare de portret al uneia dintre cele mai interesante țări europene. Unele tușe sunt poate prea vagi, orice sinteză asumându-și acest risc. Am încercat în notele ce însoțesc textul să le dăm mai multă consistență și să racordăm istoria elvețiană la contextul general european. Pentru a face dis-

ținția dintre notele noastre și acelea ale autorului, le-am marcat pe acestea din urmă cu sigla *n.a.* — nota autorului. Notele traducătorului sunt însemnate prescurtat *n.tr.*

Din considerente lesne de înțeles, localitățile pomenite în lucrare poartă cel puțin două, dacă nu chiar patru nume. Pentru acelea deja încetățenite în limba română (Lucerna, spre exemplu, în grafia germană Luzern) am adoptat versiunea consacrată, pentru altele am optat pentru denumirea autohtonă oficială (pentru Ticino, bunăoară, canton locuit în majoritate de vorbitori de italiană, denumit în textul francez original Tessin, am ales denumirea italiană). În situații mai complexe, în care sunt curențe două sau mai multe denumiri, am dat și celelalte variante — spre exemplu, Biel (Bienne). Am păstrat în forma lor originală numele unor instituții specifice, precum *Landsgemeinde*, *landammann*, considerând că traducerea lor în limba română nu le-ar putea reda exact conținutul. Acolo unde am crezut necesar, am explicat în note specificul uneia sau alteia.

Cum am pomenit mai sus, Elveția a fost vizitată de un număr impresionant de oameni de cultură, începând din veacul al XVI-lea și până în zilele noastre. Ni s-a părut inutil să reamintim cine au fost un Brahms, Wagner sau Romain Rolland, aflați în trecere prin Elveția; în plus, aceasta ar fi dus la supraîncărcarea aparatului critic. Am preferat în schimb să dăm detalii despre unele personalități de origine elvețiană (Borromini, spre pildă) sau străină (Georges Pitoeff) mai puțin familiare cititorului.

Sperăm ca această muncă a noastră să-și găsească ecou în orizontul de lectură al publicului românesc și să adauge încă o fereastră spre lume deja consacratei colecții pe care o publică Editura CORINT. Vă dorim așadar o călătorie plăcută prin munții și istoria Elveției !

Elveția va avea ultimul cuvânt în istorie.

Victor HUGO, *Legenda secolelor*

Singurul lucru pe care l-au inventat elvețienii
este o mică pendulă care spune „cucu”.

Orson WELLS, *Al treilea om*

Elveția valorează mai mult decât șapte milioane de telespectatori laolaltă.

Jean-Pascal DELAMURAZ,

consilier federal,

alocuțiunea din 29 aprilie 1995,

privind Sărbătoarea Podgorenilor din 1999.

ELVEȚIA DINAINTE DE ELVEȚIA

Cancelarul austriac Metternich spunea despre Italia că nu e decât o „expresie geografică”. Parafrazându-l, putem afirma că Elveția ilustrează situația inversă: creație politică a sfârșitului Evului Mediu, rădăcinile libertăților sale coboară spre secolul al XIII-lea; în secolul al XV-lea, țara a căpătat conștiința existenței proprii, iar în 1648 a devenit independentă din punct de vedere juridic, pentru a se transforma într-un stat adevărat abia în 1848.

În anul 58 î.Hr., țara ce avea să devină Elveția a intrat în istorie printr-o mențiune făcută de Cezar¹ la începutul operei sale *De Bello Gallico*: „Prin natura locurilor, helveții sunt «închiși» din toate părțile: dintr-o parte prin cursul Rinului, dintr-alta prin lanțul înalt al Munților Jura, dintr-o a treia parte prin lacul Léman și cursul Ronului.” (Cezar lasă de-o parte cea de-a patra graniță a Elveției, Alpii, care îi părea, fără îndoială, evidentă.) Simțindu-se încolțit și împins fiind de ambiția unei căpetenii pe nume Orgetorix, poporul celtic al helveților a vrut să emigreze în Gallia; ei au pornit la drum după ce și-au incendiat orașele (aproximativ o duzină) și satele (în jur de 400); au fost însă opriți chiar de Cezar la Bibracte, în apropiere de Autun², și trimiși înapoi

¹ După cum se știe, ilustrul general și om politic roman Caius Iulius Caesar (101–44 î.Hr.) a fost și un remarcabil scriitor; *De Bello Gallico* constituie relatarea campaniilor sale împotriva galilor pe care i-a învins decisiv în anul 51 î.Hr.

² Oraș în Franța de azi, anticul Augustodunum.

în ținuturile lor, pentru a nu lăsa aceste regiuni nepopulate și pentru a nu risca ocuparea lor de către germani.

Despre helveți nu se cunosc prea multe — cele douăsprezece „orașe” (mai degrabă niște târguri fortificate³) nu au fost în totalitate identificate și nu suntem pe deplin edificați nici în ce privește specificul popoarelor care i-au precedat. După „lacuștrii” trăitori în neolitic și în epoca bronzului⁴, dezvoltarea remarcabilă caracteristică celei de-a doua vârste a fierului coincide aici cu sosirea primilor celți⁵, începând cu secolul al V-lea⁶. La vremea respectivă, helveții trebuie să se fi aflat undeva în regiunea cuprinsă între Main și Rin. La sfârșitul secolului al II-lea, cimbrii, venind din Jutlanda, îi antrenaseră în migrațiile lor spre Sud pe *tigurini* și pe *tugeni*, care erau în mod cert două triburi helvetice; în anul 107, sub comanda lui Divico, primii au învins o armată romană în regiunea Agen⁷, trecându-i pe prizonieri pe sub furcile caudine⁸; cel de-al doilea

³ Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de terminologia antică; cu certitudine, termenul folosit de Cezar, *oppidum*, nu trimite la o realitate urbană similară celei de azi sau lumii romane de atunci, ci la așezări întărite asemănătoare *davelor* geto-dacice, cu care așezările celtice au fost adesea comparate.

⁴ Aceste populații par să fi locuit mai degrabă pe litoralul lacurilor decât pe apă, așa cum se credea începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, când lucrările de desecare au dezgropat piloni și construcții lacustre din neoliticul târziu. (n. a.)

⁵ Pentru o mai limpede precizare cronologică, vom aminti că epoca fierului a fost împărțită de specialiști în două mari perioade: Halstatt, prima vârstă a fierului (care acoperă secolele V–I î.Hr.), și La Tène (secolele I î.Hr.–I d.Hr.), pentru care vezi și nota 6.

⁶ Perioada numită La Tène își datorează numele unei stațiuni de pe malul lacului Neuchâtel. (n.a.)

⁷ Oraș în sudul Franței de astăzi.

⁸ Practica umilirii învinșilor era larg răspândită în Antichitate. Furcile caudine (de la numele unei localități unde romanii au suferit o înfrân-

trib ar putea fi „teutonii” învinși de Marius aproape de Aix-en-Provence în anul 102. În urma acestor răătăciri, și unii și ceilalți s-au stabilit între Jura și Alpi, de unde aveau să pornească patruzeci de ani mai târziu în tentativa lor de emigrare⁹.

Ce statut au avut helveții după evenimentul de la Bibracte? Probabil că și-au păstrat autonomia, fiind obligați în schimb să apere frontiera pe Rin împotriva germanilor¹⁰; participarea lor la revolta lui Vercingetorix¹¹, în anul 52, a însemnat, fără îndoială, ruperea tratatului încheiat cu Cezar; apoi, ei au fost înglobați progresiv în lumea romană, fără ca vreun alt război să aibă loc. Crearea coloniilor Nyon și Augst, în apropiere de Basel (45–44 î.Hr.), cucerirea regiunii Valais și supunerea rhaetilor¹² (la sfârșitul ultimului secol înainte de Hristos), întemeierea taberei militare de la Vindonissa, în apropierea Rinului, sunt tot atâtea etape ale acestei absorbiri încununate cu înălțarea orașului

gere zdrobitoare) erau formate din două sulite înfipte în pământ, peste care se așeza transversal o a treia. Învinșii erau trecuți prin acest cadru, ca și cum ar fi fost puși să se închine în fața învingătorilor.

⁹ Cimbrii și teutonii, două triburi germanice, au constituit un pericol real pentru statul roman. Ei au fost definitiv învinși de generalul și omul politic roman Caius Marius, în 102 și 101 î.Hr.

¹⁰ Autorul face aici referire la o procedură tipică politicii externe romane față de cei numiți „barbari”, cum era și cazul helveților. Învinși în luptă, ei capătă statutul de aliați ai Romei (*foederati*), cu rol de asigurare a granițelor.

¹¹ Șeful uniunii tribale a galilor revoltați împotriva stăpânirii romane. A capitulat în fața lui Cezar la Alesia (localizată ipotetic lângă Alise-Sainte-Reine, regiunea Côte d'Or), după un îndelungat asediu, și a fost dus la Roma, unde a murit în închisoare. Vercingetorix a devenit ulterior un simbol al istoriei Franței.

¹² Populații de origine celtică, localizate în zona Alpilor Centrali, azi estul Elveției, în Tirolul austriac și nordul Lombardiei. Au fost supuși Romei de către împăratul Tiberiu, după anul 15 d.Hr.

Avenches, centrul administrativ al helveților, la rangul de *colonia*¹³ (în anul 73 d.Hr.).

Care ar putea fi semnificația unei astfel de măsuri? Era o promovare, un act de bunăvoință al împăratului Vespasian acordat unui oraș în care își petrecuse o parte din copilărie sau, din contră, o măsură destinată să pedepsească sau cel puțin să controleze o populație puțin sigură, care în vremea crizei de succesiune imperială din anii 68-69¹⁴ optase pentru tabăra adversă¹⁵? Chestiunea nu este încă lămurită; e sigur însă că Avenches a devenit astfel centrul urban al coloniei și centru al *Țării helveților*, un fel de oraș-stat în interiorul *civitas*-ului. Organizarea tribală a fost abandonată, introducându-se unități administrative tipic romane, *vici* (târguri).

În urma acestui prim pas, Helvetia pare să fi fost asimilată fără mari dificultăți. Acest fapt este atestat de urbanizarea așezărilor Avenches, Nyon, Augst, Martigny, prevăzute cu amfiteatre și terme, de construirea sutelor de *villae*¹⁶ semănate pe solul Podișului Elveției — dar practic

¹³ Se știe că orașele romane erau de mai multe categorii. *Colonia* era un rang urban superior, desemnând un oraș întemeiat de statul roman prin colonizare cu cetățeni romani, ceea ce înlesnea procesul de romanizare.

¹⁴ Criza la care face trimitere autorul este cunoscută sub numele de „anul celor patru împărați”. Pe rând sau simultan, Galba, Othon, Vitellius și Vespasian au fost proclamați împărați de legiunile pe care le comandau, ducând între ei un dur război civil din care câștig de cauză va avea cel din urmă, fondatorul dinastiei Flaviilor (69–79).

¹⁵ Helveții îl sprijiniseră pe efemerul împărat Othon, ca reacție împotriva legiunii cantonate la Vindonissa, supranumită *rapax*, care se alăturase trupelor lui Vitellius. (n. a.)

¹⁶ Ansamblu gospodăresc de tipul unei ferme, care cuprindea reședința proprietarului și dependențele necesare exploatarei agricole. Tipică lumii romane, *villa rustica* este o realitate comună și provinciei Dacia.

inexistente în Alpi —, de dezvoltarea rețelei rutiere care străbate Alpii la vest prin trecătoarea Marele Saint-Bernard și la est prin defileele din Graubünden, Splügen, Septimer și Julier. Alte semne ale aceleiași fenomen sunt asocierea elitelor indigene la exercitarea puterii locale, sincretismul dintre zeitățile galice și cele romane, dispariția aproape completă a limbii celte, răspândirea cultului imperial¹⁷ — în 1939, la Avenches a fost descoperit un bust de aur al lui Marc Aureliu¹⁸.

Alipită succesiv la *Gallia Belgica*, la *Germania Superior* și, în fine, la *Maxima Sequanorum*, țara helveților era desigur mai puțin întinsă decât Elveția actuală: coloniile Nyon și Augst își aveau propriul teritoriu, Geneva de azi aparținea provinciei *Gallia Narbonensis*, Ticino Italiei însăși, în vreme ce zona de est era inclusă în provincia Rhaetia, iar Valais depindea de mica provincie a Alpilor Graici și Pennini.

Pacea romană¹⁹ (care a fost, de altfel, mai puțin absolută decât o credeau istoricii clasici) a fost zdruncinată în anul 260, când alamanii sau alemanii²⁰ și-au făcut apariția

¹⁷ Forma supremă a religiei de stat la Roma, inaugurată de fiul adoptiv al lui Cezar, Octavian (27 î.Hr. – 14 d.Hr.), care asocia personalitatea împăratului cu statul însuși, căutând să asigure coeziunea poporului în jurul acestor două simboluri.

¹⁸ Marcus Aelius Aurelius Verus, împărat roman, 161–180. S-a ilustrat în campanii împotriva triburilor germanice care amenințau Imperiul. A fost și un important gânditor, de la care au rămas o serie de maxime și cugetări, exemplu de stil și profunzime.

¹⁹ În general, istoricii au considerat că stăpânirea romană a adus regiunilor cucerite o epocă de liniște și prosperitate, denumită de obicei *Pax romana* („pacea romană”).

²⁰ Grup de triburi germanice, stabilite inițial pe cursul mijlociu și inferior al Elbei. După lupte îndelungate cu Roma, vor fi învinse de huni și își vor întemeia mici grupări statele în zona franco-germană. Numele francez al Germaniei (*Allemagne*), dar și cel italian (*Alemagna*) evocă prezența lor în aceste ținuturi.

pe Podiș, jefuind și distrugând așezările romane, care nu-și vor mai regăsi strălucirea de altădată: Nyon a fost abandonată, iar Augst părăsită, populația sa instalându-se la Basel, în vreme ce târgul (*vicus*) Lausanne s-a mutat de pe malurile lacului Léman pe înălțimile învecinate. Prin pierderea sud-estului Germaniei și reinstalarea frontierei pe Rin, Helvetia a redevenit o provincie de graniță: tabăra de la Vindonissa — intrată în amorțeală încă de pe vremea lui Traian — și-a regăsit importanța; s-au construit fortărețe (*castra*), dintre care cea mai importantă se situează în apropiere de Augst. În secolul al IV-lea au avut loc și alte incursiuni ale alamanilor.

În anul 401, trupele de pe frontieră au fost strămutate; li se deschidea astfel calea barbarilor, burgunzi și alamanii.

Originari din Danemarca și instalați pe cursul mijlociu al Rinului, burgunzii au fost învinși de huni; în anul 443, romanii i-au instalat pe supraviețuitori în Helvetia occidentală. Populație minoritară, ei au împărțit teritoriul cu helveții și au adoptat limba lor, iar Geneva le-a devenit una dintre capitale. Celui mai important dintre regii lor, Gundobad, i se datorează așa numita *Lex Gundobada*²¹, interesantă mărturie a dreptului germanic. Fiul său, Sigismond, a abandonat erezia ariană²² și a întemeiat mănăstirea Saint-Maurice, ceea ce i-a adus canonizarea, în ciuda faptului că își omorâse unul dintre fii. Conform cronicii episcopului

²¹ Cod de legi destinat popoarelor germanice, influențat de dreptul roman.

²² Erezie creștină ce poartă numele inițiatorului, Arius; a fost condamnată la Sinodul ecumenic de la Niceea, în 325. Arianismul nega consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl. În pofida măsurilor luate de diferiți împărați, atât în Orient, cât și în Occident, precum și a activității teologice și dogmatice a Sfinților Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și Grigore de Nyssa, erezia s-a răspândit printre popoarele germanice (vandali, goți).

Marius de Avenches²³, Sigismond a fost învins de franci în anul 523, luat prizonier și „aruncat într-un puț împreună cu soția și copiii săi”; fratele său i-a urmat la tron, dar un nou atac al francilor a pus capăt regatului burgund în anul 534.

În urma unei victorii împotriva francilor, la finele secolului al V-lea, alemanii au pătruns la sud de Rin; n-a mai fost, ca în anul 260, un raid devastator, ci o infiltrare discretă, continuă, aproape „pe furiș”, a unui popor de crescători de animale, pe cale de sedentarizare și aflați deci în căutarea unor noi terenuri pentru turmele lor. Toate aceste triburi erau, probabil, destul de puțin organizate (ducii de Alemania, menționați de la începutul secolului al VI-lea, par să fi fost funcționari franci și nu indigeni); cu toate acestea, relativ numeroși prin raportare la resursele locului, ei au asimilat lent populațiile romanizate, răspândite mai cu seamă în regiunile împădurite, unde așezările ocupau doar luminișurile. Puținătatea surselor — morminte, toponime — nu permite evaluarea precisă a situației; germanizarea pare să se fi oprit spre vest, unde a întâlnit o populație romano-burgundă suficient de densă; în secolele al VIII-lea și al IX-lea, frontiera lingvistică s-a fixat pe cursul râului Sarine (Saane). În Alpii Orientali, germanizarea a fost mai târzie: dialectele retoromane²⁴ au

²³ Același Marius, precum și episcopul și cronicarul Grigore de Tours, menționează și o misterioasă catastrofă naturală care s-ar fi putut petrece în anul 563: un munte din diocesa Valais, *Tauredunum* (care n-a putut fi localizat cu exactitate), s-a prăbușit brusc și a provocat un val uriaș pe lacul Léman, „luând pe sus cu forța sa podul de la Geneva” și „omorând o mulțime de oameni”. Mai multe nu se pot spune despre acest eveniment. (n. a.)

²⁴ Limbă romanică vorbită în Elveția orientală, în Tirol și în Friuli. Retoromana prezintă mari deosebiri dialectale; dintre dialecte, romanșa a stat la baza retoromanei literare, a patra limbă oficială în Elveția, alături de germană, franceză și italiană.

intrat într-un declin care continuă până în ziua de astăzi. Regiuni ca Rheintal din Sankt Gallen, Glarus, nordul Alpilor din Graubünden erau deja germanizate la finele primului mileniu; începând cu secolul al XII-lea, colonii din Valais-ul Superior (walserii, după pronunția germană) se stabilesc în alte văi și chiar în câteva sate de la sud de Alpi.

Primele mărturii legate de apariția creștinismului datează din secolul al IV-lea. În anul 381 este menționat un episcop de Valais, Théodore sau Théodule. El se află la originea legendei martiriului legiunii tebane: conform acesteia, în jurul anului 300, soldați din zona orientală a Imperiului ar fi fost masacrați de împăratul Maximian la Agaune, localitate care a căpătat apoi numele de Saint-Maurice, după numele comandantului legiunii. Autenticitatea faptului a fost viu contestată²⁵, dar, indiferent cum s-au petrecut lucrurile, dezvoltarea unui important cult local este certă, mărturie stând abația fondată în anul 515 pe locul presupus al martiriului. În mai toate orașele romane — sau în ceea ce a mai rămas din ele — există episcopii: la Geneva, la Avenches (transferată la Lausanne la finele secolului al VI-lea), la Martigny²⁶ (apoi Sion), la Augst (mai târziu Basel), la Chur (Coire); un nou centru episcopal se instalează pe teritoriul alemanic, la Konstanz (cel de la Vindonissa dispăruse). Apariția alamanilor determinase un recul al creștinismului — Valea Uri, de exemplu, nu va fi evanghelizată decât la începutul se-

²⁵ Pare destul de improbabil ca niște soldați originari din Egipt să fi fost masacrați tocmai în Valais; este posibil să se fi produs o transpunere, în scop moralizator, a unui eveniment care s-a petrecut altundeva; îmbibat de miracol, Evul Mediu nu avea un simț „științific” al localizărilor și al identificărilor: se întâmplă, bunăoară, foarte adesea, ca sfinți omonimi să fie confundați. (n.a.)

²⁶ A fost distrusă în anul 574 de o incursiune a lombarzilor veniți din Italia. (n.a.)

colului al VIII-lea —, însă el avea să se revigoreze grație stăpânirii france și misionarilor veniți din Gallia²⁷ sau din Irlanda: cel mai cunoscut dintre aceștia este Gall.

O sută de ani mai târziu, pe locul schitului său avea să fie construită o abație. Sankt Gallen se va bucura de o intensă viață spirituală și artistică: în secolul al IX-lea, călugărul Notker cel Bâlbâit este cunoscut ca poet și muzician; în jurul anului 1000, un alt Notker construiește un ceas astronomic. Mănăstirea de la Disentis / Munster (secolul al VII-lea), în Alpii Graubünden, este cea mai veche ctitorie benedictină²⁸ din Helvetia; în secolul al VIII-lea, Reichenau, situat pe o insulă din lacul Bodensee, se afirmă ca un remarcabil centru cultural al epocii carolingiene; Einsiedeln (secolul al X-lea) va deveni loc de pelerinaj; Schaffhausen (secolul al XI-lea) este înconjurat de domenii întinse, la fel ca și Sankt Gallen.

În vremea merovingienilor și a primilor carolingieni, Helvetia are parte de un destin asemănător cu acela al regatului vecin al francilor. Prin tratatul de la 843, care consfințea divizarea imperiului lui Carol cel Mare, ea a fost împărțită mai întâi între Lotharingia și Germania, apoi cedată în întregime, cu excepția Genevei și a regiunii Valais, regatului lui Ludovic Germanicul (în anul 870)²⁹.

²⁷ Văile Munților Jura sunt deosebit de bogate în sfinți, ermiți care au defrișat locurile și au întemeiat comunități, precum Imier sau Ursanne. Germain și Randoald au fost martirizați în anul 675; în regiune s-au dezvoltat mai multe mănăstiri: Saint-Ursanne, Moutier-Grandval sau, mai la sud, Romainmôtier. (n.a.)

²⁸ Ordin religios întemeiat de Sfântul Benedict, în secolul al IX-lea. Centrul său principal de iradiere — mănăstirea de la Cluny, în Franța — a jucat un rol cultural deosebit de important în Evul Mediu occidental.

²⁹ Este vorba de împărțirea imperiului lui Carol cel Mare între nepoții săi (fiii fiului său, Ludovic cel Pios, împărat între 814–840) prin tratatul de la Verdun (843). Lothar I stăpânea așa-numita Francia Media,

Încă o dată se vor constitui doi poli: la est, ducatul Suabilor, numărând printre centrele sale importante orașul Zürich, iar la vest regatul Burgundiei sau regatul de Arles. Proclamat în anul 888 la Saint-Maurice și limitându-se la început la Burgundia Superioară, acesta din urmă avea să se întindă mai târziu până la Mediterana, înglobând, în mare, întregul bazin al Ronului.

În contextul dificil creat de amenințările ungare și de incursiunile sarazinilor (arabilor)³⁰, figura reținută de memoria populară drept cea mai importantă din dinastia Welf sau rudolfiană este aceea a „bunei regine Bertha³¹”, văduva lui Rudolf al II-lea, mort în anul 937.

Însăși noțiunea de stat se spulberă însă în anarhia feudală. Cel din urmă rege donează teritorii imense sau își cedează drepturile regaliene³² episcopilor de Lausanne, Sion și Basel; atunci când el se stinge din viață fără a fi lăsat un moștenitor direct, nepotul său, Conrad al II-lea, îi moștenește numai titlul — de altfel, singura avere pe care

incluzând Provence și Burgundia, Ludovic, zis „Germanicul”, primea teritoriile de la est de Rin sub numele de Francia Orientalis, iar lui Carol cel Pleșuv îi reveneau ținuturile de la vest de Ron și Meuse, Francia Occidentalis, nucleul viitorului stat francez.

³⁰ Veniți din sud, prin defileul Marele Saint Bernard, sarazinii jefuiesc abația Saint Maurice în anul 940; la început, ungurii ajung mai ales în estul Helveției, ocupând Sankt Gallen în anul 926. Aparițiile acestor „bande de războinici puși pe jaf” se dovedesc însă a nu avea caracteristicile unei invazii masive și în nici un caz ale unei imigrații. (n.a.)

³¹ Legenda a luat naștere plecând de la un document fals, fabricat în secolul al XII-lea de călugării de la abația clunisiană Payeme, pentru a reapărea apoi într-o sumă de povestiri emoționante din secolul al XIX-lea. (n.a.)

³² Drepturile regaliene reprezintă prerogativele considerate definiții pentru suveranitatea unui monarh, între care dreptul de a percepe impozitele convenite episcopilor în caz de vacanță episcopală. Cedarea lor episcopilor înșiși le conferea acestora o dublă calitate: aceea de stăpân (într-o dioceză sau alta) și de senior feudal independent.

fostul suveran o mai avea de transmis³³. Începând cu acest moment, Helvetia avea să facă parte din Sfântul Imperiu Roman.

Vechiul regat de Arles este complet fărâmițat în mici seniorii aparținând unor nobili locali mărunți, ce dețineau drept unic privilegiu portul unei spade, iar drept unică avere un turn și câțiva șerbi; din rândurile acestei modeste pături militare, singurii care evoluează sunt episcopii. În Germania, ducatul Suabiei își continuă existența; familia Zähringen — care și-l disputa cu casa de Hohenstaufen³⁴ — renunță la el, în favoarea celei din urmă, în anul 1098, moment în care centrul de greutate al ducatului se deplasează către nord-est, de la Zürich la Ulm. Aceasta a permis familiei Zähringen să se instaleze în bazinul râului Aar, consolidându-și și mai mult poziția o dată cu stingerea, în 1173, a unei alte familii nobile, Lenzburg. Zähringenii au încercat să se implanteze și în Helvetia occidentală, uzând de titlurile, mai degrabă formale, de „rector de Burgundia” și de avocat imperial în episcopatele de Geneva, Lausanne și Sion³⁵, care le confereau la vest de Saane o autoritate pe cât de fragilă pe atât de efemeră³⁶. Dacă familia Zähringen nu s-ar fi stins în 1218,

³³ Aceasta în ciuda faptului că, în Solothurn, unde a organizat o adunare a seniorilor din noul său regat, Conrad a ținut să le spună că „au de-acum un rege în carne și oase, și nu o fantomă de rege”. (n.a.)

³⁴ Importantă dinastie de origine suabă, care a dat mai mulți împărați Imperiului Romano-German, începând cu Conrad al III-lea (1138). Se stinge în 1268.

³⁵ Istoricului îi este adesea destul de greu să distingă conținutul efectiv pe care îl acoperă termenii utilizați în documentele medievale; de altfel, acesta nu era întotdeauna limpede nici pentru contemporanii înșiși. (n.a.)

³⁶ Berthold al V-lea, ultimul duce, era susținătorul împăratului, fapt care i-a atras ura episcopilor de la Lausanne și a autorilor ecleziastici, dintre care unul n-a pregetat să-l plaseze în Infern încă din ziua în care și-a dat obștescul sfârșit. (n.a.)

ne-am fi putut imagina formarea unei monarhii de dimensiuni medii în Germania, asemănătoare acelor ce s-au constituit în aceeași perioadă pe întreg teritoriul Imperiului.

Alte familii o vor înlocui. Încă de la sfârșitul secolului al XI-lea, în regiunile vestice, între Léman și Valais Inferior, se implantase casa de Savoia; primul personaj cu adevărat important din familie, Pierre, supranumit „micul Charlemagne”, va intra însă în scenă abia la jumătatea secolului al XIII-lea. Din orașelul său, Moudon, și din micul său castel, Chillon, acest mezin — care nu va deveni conte de Savoia decât către sfârșitul vieții — reușește să stăpânească întreaga regiune Vaud, fie prin cumpărare (alianța cu Anglia îi permite să mobilizeze resurse însemnate, geniul politic cu care era înzestrat săvârșind restul), fie prin prestarea omagiului vasalic³⁷. Deci nu familia de Savoia a cucerit regiunea Vaud, ci invers, un principe originar din Vaud a ajuns să dețină puterea și a căpătat titlul de conte. Începând din acest moment, *Patria Vuaudi* va avea nota sa de originalitate: deținută în apanaj³⁸ între anii 1285 și 1359, ea va reveni mai târziu ramurii majore a familiei³⁹, păstrându-și în același timp

³⁷ Omagiul vasalic reprezintă chintesența raporturilor sociale și de putere în societatea feudală apuseană, consacrand ierarhia dintre seniori — care acordau celui ce-l presta un domeniu (feudă), precum și sprijin militar și economic necondiționat — și vasali, care se puneau la dispoziția seniorilor cu persoana și averea lor. Omagiul nefiind exclusiv (se putea presta mai multor seniori), s-a dovedit adesea — cum este și cazul de față — un instrument eficace la îndemâna unor vasali abili, care au știut astfel să-și rotunjească posesiunile și să-și lărgască influența.

³⁸ Termen care derivă din latinul *apanare*, în franceza veche *apaner*, însemnând a asigura cuiva un mijloc de întreținere. Desemnează practica seniorială de a acorda un domeniu cu titlu viager mezinilor unei familii, în compensație pentru excluderea lor de la succesiunea politică, în regiunile unde dreptul de succesiune al primului născut era exclusiv.

³⁹ În termeni genealogici, ramura majoră este aceea derivată din primul născut al unei familii, succesiunea respectând mereu criteriul primogeniturii, în regiunile unde dreptul scris sau cutuma îl prevăd ca atare.

autonomia; în secolele al XIV-lea și al XV-lea, *Stările din Vaud*⁴⁰ acordă și adesea discută „subsidiile” ce trebuiau vărsate către principe, precum și oportunitatea incursiunilor militare ce trebuiau efectuate. Familia de Savoia s-a bucurat de o strălucire deosebită între anii 1350 și 1450, prin reprezentanții săi Amedeu al VI-lea (Contele Verde), Amedeu al VII-lea (Contele Roșu) și Amedeu al VIII-lea, care a obținut titlul de duce, iar către sfârșitul vieții a fost ridicat în scaunul pontifical⁴¹. Familia Grandson s-a numărat printre cei mai importanți dintre vasalii lor: Othon I a făcut carieră pe lângă regele Angliei Eduard I⁴², Wilhelm I-a însoțit pe Contele Verde în cruciada asupra Constantinopolului din anii 1366-1367⁴³; Othon al III-lea, poet însemnat, acuzat de a-l fi asasinat pe Contele Roșu⁴⁴, a fost ucis într-un duel judiciar⁴⁵ în anul 1397.

⁴⁰ Este vorba de instituția medievală a Adunărilor zise „reprezentative” sau ale Stărilor, adică ale tuturor categoriilor libere din societate. Adunările de Stări — în studiul cărora s-a ilustrat printre primii istoricul român Gh. I. Brătianu — aveau rol consultativ și deliberau asupra problemelor legate de cuantumul și repartiția impozitelor pe care autoritatea centrală le percepea de la populație.

⁴¹ Sub numele de Felix al V-lea. A renunțat la tiara pontificală în 1449, după 9 ani.

⁴² Rege al Angliei între 1272–1307.

⁴³ Este vorba de o inițiativă antiotomană a papalității, care s-a transformat ulterior într-o expediție de eliberare a împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleolog, internat la Vidin de țarul bulgar Strașimir. În această expediție, Contele Verde a avut relații diplomatice cu dinastul dobrogean Dobrotici.

⁴⁴ Duelul judiciar era o practică obișnuită în lumea cavaleriească a Evului Mediu occidental. În situații în care o parte era acuzată, iar probele erau irelevante, partea lezată își desemna un reprezentant ce urma să se măsore în luptă deschisă cu acuzatul sau cu un reprezentant al acestuia, victoria fiind considerată relevantă pentru tranșarea litigiului.

⁴⁵ Astăzi se știe că Amedeu al VII-lea a murit din cauza unei infecții cu tetanos, și nu prin otrăvire. (n.a.)

Celelalte familii, din actuala Elveție romanică, sunt ceva mai modeste: comitatul de Geneva se retrage în fața familiei de Savoia și sfârșește prin a fi anexat de aceasta la începutul secolului al XV-lea; conții de Neuchâtel și de Gruyère se mențin ceva mai mult; în Valais au loc conflicte între autoritatea episcopului, influența familiei de Savoia, pretențiile aristocratice și mișcarea democratică a „dizanilor”.

În partea alemanică, casele de Kyburg (care se stinge în anul 1264) și de Habsburg continuă ambițiile familiei Zähringen. Originari din Alsacia, Habsburgii au dobândit cea mai mare parte a Helvetiei septentrionale, pornind de la castelul din Argovia (Aargau), de la care li se trage și numele, și instalându-se apoi în regiunea Alpilor. Evenimentul care îi aduce cu adevărat în prim-planul vieții politice este desemnarea unuia dintre reprezentanții lor drept împărat, sub numele de Rudolf I (1273), după cei douăzeci și trei de ani ai Marelui Interregnum⁴⁶.

Mișcarea generală de renaștere economică și demografică ce a cuprins Europa încă de la finele secolului al X-lea, o dată cu încetarea amenințărilor din partea ungurilor, normanzilor și sarazinilor, este marcată în Elveția prin defrișări, o adevărată colonizare interioară a înălțimilor Munților Jura și a văilor și teraselor Alpilor. Topoarele doboară copacii, săpăligile desțelenesc pământul, dezgroapă rădăcinile și înlătură blocurile de piatră. Traficul alpin se reia încetul cu încetul; pe culmile defileelor, mănăstirile înființează adăposturi unde oamenii și animalele pot primi găzduire și hrană; ceva mai târziu, grupuri de

⁴⁶ Perioadă zbuciumată din existența Sfântului Imperiu, ce urmează morții lui Frederic al II-lea de Babenberg (1250), fiind marcată de o dură luptă pentru succesiune, la care, alături de Rudolf de Habsburg, au luat parte Ottokar al II-lea al Boemiei, regele Alfons al X-lea al Castiliei, precum și alți monarhi.

catărgii vor asigura transportul, în schimbul unor taxe, și vor construi refugii sau *soustes* pentru călători.

Orașele, care aproape dispăruseră, se trezesc din nou la viață. Unele dintre ele datează din epoca romană, precum Zürich, Solothurn sau Geneva; altele, ca Basel și Lausanne, sunt reședințe episcopale; Sankt Gallen se dezvoltă în jurul abației; altele sunt ctitorii complet noi, legate de politica economică sau fiscală a unei anumite dinastii: ducii de Zähringen înființează orașul Fribourg, în anul 1157, și Berna, în 1191; în fine, către 1180, Lucerna își datorează întemeierea dezvoltării traficului terestru și lacustru. În secolul al XII-lea, apar cartele de libertăți⁴⁷, care se generalizează în secolul al XIII-lea; în Helvetia occidentală, familia de Savoia încurajează această tendință⁴⁸. Renașterea comerțului și a meșteșugurilor duce la apariția unei noi clase, situate în afara celor trei ordine ale lumii feudale⁴⁹, și

⁴⁷ Este vorba de documente acordate de puterea centrală sau negociate împreună cu aceasta, care reglementează drepturile și privilegiile unei comunități anume, în cazul de față ale orașelor. Ele stau la baza tradițiilor de autonomie care au concurat la libera și prospera dezvoltare a multor regiuni europene, cu rezultate care se văd încă și azi.

⁴⁸ În actualele cantoane Vaud și Fribourg, „orașele” erau foarte numeroase; aproape toate au rămas la dimensiuni foarte mici, multe dintre ele dispărând ca urmare a unui război ori a unei epidemii, sau au fost absorbite de o așezare învecinată; altele au rezistat, decăzând însă din punct de vedere economic la situația de sate, dar păstrând cu toate acestea arhitectura orașelor medievale (de exemplu, Rue, cu 579 de locuitori). (n.a.)

⁴⁹ Se acceptă — urmare a cercetărilor întreprinse de savanții francezi Georges Dumézil și Georges Duby — că societatea medievală occidentală era compusă din trei categorii sociale și politice care se regăseau ca atare în Adunările de Stări: clerul, sau „cei care se roagă”, în latină *rogatores*, alcătuia starea întâi, cavalerii, sau *bellatores* („luptătorii”), formau starea a doua, iar cei care lucrau, *laboratores*, con-

anume burghezia⁵⁰. În cele mai puternice dintre cetăți, această nouă categorie socială caută să preia puterea chiar din interiorul zidurilor orașului (astfel, Zürich se eliberează de sub autoritatea abației mănăstirii Fraumünster), dorind să scape de sub dominația senioriilor teritoriale și să se plaseze într-o relație de subordonare directă față de conducerea imperială, prin obținerea statutului de oraș liber pentru cetățile lor⁵¹. Slăbirea treptată a autorității împăratului⁵² le va transforma în adevărate republici urbane, al căror privilegiu definitoriu se exprima cu deosebire prin liberul drept de a exercita justiția. Prins în

stituia starea a treia, după cum se vede, mult mai vag definită decât primele două. În practica socială, această împărțire nu a fost însă nicio dată nici tranșantă, nici atotcuprinzătoare, constituind mai degrabă un model teoretic de analiză. Diferența față de stările „clasice” decurge și din ocupațiile acestor orașeni (vezi nota următoare), preocupați de comerț și de producția manufacturieră.

⁵⁰ Prin burghezie nu trebuie să înțelegem o categorie socio-economică definită de capital, așa cum se face de la Marx încoace. În limba și istoria franceză, *bourgeoisie* se referă mai degrabă la un statut juridic care decurge din privilegiul de a fi cetățean cu drepturi depline al unui oraș. Acesta este sensul termenului în paginile care urmează.

⁵¹ Orașele Europei medievale au cunoscut mai multe tipuri de statut juridic. Unele orașe erau plasate sub autoritatea unor seniori locali — laici sau clerici (episcopii locului) —, ceea ce și-a pus amprenta asupra dezvoltării lor economice și a rolului lor politic. Dimpotrivă, orașele libere se bucurau de o independență completă în raport cu seniorii din vecinătate și de o largă autonomie față de puterea centrală, în cazul de față aceea a împăraților germani, singura instanță față de care erau răspunzătoare. Acest statut era confirmat de cartele de libertăți despre care a fost vorba mai sus.

⁵² În vreme ce în Franța puterea Capetienilor, fragilă în momentul urcării lor pe tron, nu încetează să se consolideze, Germania trece printr-un proces invers: autoritatea împăraților, puternici la origine, se erodează treptat din cauza ambițiilor lor de universalitate și a luptei împotriva papalității. (n.a.)

conflictul său cu papa și unii dintre vasali, Frederic al II-lea va acorda cu ușurință acest privilegiu: așa s-a întâmplat cu Berna, imediat după stingerea familiei Zähringen, cu Zürich și cu Solothurn.

În fine, în Europa sfârșitului de secol XII și de secol XIII, are loc o mișcare democratică, sau mai exact comunitară, rurală și specific alpestră, prezentă mai ales în nordul Italiei, Tirol și Dauphiné. Pe versantul nordic al masivului Saint-Gothard, această mișcare a fost mai târzie decât în alte regiuni; originalitatea sa constă în faptul că a triumfat într-un moment în care celelalte erau deja în regres și că, pe termen lung, a condus la formarea unui stat care există și astăzi.

ORIGINILE CONFEDERAȚIEI

Creșterea animalelor presupune alte condiții decât cultivarea cerealelor: economia pastorală de munte implică o organizare comunitară. Este nevoie ca muntenii să se reunească — primăvara, cum se întâmplă și astăzi în cantoanele care au păstrat acest obicei — pentru a pune la punct chestiunile legate de repararea cabanelor, de întreținerea drumurilor, de numirea păstorilor, de fixarea datei pentru urcarea turmelor, de împărțirea produselor din anul precedent⁵³. Această adunare comunitară sau corporativă, numită *Landsgemeinde*, constituia pentru locuitorii Alpilor una dintre rarele ocazii de a se întâlni și de a discuta despre preocupările lor de moment. Ea se putea lesne transforma dintr-o adunare cu scop economic într-una cu scop politic și aducea laolaltă atât păstori, cât și mici nobili. Diferența dintre șerbi și țărani liberi era aici mai puțin însemnată decât în alte părți; populațiile de la munte se bucurau, în orice caz, de o libertate de mișcare necunoscută locuitorilor regiunilor de câmpie; pe lângă toate acestea, ei își păstrasera dreptul de a folosi arme pentru vânătoare și pentru război.

Locuitorii văilor situate între Gothard și Lucerna — *Waldstätten* (Ținuturile Păduroase) —, formau patru corporații: Uri, Schwyz și cele două Unterwald, de Sus și de Jos (Ob- și Nidwald), prin raportare la pădurea care le separă.

⁵³ În Valais există, de asemenea, forme de organizare comunitară legate de exploatarea canalelor de irigare de pe versanți (*bisses*), folosite la transportul pe câmpuri a apei provenite din ghețari. (n.a.)

Multă vreme, Valea Uri, pe cursul râului Reuss, între Schöllenen și lac, fusese o fundătură; defileul Gothard este singurul care traversează Alpii Centrali de-a dreptul, dar această cale, deși directă, este una dificilă; timp de mai multe secole ea avusese două puncte de netrecut: bariera stâncoasă Axenberg, pe malul lacului, care nu putea fi evitată decât pe apă, și strâmtoarea Schöllenen, care separă valea transversală Uri de cea longitudinală Urseren; aceasta din urmă comunică cu văile montane italiene, iar prin defileele Furka și Oberalp, cu Valais și Graubünden. La începutul secolului al XIII-lea, peste Reuss a fost amenajat un pod atât de îndrăzneț, încât mulți au văzut acolo nici mai mult nici mai puțin decât mâna diavolului.

Nu demult a izbucnit o polemică provocată de afirmația unui istoric care susținea că Gothard nu ar fi devenit o adevărată cale de trecere decât în secolul al XIV-lea. Cu siguranță, „drumul” nu putea fi mai mult decât o potecă pentru catări; în defileu existau probabil pasarele de bârne „pavate” cu scânduri; aceste pasarele erau ancorate cu inele de fier fixate sus pe pereții de stâncă. O cale de trecere trebuie că exista totuși, fapt susținut de indicii precum prezența punctelor de vamă instalate între Basel și Lucerna, construirea la Basel a unui pod peste Rin în anul 1225, interesul pe care împăratul îl manifesta față de Valea Uri și față de văile sudice. Se presupune că inițiativa construirii acestui pod le-ar fi aparținut chiar locuitorilor Văii Uri.

Brusc, ținutul Uri devenea important. Din punct de vedere politic, el fusese donat de către Ludovic Germanicul mănăstirii Fraumünster din Zürich, în anul 853. E limpede însă că pentru abatăie această posesiune nu însemna mai mult decât o sursă de venituri și că ea nu putea să exercite singură cele două atribute esențiale ale

puterii medievale, în speță conducerea militară și practica justiției, care erau încredințate unui funcționar cu competențe juridice. Dreptul de reprezentare în justiție⁵⁴ îi aparținea împăratului, care îl delega unui senior local: până în anul 1218, acesta a fost un Zähringen, mai târziu un Habsburg.

Or, în 1231, regele Henric⁵⁵, care guverna imperiul în numele tatălui său, Frederic al II-lea, a acordat corporației Uri o cartă care îi conferea dreptul de a avea relații de dependență directă față de împărat: contele de Habsburg se vedea astfel deposedat de dreptul său de reprezentare⁵⁶. Ce se întâmplase? Se dovedise că, inițial modestă și fidelă împăratului, familia Habsburgilor devenea tot mai puternică, prea puternică chiar, și deci periculoasă pentru Frederic al II-lea, mereu în conflict cu papalitatea, căreia

⁵⁴ Traducerea termenilor folosiți de autor — *avoué; le droit d'avouerie* — nu este deloc simplă. În franceza mai veche, desemnează un magistrat însărcinat să reprezinte părțile implicate într-un litigiu, de la latinescul *advocare*, „a chema la sine” și care azi a dat mai comunul „avocat”. Pentru situația din epocă avem de-a face cu un drept de reprezentare în justiție, care, firește, este în practică totuna cu dreptul de apărare.

⁵⁵ Henric al VII-lea de Babenberg, rege al Romanilor, nu a ajuns împărat niciodată, din cauza revoltei împotriva propriului său tată, și s-a sinucis în închisoare, în 1235.

⁵⁶ Este vorba de instituția prezentată la nota 52. Habsburgii, seniori ai locului, constituiau veriga de legătură între comunitățile din regiune — pe care le reprezentau în justiție în litigiile cu alte comunități sau seniori — și puterea imperială, cu imputernicirea căreia acționau. Facem această precizare suplimentară tocmai pentru a pune în lumină diferențele dintre organizarea societății medievale — în care reprezentarea nu era decisă de comunitatea beneficiară — și societățile democratice actuale, în care reprezentanții sunt aleși de către comunitățile respective, ceea ce va fi curând, cum vom vedea, și cazul cantoanelor elvețiene.

orașul Como, stăpân peste versantul sudic al masivului Gothard, îi era aliat. Este posibil ca membrii corporației Uri, îmbogățiți de pe urma traficului ce înflorea în defileu, să-i fi plătit pe Habsburgi; în orice caz, aceștia din urmă n-au contestat niciodată carta care a constituit fundamentul *juridic* al libertăților de care se bucurau Ținuturile Păduroase. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că drepturile respective nu au fost acordate unui principe sau unui oraș, ci unei comunități rurale.

Fundamentul *politic* al acestor libertăți trebuie căutat la Schwyz. Regiunea — mai restrânsă decât cantonul actual, căci nu cuprindea decât Valea Muota — aparținea unei ramuri a familiei Habsburgilor. Acești principii adoptaseră o practică de guvernare pe care statele „moderne” aveau deja tendința să o generalizeze: în loc să confere administrarea domeniilor lor unor vasali, cu titlu de feudă — ceea ce le-ar fi acordat acestora o independență care putea deveni riscantă — ei o încredințau unor funcționari desemnați și deci revocabili, denumiți *ministeriales*⁵⁷. Adesea făcând parte din suita domestică a principelui, fiind deci de origine servilă, aceștia primeau unele atribute de noblețe, precum dreptul de a purta arme și dreptul de a exercita justiția, fapt considerat o violare a dreptului cutumiar, conform căruia fiecare persoană trebuia să fie judecată de către egali săi⁵⁸.

⁵⁷ Denumirea curentă în Evul Mediu latin pentru cei ce formau aparatul administrativ aflat în subordinea unui senior, curtea sa.

⁵⁸ Violarea consta în promovarea artificială a unor personaje cu un statut inferior la origine într-o categorie superioară, care depindea de unica voință a seniorului, în cazul de față împăratul. Strategia aceasta a avut două consecințe importante pe plan social și politic: a creat întâi o elită nouă, strâns dependentă de monarh, și a asigurat o administrare eficientă a domeniilor acestuia, nucleu al centralizării viitoare.

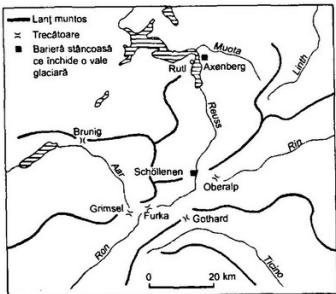
În anul 1240 s-a produs o ruptură între Habsburgi și împărat. Or, interesul economic al locuitorilor din Schwyz era să se afle în aceeași tabără cu cei din Uri; ei au obținut de la Frederic al II-lea, la Faenza, în Italia, o cartă prin care erau așezați „sub protecția Imperiului și a împăratului însuși”. Formula, destul de vagă — poate în mod intenționat —, nu conferea automat statutul de oraș liber; pe de altă parte, Habsburgii, care nu erau menționați în document, aveau să conteste acest act mai bine de un secol, deși nu erau formal deposezați de drepturile lor.

În fine, Unterwald, situat pe malul sudic al lacului, departe de drumul prin Gothard, prezenta mai puțin interes; el era împărțit între diverși proprietari aparținând cel mai adesea unor comunități religioase și care erau reprezentate în justiție de către Habsburgi; către 1240, cele două văi au încercat zadarnic să obțină avantajele de care se bucura Schwyz.

În timpul interregnelui se instalează anarhia; Uri se bucură de autonomie totală, dar nu mai are protector. În ceea ce-l privește, Rudolf de Habsburg își consolidează influența: în 1258, el arbitrează un conflict — mai degrabă o vendetta — între două familii din Uri, iar în 1273 cumpără de la verii săi din ramura Laufenburg drepturile asupra ținuturilor Schwyz și Unterwald; în același an este ales împărat.

S-ar putea crede că această evoluție asigura — indirect — instituirea unor raporturi nemediate între Schwyz și autoritatea imperială; nici vorbă însă, din contră, acest privilegiu a fost pierdut și de cantonul Uri, deoarece Rudolf I s-a comportat nu ca un împărat roman, ci ca șef al propriei sale case⁵⁹. El a ignorat Italia; cucerind ducatul de Austria în

⁵⁹ Împărații Sfântului Imperiu Romano-German, cum erau și Habsburgii, erau aleși de principii teritoriale de pe cuprinsul Imperiului. Pe lângă calitatea lor imperială, electivă deci, și, în teorie cel puțin,



Harta 1 – Schema masivului Saint Gothard



Harta 2 – Cele trei cantoane originare

calitate de împărat, l-a păstrat pentru fiul său mai mare, celui mai mic rezervându-i proprietățile din Germania Superioară⁶⁰. A recunoscut carta din 1231, dar nu și pe aceea de la Faenza; totuși, în anul 1282, a avut grijă să le garanteze locuitorilor din Schwyz că nu vor compărea în justiție decât în fața lui însuși, a fiilor săi ori a unui judecător pe care să și-l aleagă singuri. În 1291, cu câteva săptămâni înainte de a muri, le-a promis acestora și că nu vor fi nevoiți să răspundă pentru faptele lor în fața unui judecător care să nu fie liber, adică un ministerial. Pe de altă parte însă, în anul 1283, împăratul dobândise Valea Urseren; în 1291, abatele de Murbach, în Alsacia, îi vindea Lucerna. Astfel, cleștele se închidea.

Întâmplată la Speyer, pe 15 iulie 1291, moartea lui Rudolf a survenit pe un fond de tensiune: nu se știa cine avea să îi urmeze la tronul imperial și nici ce atitudine aveau să adopte fiii săi. Astfel, la începutul lui august — documentul trebuie să fi circulat câteva zile de la o comunitate la alta —, a fost încheiat un pact între reprezentanții celor trei văi; redactat în latină, el nu putea proveni decât dintr-un mediu de notabilități. Acest text este considerat drept actul fondator al Confederației, iar ziua de 1 august a fost adoptată, la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca sărbătoare națională.

netransmisibilă în familie în mod automat, ei dețineau numeroase titluri date de rangul proprietăților de familie de care dispuneau (duci ai Austriei, spre exemplu), titluri care erau inalienabile. Tocmai aceste domenii constituiau baza puterii lor; de aceea, Rudolf n-a pregetat să le consolideze, abandonând politica de stat în favoarea celei de familie. El și-a extins deci autoritatea asupra cantoanelor în calitatea sa de senior feudal și nu ca împărat.

⁶⁰ Altfel spus, a trecut o sumă de domenii, obținute în virtutea demnității „publice” pe care o deținea, în proprietate personală, transformându-le în bunuri transmisibile în familie, tocmai pentru a consolida resursele dinastiei.

Trebuie însă să cădem de acord asupra unui aspect: nu avem în nici un caz de-a face cu o „declarație de independență”, cu expresia unui deziderat de emancipare de sub o formă de dominație politică; din contră, una dintre clauze precizează că „fiecare rămâne supus seniorului său, după cum se cuvine”. Cunoscutul vers al lui Schiller — „Vrem să fim liberi cum au fost părinții noștri” — exprimă aspirațiile oamenilor din secolul al XVIII-lea și nu pe ale celor din secolul al XIII-lea. Tratatul este o alianță militară, un pact de asistență reciprocă, utilă pentru perioada de incertitudine care avea să urmeze; el conține și un fel de cod penal rudimentar: și aici este vorba tot despre dorința de a face ordine. Există însă și o clauză revendicativă, și anume aceea prin care nu este recunoscut „un judecător care și-a plătit funcția sau care nu e de prin locurile noastre” — o dispoziție conservatoare, vizând supărătoarea inovație a puterii delegate către ministeriali. Se prevede, în fine, că, în cazul vreunui litigiu între comunități, „cei mai înțelepți dintre confederați trebuie să acționeze ca mediatori pentru aplanarea conflictului”; această procedură de arbitraj avea să devină una dintre trăsăturile caracteristice ale „spiritului elvețian”, ea fiind prezentă chiar și în convenția pentru „Pace și muncă” din 1937.

Încheiat „pentru totdeauna, cu voia lui Dumnezeu”, documentul afirmă că reînnoiește „textul pactului celui vechi, pe care îl întărește cu un jurământ”; așadar, el nu este decât cel mai vechi document care s-a păstrat sau, mai exact, care a fost găsit, ținând cont de faptul că a fost pierdut vreme de câteva secole și regăsit în 1758, la Schwyz. Iată de ce, vreme îndelungată, tradiția a considerat drept act fondator jurământul de la Rütli, iar ca dată anul 1291, ales, de altfel, în mod absolut arbitrar.

Tradiția completează neîncetat istoria: începând cu secolul al XV-lea circulă mai multe povestiri exemplare; redactate în secolul al XVI-lea de cronicarul Gilg von Tschudi, ele au fost difuzate în Europa la finele veacului al XVIII-lea, grație istoricului elvețian Johann von Müller și poetului german Friedrich Schiller. În perioada Revoluției și a romantismului, Wilhelm Tell și „Cei Trei Elvețieni” devin astfel eroi ai umanității.

Conform tradiției, Waldstätten au suferit un tratament dur din partea seneșalilor habsburgici. Unul dintre aceștia i-ar fi reproșat unui notabil casa de piatră pe care și-o construise, lux nepotrivit cu condiția sa de țăran. Un altul fusese crud: fiul unui țăran amenințat să i se rechiziționeze boii îl bătuse pe seneșal, iar apoi fugise; drept răzbunare, seneșalul ar fi pus să i se scoată ochii tatălui nevinovat al tânărului.

Alt seneșal, pe numele său Gessler, înfipsea o halebardă sub teiul de la Altdorf, punându-și în vârful ei pălăria și obligându-i pe țărani să o salute. Unul dintre aceștia, Wilhelm Tell, a refuzat. Ca să-l pedepsească, Gessler l-a obligat pe acest arcaș îndemânatic să-și demonstreze măiestria străpungând un măr așezat pe capul fiului său. Tell a reușit lovitura, dar pregătise și o a doua, pentru cazul în care copilul ar fi fost rănit. Gessler și-a dat seama și a pus ca Tell — căruia inițial îi promisese libertatea — să fie arestat și înțemnițat într-unul dintre castelele sale.

În timp ce se îndreptau spre castel, pe lac s-a stărnit o furtună. Tell era la fel de bun vâslaș pe cât era de bun arcaș și a fost dezlegat ca să-i ajute pe marinari; el a profitat de situație pentru a îndrepta barca spre mal, a sărit pe uscat într-un loc unde știa că se află o stâncă ce ieșea de sub ape și astfel a scăpat. După aceea a mers pe drumul pe unde avea să treacă Gessler, pe care l-a așteptat și l-a omorât.

Excesele funcționarilor habsburgici au dus în cele din urmă la organizarea unei conjurații, la a cărei origine s-au aflat trei bărbați: Werner Stauffacher, din Schwyz — cel pe care seneșalul îl admonestase pentru casa de piatră —, Walter Fürst, din Uri, și Arnold an der Halden, din Melchtal (Unterwald) — fiul bătrânului orbit. Fiecare dintre ei a venit însoțit de zece tovarăși pe o pajiște ferită aflată pe malul lacului, numită Rütli; printre ei se număra și Tell. Aici, cei 33 de bărbați au jurat să elibereze țara de servitute. În timp ce nobilii și autoritățile habsburgice participau la o sărbătoare, conjurații au pătruns în castele, pe care le-au ars, le-au șters de pe fața pământului și i-au alungat definitiv pe seneșali. Apoi, locuitorii celor trei văi și-au jurat alianță pentru totdeauna.

În anul 1760, un autor din Berna a pus sub semnul întrebării existența istorică a lui Wilhelm Tell, într-o lucrare publicată sub titlul *Guillaume Tell, fable danois* („Wilhelm Tell, poveste daneză”). Fapt semnificativ, cartea a fost pusă pe foc de către călăul din Altdorf. Pe lângă similitudinile cu legendele scandinave, critica istoriografică din secolul al XIX-lea a mai arătat și că nici un personaj cu numele de Tell sau Gessler nu este menționat în documente; în plus, primele povestiri apar la o sută douăzeci de ani în urma evenimentelor, ceea ce înseamnă o distanță de cel puțin patru generații. Alți istorici însă au apărat tradiția cu pasiune, printre argumentele invocate în sprijinul acesteia figurând absența oricărui element supranatural, a oricărei referințe la diavol sau la sfinți.

După toate aparențele, unele elemente reproduc situația politică și socială a epocii: casa de piatră constituia un semn de îmbogățire a notabilităților locale, într-o vreme în care construcțiile de piatră — castelul, în special — erau rezervate nobilimii; rechiziționarea boilor marchează creșterea

fiscalității, vizibilă în timpul domniei lui Rudolf I; refuzul de a saluta pălăria reprezintă respingerea justiției ministerialilor; pajiștea Rütli, situată la punctul de convergență dintre cele trei cantoane, într-un loc izolat și accesibil doar pe calea apelor, este posibil să fi fost folosită pentru reuniuni secrete.

Alte elemente se datorează în mod evident dorinței de a justifica și de a glorifica „revolta oamenilor de jos”, într-un moment în care Elveția devenea conștientă de forța sa; cruzimea nobilimii, isprava arcașului îndemânat și curajos, „saltul spre libertate” sunt elemente constante în legende. Ceea ce cu siguranță trebuie respins este distrugerea castelelor: au existat, desigur, fortărețe, unele dintre ele au fost abandonate, altele au suferit violențe, dar acestea s-au întâmplat în perioade diverse, pe parcursul a două secole. În ceea ce-l privește pe Wilhelm Tell⁶¹, episodul cel mai suspect este acela al mărului...

În lipsa documentelor, nimic nu poate fi dovedit: „Trebuie să ne resemnăm: problema existenței istorice a lui Wilhelm Tell nu este o problemă pentru istorici.” Dar ce mină de aur pentru istoria mentalităților!⁶²

⁶¹ Eroul a fost recuperat atât în scopuri politice (ar fi votat, desigur, împotriva adeziunii la Societatea Națiunilor ...), cât și comerciale: pentru a ne limita la cel mai inocent exemplu, arbaleta a devenit emblema producției industriale elvețiene. (n.a.)

⁶² Faptul că asemenea tradiții au căpătat formă literar-istoriografică în epoca romantică nu trebuie să mire. Este perioada în care autori precum scoțianul Walter Scott s-au bucurat de o mare trecere, iar Schiller a scris dramele sale *Hojii* și *Wilhelm Tell*, militând pentru libertatea națiunilor și spiritul de dreptate al oamenilor simpli.

PRIMELE ALIANȚE

Ar fi o eroare să ne imaginăm Confederația ca pe un cerc ai cărui trei fondatori ar fi primit succesiv noi membri; în realitate, *Waldstätten* au încheiat alianțe⁶³, unele temporare, altele perpetue, care s-au ȳesut încetul cu încetul, formând o reȳea complexă în jurul nucleului original.

Pe termen scurt, se punea problema valorificării libertăȳilor enunȳate în pact. Atitudinea șefilor comunităȳilor consta în a urmări schimbările produse de succesiunea imperială: ei rămăneau în expectativă atunci când împăratul era un Habsburg, dar profitau de situaȳie când titlul imperial revenea vreunei dinastii rivale, pentru a primi confirmarea libertăȳilor de care se bucurau deja și pentru a obȳine unele noi.

Noul împărat, Adolf de Nassau, pe care principii electori îl preferaseră lui Albert de Austria, a recunoscut cartele de la Uri și Schwyz în 1297, în momentul rupturii definitive cu vechiul său rival. Anul următor, disputa a fost câștigată de fiul lui Rudolf; sursele nu spun prea multe despre relaȳiile sale cu *Waldstätten*, nici despre dorinȳa sa de a proteja mănăstirea Einsiedeln, al cărei apărător era, împotriva neajunsurilor provocate de locuitorii din Schwyz. În 1308, după ce împăratul a fost asasinat de către un nepot⁶⁴, succesorul său, Henric al

⁶³ În 1999, primul articol din Constituȳie mai stipula încă: „Popoarele din cele douăzeci și trei de cantoane suverane ale Elveȳiei, unite prin această alianȳă...” (n.a.)

⁶⁴ Pe locul crimei, la Königsfelden, în Aargau, văduva sa a ridicat două mănăstiri, una franciscană și cealaltă a Clăriselor, pe care le-a înzestrat din plin. (n.a.)

VII-lea de Luxemburg, a confirmat privilegiile și le-a extins la Unterwald, desemnând un singur seneșal pentru toate cele trei vâi; în 1313, era pe cale să se împace și cu Austria, când, din fericire pentru Cantoane, a murit înainte de a o fi făcut.

Se deschidea astfel o nouă competiție pentru tronul imperial: între un Habsburg, Frederic cel Frumos, și adversarul său, Ludovic de Bavaria. Conflictul a izbucnit întâi între Ludovic și fratele lui Frederic, ducele Leopold: incursiunile repetate asupra orașului Einsiedeln l-au determinat pe duce să interzică accesul locuitorilor din Waldstätten la piața de la Lucerna, iar în 1315 să încerce să-i pedepsească. Un detașament mixt de cavalerie și pedestrime care înainta prin trecătoarea îngustă dintre un lac și culmile Morgarten, aflate sub stăpânirea locuitorilor din Schwyz, a fost asaltat de munteni cu lovituri de pietre și de halebarde⁶⁵; încercând să fugă, soldații habsburgici care au scăpat teferi din masacru s-au înecat în lac. Nu există probe privitoare la participarea locuitorilor din Uri — cu toate că ulterior aveau să celebreze și ei aniversarea evenimentului —; cât despre locuitorii din Unterwald, ei așteptau în defileul Brünig, pe unde credeau că va surveni atacul.

Bătălia nu a afectat semnificativ puterea Austriei, dar a avut un răsunet simbolic: era o victorie reputată de „hoardele de țărani grosolani și fără frica lui Dumnezeu” asupra unei armate regulate, obținută prin nesocotirea legilor luptei cavaleriești; ea a avut, de asemenea, darul de a inspira încredere celor din Waldstätten. Câteva săptămâni mai târziu, locuitorii din cele trei vâi semnau un nou acord, la Brunnen; redactat de această dată în limba germană, el era deci mai „public” decât cel din 1291. Clauzelor deja existente li se adăuga o noutate: nici una dintre comunități nu avea dreptul de a încheia un acord

⁶⁵ Mai târziu, tradiția a adăugat stânci și trunchiuri de copaci. (n.a.)

sau de a se supune autorității unui senior fără asentimentul celorlalte; astfel, ele constituiau un bloc unitar. Deși textul consemnează obligativitatea respectării îndatoririlor către stăpânul legitim, el prevede, în schimb, excluderea „celui care, cu armata lui, ar ataca vreun canton sau ar dori să-i impună ceva nedrept”; într-o atare situație, orice îndatorire ar fi fost suspendată atâta timp cât între cele două părți nu se restabileau relații normale.

Un an mai târziu, Ludovic de Bavaria, devenit împărat, confirmă dependența directă a Ținuturile Păduroase față de tron.

Prima alianță perpetuă pe care acestea au încheiat-o este aceea cu Lucerna. Oraș-pod situat pe marginea lacului, în punctul prin care se efectua transbordarea mărfurilor, Lucerna reprezenta, de asemenea, și cea mai importantă dintre piețele de desfacere pentru locuitorii din Waldstätten; de aceea, interesele sale se îndreptau către cei ce dețineau controlul masivului Gothard. Or, din anul 1291, Lucerna depindea de Habsburgi, care o foloseau ca instrument pentru punerea în practică a propriei lor politici, iar acest lucru dăuna prosperității orașului. Când a reușit să ajungă la putere, facțiunea care se opunea Austriei, dornică de o mai mare autonomie, a jurat solemn că o va obține. În fața atitudinii tot mai rigide a reprezentanților suzeranului — seneșalul a interzis asocierea juraților în corporații —, locuitorii Lucernei s-au aliat cu Confederația în 1332; la fel ca și în 1291, ajutorul reciproc nu excludea supunerea față de seniorul legitim: pentru una dintre părți, acesta era însuși împăratul, pentru cealaltă ducele de Austria⁶⁶.

⁶⁶ Habsburgii dețineau titlul ducal prin moștenire, cum am precizat mai sus, dar nu puteau fi niciodată siguri de demnitatea imperială. Altminteri, un împărat din Casa de Habsburg era în același timp și duce de Austria; în acest caz, cele două comunități menționate aveau același senior.

Cât despre Zürich — oraș imperial —, acesta desfășura activități comerciale și industriale: el era un centru de schimb mai important decât Lucerna și deținea prospere ateliere de prelucrare a mătăsii; materia primă venea din Italia, prin trecătoarea Gothard. În interior, își disputau întâietatea două grupări politice: una aristocratică și una populară. În anul 1336, nobilul Rudolf Brun a preluat conducerea meșteșugarilor, reușind astfel să ajungă la putere; adevărat dictator îmbrăcat în haine democratice, el s-a străduit să-și păstreze cu orice preț poziția, sprijinindu-se succesiv pe orașele din Suabia, pe Austria și pe Confederație. Însă o alianță cu Austria nu putea fi durabilă, deoarece, alungați din oraș, nobilii din Zürich își continuau lupta pe domeniile pe care le dețineau de la Habsburgi; mai devreme sau mai târziu, această familie trebuia să-și apere vasalii. Propunerea de alianță făcută de Brun în anul 1351 i-a flatat pe reprezentanții celor patru cantoane: în enumerarea părților contractante, orașul Zürich apărea primul; pe lângă aceasta, el avea dreptul — clauză care mai apoi avea să se dovedească periculoasă — să încheie și alte alianțe. Tratatul prezintă și un aspect deosebit de ofensiv, precizând că obligația de ajutor reciproc se va extinde la un perimetru ce depășea frontierele celor cinci cantoane (cuprinzând, în mare, Elveția germană de astăzi); se mai prevedea, în fine, ca, în cazul în care ar fi intervenit vreun conflict, să se organizeze o conferință pe teritoriu neutru, la jumătatea distanței dintre Altdorf și Zürich, adică la Einsiedeln; acest tip de măsură va continua să se regăsească și în alianțele ulterioare.

În perioada imediat următoare, orașul Zürich și-a antrenat partenerii într-un nou război împotriva Austriei, ceea ce a dus la semnarea altor două pacte.

Valea Glarus, care se învecinează cu Uri și cu Schwyz

la est, dar care, spre deosebire de Uri, nu are ieșire prin nici un defileu important, încerca să se elibereze și ea de sub dominația Habsburgilor. În anul 1352, Zürich și Waldstätten au încheiat cu Glarus o alianță, dar, pentru că zona nu prezenta nici un interes major, înțelegerea respectivă s-a făcut în termeni inegali: Glarus trebuia să își sprijine partenerii necondiționat și fără rezerve; în cazul invers, când locuitorii din Glarus ar fi solicitat ajutor, cei patru aliați — Lucerna, supusă în continuare Habsburgilor, nu a îndrăznit să se alăture „rebelilor” — aveau dreptul să delibereze dacă să intervină sau nu⁶⁷.

În același an a fost asediat orașul habsburgic Zug, situat între Lucerna și Zürich; neprimind ajutorul pe care îl solicitaseră stăpânilor lor, locuitorii s-au predat confederaților după cincisprezece zile; pactul încheiat cu această ocazie prevedea statut egal pentru parteneri.

Aceste două alianțe n-au durat decât câteva săptămâni; datorită medierii făcute de margrafu⁶⁸ de Brandenburg — care continua eforturile desfășurate anterior de regina Agnes a Ungariei, fiica lui Albert I — a fost încheiată o pace de compromis: Glarus și Zug erau retrocedate, Lucerna rămânea sub dominația Austriei, continuând totuși să fie aliată cu Waldstätten; Schwyz și Unterwald erau obligate să recunoască proprietățile funciare ale Habsburgilor; în schimb, aceștia din urmă renunțau definitiv la drepturile comitale⁶⁹ pe care pretindeau încă a le deține.

⁶⁷ Glarus a dobândit statutul de egal abia un secol mai târziu; și, cum condițiile anterioare erau destul de rușinoase, noul pact a fost antedatată cu o sută de ani; istoricii nu s-au lăsat însă înșelați. (n.a.)

⁶⁸ Margrafu este conducătorul unei mărci, unitate administrativ-militară caracteristică inițial statului carolingian. Ulterior, titlul a fost purtat de o sumă de principii suverani de pe cuprinsul Sfântului Imperiu Romano-German.

⁶⁹ Adică drepturile senioriale asupra celor două cantoane, drepturi care le-ar fi plasat în relație de vasalitate față de Casa de Habsburg.

Dacă aceste alianțe aveau fundamente economice și geografice dictate de interesele traficului alpin, înțelegerea încheiată la Berna are un caracter strict politic. Această așezare a avut întotdeauna o vocație administrativă și militară mai pronunțată decât aceea industrială; spre deosebire de nobilimea din împrejurimi, ea avea legături strânse cu alte orașe, cum ar fi Solothurn și Fribourg. Prosperitatea sa a constituit însă și o sursă de conflicte: în 1339, cetatea a trebuit să înfrunte o coaliție a nobilimii din Podișul occidental, la care aderase chiar și Fribourg-ul, pe care însă a reușit să o învingă cu ajutorul Waldstätten. Ca și Zürich, Berna a încercat și ea o alianță cu Austria, căreia i-a furnizat trupe la începutul asediului orașului Zürich, în anul 1352; după pacea de la Brandenburg, Berna s-a decis de ce parte urma să se plaseze și a încheiat, în anul 1353, o alianță perpetuă cu cele Trei Cantoane — alianța nu le privea decât pe cele trei, dar se stipula obligația de a ajuta și orașele Lucerna și Zürich, lucru valabil și reciproc. Waldstätten dobândeau astfel sprijinul unui oraș puternic; cât despre Berna, ea neutraliza avantajul pe care Zürich, rivalul său, tocmai îl obținuse, asigurându-se astfel pentru eventualitatea unei revolte a primilor săi supuși, căci Uri și Unterwald ar fi putut încerca într-o bună zi să-i ajute pe muntenii din valea superioară a Aar-ului, vecinii lor⁷⁰. Pe termen lung, alianța cu Berna avea să antreneze Confederația pe drumuri noi: prin intermediul Bernei, mai multe regiuni de limbă franceză aveau să devină elvețiene în secolele următoare.

Acest secol de afirmare politică a fost, din multe

⁷⁰ Faptul că Waldstätten erau capabile să se alieze cu un oraș „opresiv”, dacă acesta le era interesul, demonstrează limitele „prozelitismului democratic” al acestora. (n.a.)

puncte de vedere, unul întunecat, ca și în restul Europei. Clima se înăsprea: perioada caldă care domnea de la începutul mileniului s-a încheiat spre sfârșitul anilor 1250⁷¹, fapt ce avea să determine, nu peste multă vreme, încetarea defrișărilor și a întemeierii de noi orașe. Anii 1315-1316 și 1345-1347 au fost marcați de inundații catastrofale; în anul 1338, o invazie de lăcuste a precedat marea ciumă din 1349⁷² și masacrele evreilor provocate de aceasta⁷³; vreme de câteva secole, ciuma a revenit, în medie o dată la zece ani. Încă din secolul al XIII-lea, leproșii erau izolați în bolnițe, unde erau supuși unui regim de excludere destul de strict și trăiau din mila publică⁷⁴. Populația a scăzut: în granițele sale actuale, Elveția pare să fi trecut de la 800 000 – 850 000 de locuitori, în 1300, la 600 000 – 650 000, în 1400. În 1334, la Geneva, un incendiu a distrus o treime dintre case și a provocat moartea a 480 de persoane dintr-o populație de aproximativ 4000 de locuitori; ocolită de acest dezastru, catedrala avea să ardă totuși cincisprezece ani mai târziu. În 1356, un cutremur urmat de un incendiu a devastat orașul Basel. În anul 1375, un senior pus pe jaf,

⁷¹ O răcire încă și mai accentuată s-a produs la mijlocul secolului al XVI-lea și către finele secolului al XVII-lea, fapt atestat de înaintarea ghețurilor, care au acoperit pășunile și au măturat la vale cabanele, în fapt..., dar mai ales în legende. (n.a.)

⁷² În târgul Saint-Maurice, de exemplu, 40% din populație a pierit în urma catastrofelor; în satele vecine, între 25 și 30%. (n.a.)

⁷³ Legătura dintre aceste fenomene ne-o deslușește istoricul francez Jean Delumeau; evreul, perceput mereu ca un străin din cauza religiei și a modului său de viață, era considerat în epocă un „agent al Răului”, jucând adesea rolul de țap ispășitor pentru catastrofele naturale.

⁷⁴ Se pare că aceasta putea furniza o cale de trai îndestulat, fapt argumentat de cazul unui pretins leproș din Lausanne: să fi fost mizeria sau lenea cea care a biruit frica de contaminare? (n.a.)

Enguerrand de Coucy, a devastat Podișul în fruntea bandelor sale armate pe care un moment de acalmie în Războiul de 100 de ani le lăsase fără ocupație; în final, Berna a reușit să le nimicească.

Lupta împotriva Austriei a continuat. Profitând de o slăbire a puterii Habsburgilor, elvețienii recuceresc orașul Zug în anul 1365. Un document din 1370, *Carta preoților*, pretindea vasalilor Austriei care locuiau pe teritoriul „Confederației noastre” — cuvântul ca atare apare pentru prima dată — un jurământ de supunere care să primeze asupra omagiului prestat suzeranului lor⁷⁵. Dorind să se elibereze complet, Lucerna devine agresivă și cucerește sau se aliază cu micile așezări din Podiș, între care și Sempach. Ducele Leopold reacționează, împreună cu întreaga nobilime din Alsacia până în Tirol; ciocnirea cu elvețienii are loc la Sempach, în 1386; Leopold este învins și ucis, nobilimea decimată⁷⁶, iar victoria țăranilor și a orașenilor capătă un răsunet european. Doi ani mai târziu, o altă bătălie, la Naefels, la intrarea în Valea Glarus, elibera definitiv și acest canton.

⁷⁵ Cum am precizat mai sus (nota 37), un vasal putea să aibă mai mulți seniori, dintre care unul principal, căruia îi presta așa numitul omagiu ligu, și alții secundari. În caz de conflict, vasalul trebuia să susțină seniorul principal, lucru de care cantoanele erau perfect conștiente. Aceasta explică dorința lor de a modifica ierarhia jurământului vasalic, astfel încât cel depus față de Confederație să primeze asupra celui prestat seniorului duce de Austria.

⁷⁶ Figura eroului Winkelried din Nidwald, despre care se spune că ar fi spart zidul de lănci ale austriecilor cu propriul său trup, strigând înainte de a muri: „Aveți grijă de soția și de copiii mei !” — figură apărută o sută de ani mai târziu —, face desigur parte din universul legendei; dar această legendă s-a imprimat, de-a lungul secolelor, în sufletele multor elvețieni. (n.a.)

În fine, *Convenția de la Sempach*, încheiată în 1393, aduce o oarecare ordine în aceste lupte impetuoase și dezordonate⁷⁷. Documentul stipulează că nici un soldat nu are dreptul să plece de pe câmpul de bătălie pentru a se deda jafurilor... înainte de a fi primit ordin expres de la comandanți!⁷⁸

Prin aceste alianțe și victorii, Confederația își consolidează situația tocmai în momentul în care orașele din sudul Germaniei încep să slăbească din cauza ofensivei puterii princiare; un nou stat este pe cale de a se naște.

⁷⁷ Între secolele al XIV-lea și al XVI-lea, celebritatea soldaților elvețieni nu se datorează atât unei organizări sau unei dotări armate deosebite, cât curajului lor ieșit din comun și disprețului față de moarte. Adeseori, luptătorii erau foarte tineri; în Haut Valais, un ghețar a scos la suprafață scheletul și echipamentul unui mercenar căzut la întorcerea din luptă, în jurul anul 1595; vârsta lui nu depășea 16–18 ani. (n.a.)

⁷⁸ Precizarea nu e atât de amuzantă pe cât a fost de eficientă, într-o epocă în care ordinea pe câmpul de luptă era un fapt foarte rar, războiul fiind de multe ori ceva personal înainte de a deveni un fenomen de coeziune a grupurilor. Această disciplină a dat în bună măsură valoarea trupelor de mercenari elvețieni, despre care va fi vorba mai departe.

APOGEUL MILITAR AL LIGILOR

În secolul al XV-lea și în primii ani ai secolului al XVI-lea, „Înaltele Ligi” elvețiene reprezintă o însemnată putere militară, grație îndeosebi infanteriei lor, care devine acum la fel de redutabilă precum arcașii englezi sau ienicerii otomani⁷⁹. Forța lor de expansiune le va duce către noi cuceriri și alianțe.

Dacă fructele pe care le culeg sunt destul de modeste, aceasta se datorează faptului că, atunci când forțele de care dispune un canton sau un grup de cantoane se îndreaptă într-o direcție anume, celelalte le urmează până la un anumit punct, dar încetează să o facă atunci când interesul nu le-o mai dictează⁸⁰. Cu toate acestea, se pot distinge trei direcții de dezvoltare: sud, nord și vest.

Expansiunea către sud este susținută de Waldstätten, cel mai activ dintre aceste cantoane — Uri — fiind totodată și cel mai „vârstnic”. La jumătatea secolului al XIV-lea, Como și comunitățile montane și-au pierdut autonomia

⁷⁹ Epoca marchează triumful definitiv al trupelor de infanterie asupra escadroanelor de cavaleri echipați greoi și luptând de multe ori pe cont propriu. Cele două exemple sunt relevante, cu precizarea că armata engleză, deosebit de eficace în vremea Războiului de 100 de ani împotriva Franței, utiliza arcași galezi, ale căror săgeți puteau străpunge armurile cavalerilor. Trupele de ieniceri își datorau prestigiul îndeosebi extraordinarei lor discipline.

⁸⁰ În legătură cu acest subiect, Machiavelli notează: „Ceea ce împiedică astfel de federații să crească este faptul că ele formează un stat ai cărui membri nu sunt uniți.” (n.a.)

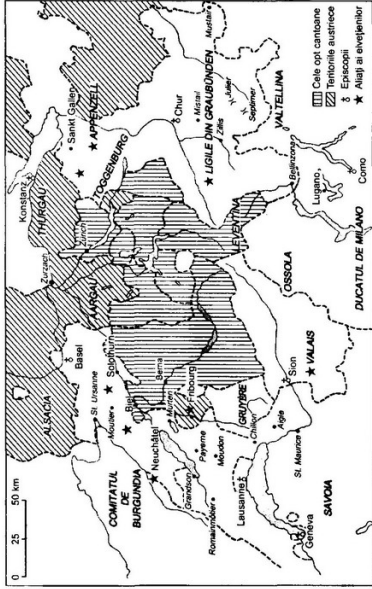
față de statul milanez⁸¹; dar acest stat, inițial puternic, va intra la rândul său în declin în secolul următor; cantoanele din Confederație vor ști cum să profite de pe urma acestei situații.

Pentru a asigura controlul căilor de acces spre Gothard erau posibile două strategii politice: înțelegerea cu ducii de Milano sau cucerirea. Cele două vor fi aplicate pe rând; pe tot parcursul secolului al XIV-lea predomină privilegiile vamale și facilitățile de acces la piețele de desfacere; în 1402, când moare Gian Galeazzo Visconti, lăsând un fiu minor, Leventina, situată imediat în sudul defileului, se răscoală: Uri și Obwald semnează cu locuitorii ei un tratat de coburghezie⁸² (procedeul va mai fi utilizat în repetate rânduri), care impune un adevărat protectorat; Leventina devine astfel primul teritoriu „elvețian” ai cărui locuitori nu vorbeau limba germană. În 1403, Lucerna, Uri și Unterwald întăresc extremitatea vestică a Gothard-ului printr-o alianță cu Valais; începând din 1410, cantoanele orientale lansează mai multe expediții împotriva văii Ossola; în ceea ce privește flancul estic, cantoanele — mai întâi Glarus, în 1400 — întrețin legături cu Graubünden. În 1422 însă, înfrângerea suferită de Waldstätten le face să piardă, pentru o vreme, toate noile achiziții de la sud de Alpi.

La nord, Casa de Austria, care fusese alungată din Alpii Centrali, deținea încă teritorii întinse pe Podiș, între

⁸¹ Sub familia Visconti, Milano a dominat vreme de decenii Italia nordică, întâi în numele Sfântului Imperiu, apoi pe cont propriu. Principalele achiziții în zona elvețiană au fost realizate de cardinalul Giovanni Visconti, senior al Milanului între 1339–1354.

⁸² *Combourgeoisie*, în textul original. Termenul este dificil de tradus; în esență, el desemnează co-participarea la statutul de cetățean cu drepturi depline al unei așezări urbane (vezi și nota 50). Altfel spus, locuitorii din Leventina erau „adoptați” de cei din Uri și Obwald.



Harta 3 — Elveția în 1412

Fribourg și lacul Bodensee. De la episodul de la Naefels, ea trăia în pace cu cele opt cantoane; armistițiul din 1389, mai întâi reînnoit, a fost prelungit în 1412 pentru încă cincizeci de ani. În anul 1415 însă, Confederației i se oferă o ocazie neașteptată: împăratul Sigismund⁸³ îl alungă din imperiu pe ducele de Austria, anunțând că oricine va ocupa domeniile acestui principe se va bucura de aprobarea sa. Cantoanele, îndeosebi Berna, își depășesc scrupulele și, în ciuda tratatelor, cuceresc Aargau, regiune fertilă situată între Berna, Lucerna și Zürich.

În manualele tradiționale, elevilor li se spunea că aceia care fuseseră eroii libertății cu o sută de ani înainte s-au făcut cu acest prilej „vinovați” de ambiții de cucerire, transformând regiunea Aargau nu într-un nou canton, ci într-o țară supusă: gestul din 1415 ar fi fost deci un fel de negare a actului din 1315 (Morgarten), iar 1515 (Marignano) nu avea să fie decât pedeapsa cuvenită... Avem de-a face, în mod evident, cu o proiecție modernă: în Aargau nu existase niciodată o structură politică, acest teritoriu a trecut, prin cucerire, de sub suzeranitatea austriacă sub aceea a Confederației. Cantoanele intrau de fapt în ierarhia feudală și începeau să aibă supuși; Lucerna, Zürich și Berna procedau la fel cu teritoriile învecinate.

Berna a păstrat vestul teritoriului, Lucerna și Zürich câteva comune; restul, adică zona din jurul nodului rutier de la Baden, avea să devină o circumscripție comună: un seneșal, desemnat pe rând de fiecare dintre cele opt cantoane pe o perioadă de doi ani, se ocupa de strângerea dărilor și de problemele juridice. Delegații cantoanelor se reuneau pentru a controla activitatea seneșalului: aceasta este originea Dietei federale, primul și singurul organism

⁸³ Sigismund de Luxemburg, împărat german (1433–1437), aliatul lui Mircea cel Bătrân la Nicopole, rival al Casei de Habsburg.

politic comun pentru multă vreme de aici înainte. Dieta era în fapt o conferință a ambasadorilor, unde se luau decizii în unanimitate; președinția sa revenea orașului Zürich, de unde și numele acestuia de *Vorort* sau canton director.

În 1460, circumstanțe asemănătoare au permis obținerea regiunii Thurgau, echivalentul de la est de Zürich al regiunii Aargau; de această dată, ducele de Austria fusese excomunicat de papă, ceea ce deschidea complet drumul spre cucerire.

În acest răstimp, Confederația fusese zguduită de un conflict interior. Mai întâi, Zürich s-a confruntat cu Glarus și Schwyz; toate trei, alături de alți pretendenți, revendicau moștenirea contelui de Toggenburg, mort fără copii în 1436. Învins într-o primă fază, Zürich a cerut ajutor Austriei (promițând chiar să retrocedeze Aargau), apoi Franței lui Carol al VII-lea. Regele Franței a trimis asupra elvețienilor — toate celelalte cantoane luaseră partea orașului Schwyz — bande înarmate pe care terminarea Războiului de o sută de ani le lăsase fără ocupație și care deveneau periculoase pentru el. La 1444, în apropiere de Basel, cele șapte cantoane au fost învinse de delfinul⁸⁴ Ludovic, dar regele Carol al VII-lea avea să semneze curând o pace avantajoasă pentru Confederație; „secesiunea” de la Zürich s-a încheiat puțin după aceea: cele două tabere erau obosite și epuizate financiar. Zürich a acceptat ca dreptul său de a încheia liber tratate să fie pe mai departe subordonat relației confederale.

Alte alianțe, tot provizorii, vor fi încheiate și cu Basel, Schaffhausen, Mulhouse și Sankt Gallen.

⁸⁴ Nume dat în mod tradițional moștenitorului tronului regal al Franței, a cărui figură heraldică era delfinul. În acest caz este vorba de viitorul rege Ludovic al XI-lea (1461–1483).

Extinderea către vest se datorează Bernei, care era mărginită la est de alte cantoane și la sud de Alpi — două încercări de pătrundere în Valais au fost sortite eșecului. Mai rămâneau nordul (Aargau) și vestul.

Berna și-a reluat politica de alianțe și de coburghezie⁸⁵: Fribourg, Solothurn — acest oraș este practic elvețian din 1400⁸⁶ —, Biel, Neuchâtel, Murten și Payerne marchează etapele acestei înaintări.

În jurul anului 1470, Ligile sunt gata să intre în marea politică europeană. După Războiul de o sută de ani, echilibrul Occidentului pare a fi amenințat de ascensiunea politică a ducatului de Burgundia; situat în vecinătatea Franței și a Imperiului, el este un pericol și pentru un stat și pentru celălalt. Cei care îl vor învinge vor fi însă elvețienii.

Se pare că rolul jucat de aurul și intrigile lui Ludovic al XI-lea în declanșarea conflictului a fost întrucâtva exagerat. Un lucru e limpede, și anume dorința marelui feudal care era Carol Temerarul de a-i umili pe țărani din Alpi; cât despre aceștia, ei erau conștienți de faptul că expansionismul burgund le amenința interesele și însăși existența Confederației. Stăpân peste Țările de Jos, ducele încerca să le atașeze posesiunilor sale din Burgundia și din Franche-Comté; el a obținut sudul Alsaciei drept garanție pentru un împrumut acordat Austriei⁸⁷ și nu a întârziat să trateze acest teritoriu ca pe o regiune ocupată; orașele renane, în frunte cu Basel și

⁸⁵ Tratatul de la Neuchâtel ilustrează aspectul inegal al acestui tip de înțelegere: în schimbul a două mărci de argint pe an, Berna arbitra conflictele între conte și orășeni. (n.a.)

⁸⁶ Se spune în glumă că, în urma bătăliilor, Solothurn primea drapelele, în vreme ce Berna își însușea teritoriile cucerite... Arsenalul de la Solothurn conține într-adevăr o frumoasă colecție de stindarde, dar cantonul e mic și are o formă foarte neregulată. (n.a.)

⁸⁷ Pentru plata unei sume datorate chiar elvețienilor. (n.a.)

Mulhouse, erau direct amenințate. În plus, Carol se bucura și de sprijinul, mai bine zis de controlul, ducatului de Savoia, aflat în declin. Berna risca să fie zdrobită.

În 1474, elvețienii încheie o alianță cu liga orașelor din Alsacia, o „pace perpetuă” cu Austria — după două secole de lupte, aceasta a făcut o impresie atât de puternică, încât au fost trase clopotele pentru a marca evenimentul — și, în fine, un tratat cu Franța, prin care regele Ludovic al XI-lea le promitea sprijin financiar. Campaniile au început încă din toamnă; în 1475 și 1476, Vaud a fost invadat de două ori; în 1476, Temerarul vrea să-i pedepsească pe elvețieni pentru nesupunere, dar armata sa este pusă pe fugă în luna martie la Grandson, învinsă în iunie la Murten, pe drumul pe care ar fi trebuit să ajungă la Fribourg și la Berna, și distrusă definitiv la Nancy, în ianuarie 1477.

Elvețienii nu au știut însă cum să administreze victoria. Berna a încercat zadarnic să cucerească provincia Franche-Comté, care o aproviziona cu sare; cât despre cantoanele orientale, ele se interesau mai degrabă de posibila pradă de război decât de acest teritoriu îndepărtat. Chiar și Vaud, cu excepția câtorva feude burgunde devenite circumscripții comune ale Bernei și ale Fribourgului, a fost înapoiat în schimbul unei răscumpărări. Berna a păstrat regiunea Aigle, în masivul Chablais — primul teritoriu francofon deținut de un canton —, iar Valais a împins înapoi frontiera cu Savoia; toate acestea nu reprezentau însă mare lucru.

Cererea de adeziune — în momentul respectiv termenul nu mai e anacronic — înaintată de Fribourg și Solothurn a provocat o criză de proporții: cantoanele rurale, invidiind importanța crescândă a orașelor, nu erau de acord cu această nouă extindere a puterii lor. În timpul

lucrărilor Dietei de la Stans, în 1481, s-a ajuns la doi pași de războiul civil; în acest moment a intervenit mesajul pacificator al unui sihastru, Nikolaus von der Flüer: Fribourg și Solothurn au fost admise în Confederație, dar nu li s-a permis să desfășoare o politică externă independentă. „Fratele Nikolaus”⁸⁸ fusese omul situației; mesajul său era exact acela pe care delegații doreau să îl audă.

În acest moment, Elveția este în culmea puterii, este conștientă de forța ei și își afirmă identitatea: elvețienii se consideră un popor distinct de germani, povestirile despre Wilhelm Tell și Winkelried încep să se răspândească. Alianța lor este dorită, iar forța lor de distrugere devenise deja temută: în lupta de la Grandson, sunetul cornurilor de luptă ale trupelor din Uri, „glasul înspăimântător al băătăliilor”, a semănat panica în rândul dușmanilor. Populațiile din Vaud erau, pe bună dreptate, îngrozite de acești „germani”: orașelul Clées, situat la ieșirea spre Podiș din masivul Jura, a fost jefuit și incendiat în 1475, iar garnizoana masacrată, așezarea nemaleușind niciodată să se restabilească după acest dezastru. Numeroși tineri elvețieni caută cu orice preț ocaziile de a lupta; atunci când nu se bat pentru cantonul lor, o fac pe cont propriu sau se angajează ca mercenari; înrolărilor individuale le vor urma *capitulațiile* (convențiile militare) încheiate între cantoanele elvețiene și statele europene.

Condițiile economice se îmbunătățesc la rândul lor; după mai bine de un secol de regres demografic, către 1450 populația începe din nou să crească; Geneva și Basel numără acum 10 000 de locuitori, iar Berna, Zürich, Fribourg și Lausanne jumătate pe atât. Aceste orașe ating un anume nivel de bunăstare, vizibil în ameliorarea

⁸⁸ A fost beatificat în 1669 și canonizat în 1872. (n.a.)

condițiilor de igienă, în pavarea străzilor și în construirea de fântâni. Reglementările privitoare la construcții și comerț sunt foarte stricte, și aceasta din teama de incendii și de epidemii; spitalele asigură serviciile de asistență socială, adică „îi hrănesc pe cei flămânzi, le dau de băut celor însetați, îi adăpostesc pe săraci și pe călători, îi îmbracă pe amărâții fără haine, îi îngrijesc pe cei bolnavi, îngroapă morții”; tot în scopuri de binefacere sunt înființate și *confreriile Sfântului Duh*. Pierderile demografice din secolul al XIV-lea au antrenat creșterea suprafețelor cultivate, diminuarea și, pe alocuri, chiar dispariția șerbiei, precum și o îmbunătățire a nivelului de viață al țăranilor. În ceea ce privește nobilimea feudală, ea e pe cale de dispariție, ca urmare a războaielor, a conflictelor fratricide datorate partajului succesoral, a dificultăților financiare cauzate de cheltuielile de lux. Creșterea animalelor câștigă teren în fața agriculturii, deși în cantonul Uri culturile de cereale sau de viță de vie mai pot fi întâlnite uneori până la altitudinea de 1000 de metri; exportul de brânză începe să capete contur, în special datorită adaosului de sare, care face posibilă conservarea. Printre orașe, Fribourg este renumit pentru postăvăriile sale, iar Sankt Gallen pentru pânda de in. Târgurile de la Geneva și de la Zurzach, în Aargau, sunt foarte importante în prima jumătate a secolului; ceva mai târziu, târgul de la Geneva decade, locul său fiind luat de cel de la Lyon. Traficul pe lacuri și pe fluvii era chiar mai intens decât în zilele noastre: se cobora cu plutele pe Limmat, plecând de la Zürich, iar pe Rin de la Chur până la Marea Nordului (navigația în amonte era însă imposibilă, de aceea ambarcațiunile erau vândute înainte de întoarcere). Apar și primele forme de turism, la băile din Baden; conform descrierii unui umanist florentin care a mers acolo în

1415, cu ocazia Conciliului de la Konstanz⁸⁹, în localitate domnea o destul de mare libertate a moravurilor.

Un alt conciliu s-a reunit la Basel, între 1431 și 1449; cu acest prilej a fost încoronat antipapa⁹⁰ Felix al V-lea. Văduv, fost duce de Savoia sub numele de Amedeu al VIII-lea, acesta trăia departe de lume pe malul lacului Léman; el nu a reușit să adune la un loc întreaga creștinătate și a sfârșit prin a abdica la Lausanne, interminabilul conciliu fiind, la rândul lui, dizolvat la cererea împăratului. În 1460, la Basel este întemeiată o universitate prin decretul papei Pius al II-lea; elvețienii merg să studieze și la Bologna, Paris și Montpellier.

În ultimii ani ai secolului al XV-lea are loc o scădere de ritm în activitatea textilă, ceea ce duce la apariția șomajului urban; în zonele rurale, șomajul este mai degrabă structural: populația devine prea numeroasă pentru a fi încadrată în economia pastorală; aceasta și este, de altfel, cauza emigrației și a mercenariatului, nu atât goana după aur și setea de aventuri.

Succesul creșterii animalelor face ca germanii, concurenții direcți ai elvețienilor pe piața de înrolări militare, să îi trateze adesea pe aceștia drept „văcari”; la rândul lor, elvețienii își pun în evidență cu cochetărie trăsăturile rustice, ceea ce nu i-a împiedicat deloc să dețină opere de artă intrate în patrimoniul european.

⁸⁹ Conciliul a fost convocat de papa Ioan al XXIII-lea, la insistențele împăratului Sigismund de Luxemburg, între anii 1415–1418, pentru a pune capăt disensiunilor din Biserica romană.

⁹⁰ Denumirea de antipapă îi desemnează pe papii aleși de Concilii a căror autoritate ecumenică nu era recunoscută. În perioada prezentată aici, alegerile pontificale au fost decisiv influențate de presiunile exercitate de suveranii laici aflați în conflict. Felix al V-lea i se opunea lui Eugeniu al IV-lea, depus de Conciliul de la Basel, și lui Nicolae al V-lea, ales în 1447.

După sanctuarele carolingiene din Graubünden (Mustair și Mistail), arta romanică este reprezentată de marile abații de la Romainmôtier, Payerne, Saint-Ursanne, Saint-Maurice, de mici biserici în Ticino, de plafonul de la Zillis (Graubünden), cu cele 153 de panouri pictate ale sale. Mai târziu sunt înălțate catedrale gotice, dintre care cea mai impresionantă este aceea de la Lausanne⁹¹; abația de la Königsfelden ilustrează arta vitraliului, tezaurul de la Saint-Maurice pe aceea a orfevrăriei, iar două manuscrise pe aceea a miniaturii: la Zürich se păstrează o carte de cântece liturgice provenind de la Katharinenthal, iar poemele cavalierești *Manessé* se află azi la Heidelberg (dar opera trebuie să fi fost realizată în Elveția). Konrad Witz, artist originar din Basel, este unul dintre primii pictori de șevalet⁹².

Eliberată de Austria, Elveția a dorit să se elibereze și de Imperiu, a cărui protecție o căutase pe vremea când obținea primele libertăți, cu două secole în urmă. Maximilian de Habsburg⁹³ încerca să îi redea o parte din forța de odinioară prin crearea unei Camere imperiale (tribunal suprem) și perceperea unui impozit general; a accepta aceste condiții ar fi însemnat pentru Confederație să redevină germană⁹⁴. În anul 1449 s-a stârnit un conflict

⁹¹ A fost sfințită în 1275, cu ocazia unei întâlniri dintre papa Grigore al X-lea și împăratul Rudolf I. (n.a.)

⁹² Trăiește, cu aproximație, între 1400–1410 și 1445 și este influențat de arta flamandă și de sculptura burgundă a epocii.

⁹³ Această familie ocupa din nou tronul imperial, de data aceasta definitiv; în plus, Maximilian se căsătorise cu fiica și moștenitoarea lui Carol Temerarul, unificând astfel toate domeniile familiei sale. (n.a.)

⁹⁴ În sensul că ar fi avut același statut juridic și politic cu numeroasele state germane supuse împăratului.

între Cantoane, pe de o parte, și Maximilian și Liga de Suabia, o coalitie a orașelor și principilor din sudul Germaniei, de celalaltă parte; din acest motiv, confruntarea e cunoscută, la sud de Rin, sub numele de războiul din Suabia, iar la nord sub acela de războiul din Elveția. Nu este vorba despre bătălii însemnate, ci doar despre o serie de confruntări izolate, care au făcut însă multe victime; victorioși, elvețienii au reușit să obțină dreptul de a fi scutiți de plata impozitelor către Imperiu și scoși de sub jurisdicția tribunalelor sale, ceea ce însemna practic independența. Basel și Schaffhausen, iar mai târziu Appenzell, care gravitau de decenii în orbita Confederației, au devenit cantoane propriu-zise în 1501, respectiv 1513. Așa cum se întâmplase cu Fribourg și Solothurn în urmă cu douăzeci de ani, ținuturile rurale le-au impus celor două orașe renane să rămână neutre în cazul unor eventuale conflicte. Rinul fusese atins și, în plus, Elveția, compusă de aici înainte din treisprezece cantoane, deținea două capete de pod pe malul drept al fluviului.

A fost reluată și expansiunea spre sud. Cele mai multe dintre cantoane mizau pe înțelegerea cu Milano, unde familia Sforza înlocuise clanul Visconti. Uri se pronunța însă în favoarea războiului, iar în 1478, după o ciocnire în care câteva sute de elvețieni au învins 10 000 de milanezi, a preluat definitiv Leventina. Pretențiile sale nu se limitau însă la atât.

În conflictul ce se declanșează între Franța, Austria și, curând după aceea, Spania, Ludovic al XII-lea emite pretenții asupra Milanului⁹⁵. El face unele concesii și promisiuni Cantoanelor, apoi angajează 5 000 de mercenari, cu aju-

⁹⁵ Evenimentele ce urmează au loc în cursul lungilor războaie italiene în care Franța s-a implicat din 1494 până în 1559, pentru a contracara politica de expansiune a Spaniei.

torul cărora cucerește ducatul în 1499. În 1500, Uri, Schwyz și Nidwald, cele mai războinice dintre cantoane (Zürich și Berna erau ceva mai rezervate), ocupă în nume propriu Bellinzona, fapt recunoscut oficial trei ani mai târziu.

Elvețienii au fost întorși din drum de Matthäus Schiner, episcop de Sion (mai târziu cardinal), care îi detesta pe francezi. În țară se făceau auzite voci împotriva mercenariatului; în plus, se credea că regele nu prea își respecta cuvântul. Aceasta a determinat Cantoanele să se alăture, în schimbul unei sume de bani, „Sfintei Ligi” din care făceau parte papa, Spania, Austria, Veneția și chiar Anglia⁹⁶. În 1512, ei i-au alungat pe francezi din Lombardia, au reinstalat la putere clanul Sforza, ai cărui protectori deveniseră, și au păstrat, ca preț pentru serviciile lor, Lugano, Locarno și Ossola — teritoriile lor terminându-se acolo unde începe câmpia Padului; cât despre cantonul Graubünden, acesta a ocupat Valtellina. În 1513, elvețienii au înfrânt, la Novara, o tentativă de recucerire întreprinsă de Ludovic al XII-lea; în plus, au asediat și orașul Dijon, pe care apărătorul său, La Trémoille⁹⁷, nu a reușit să-l salveze decât plătind în aur și avansând promisiuni pe care regele nu avea să le confirme. Pe lângă aceasta, în condițiile în care coaliția se destrăma, Cantoanele s-au trezit brusc singure cu ducele, nepăsător și nepopular, pe care îl susțineau⁹⁸. Pentru a

⁹⁶ Coaliția era „sfântă” numai pentru că era binecuvântată de papă. Altminteri, fiecare dintre participanți avea propriile interese, ceea ce și explică participarea Angliei, țară asupra căreia Biserica romană nu mai avea autoritate.

⁹⁷ Louis de La Trémoille, viconte de Thouars, prinț de Talmont, general francez care s-a ilustrat în campaniile italiene. A murit în bătălia de la Pavia, în 1525.

⁹⁸ De altfel, pe termen lung le-ar fi fost foarte dificil să asigure administrarea statului lombard. (n.a.)

preîntâmpina o contraofensivă a francezilor, elvețienii supravegheau defileele din partea de nord a Alpilor; or, tânărul rege Francisc I a intrat în Italia printr-o trecătoare situată mai la sud, luându-i pe elvețieni prin surprindere. Ofertele pe care le-a propus regele i-au sedus pe delegații cantoanelor mai puțin implicate, cele din vest; altele le-au refuzat. Confruntarea decisivă a avut loc în 1515, la Marignano⁹⁹, aproape de Milano, după ce o parte din armată începuse deja retragerea. Cei 20 000 de infanteriști elvețieni au fost învinși de 30 000 de francezi, care dispuneau de cavalerie și artilerie; devenea acum evident că, în fapt, Cantoanele nu avuseseră nici maturitatea politică, nici mijloace financiare la înălțimea forței militare de care dispuneau. În anul următor, ei au acceptat propunerile regelui, impresionat de bravura lor: „pacea perpetuă” — care va dura până la Revoluția Franceză — le garanta tot ce cuceriseră la sud de Alpi, în afară de Ossola; în plus, Franța avea de acum acces liber la cea mai însemnată piață de războinici din Europa.

⁹⁹ Astăzi localitatea se numește Melegnano și face parte din periferia orașului. (n.a.)

REFORMA

Nu episodul de la Marignano a pus capăt rolului activ al elvețienilor în politica europeană — în 1521, Machiavelli menționa „batalioanele lor numeroase și puternice” —, ci fărâmițarea religioasă care a intervenit puțin după aceea.

După Germania, Elveția a fost cel de-al doilea leagăn al Reformei, ceea ce nu înseamnă neapărat că din punct de vedere religios lucrurile stăteau aici mai prost decât altundeva. Relele de care suferea Biserica, în speță cumulumul de beneficii sau absenteismul prelaților, erau mai vizibile în ceea ce avea să devină Elveția romanică (papa Iuliu al II-lea fusese înainte episcop de Lausanne, dar nu a pus niciodată piciorul în acest teritoriu) decât în Confederație. De la adoptarea *Cartei preoților*, în 1370, cantoanele controlau mai bine clerul și îi supuneau pe funcționarii eclesiastici jurisdicției obișnuite. Adesea, ei îi refuzau pe „curtenii romani”¹⁰⁰: în 1519, autoritățile de la Zürich au interzis unui vânzător de indulgențe intrarea în oraș; în 1525, când numai Zürich rupsesese relațiile cu Roma, zece cantoane au adoptat măsuri comune de suprimare a abuzurilor, reacționând mai ales împotriva pedepselor prea ușoare cu care episcopii îi sancționau pe clericii ce „se făceau vinovați de necuviință și necinste”.

Determinante au fost însă influența umanismului din care se hrăneau reformatorii, citirea în original a textelor sacre și, mai ales, personalitatea lui Ulrich Zwingli¹⁰¹, care

¹⁰⁰ Denumire dată trimișilor Scaunului pontifical.

¹⁰¹ Reformator religios, 1484–1531. Și-a făcut studiile la Basel și

nu-i datorează nimic lui Luther și cu care, de altfel, nu s-a înțeles niciodată. Acest bărbat înflăcărat, născut pe domeniile abației Sankt Gallen, a fost preot la Glarus și apoi la Zürich. Încă din 1521, el a predicat sistematic și exclusiv *Evangelhia*, înlăturând din convingerile sale toate „invențiile omenești”: cultul sfinților și al Fecioarei, doctrina comuniunii într-o singură materie, autoritatea papală, purgatoriul, celibatul preoților, liturghia. La vremea aceea, ruptura sa cu Biserica romană avusese deja loc. Neîndrăznind să conteste obiceiuri pe care poporul le îndrăgea, în 1524 autoritățile au desființat confesiunea, maslul, procesiunile și au golit bisericile de imagini și de relicve; un an mai târziu, se renunța chiar la liturghie.

Mai radical decât Luther, Zwingli — pentru care, în timpul Cinei celei de Taină, Hristos este prezent nu în materii¹⁰², ci în inimi, prin Spiritul Său — a găsit ascultare la intelectualii și burghezii din orașe. Berna, Basel, Schaffhausen, Mulhouse, Biel, Sankt Gallen, o parte din Glarus, din Appenzell și din Graubünden au aderat la Reformă; cantonul Solothurn era la rândul-i zguduit. În anul 1528, la Berna, unde câțiva patricieni și mai ales muntenii din Oberland țineau la credința tradițională, a avut loc o „dispută” în cadrul căreia fiecare parte și-a putut apăra tezele proprii; reformații au învins. Preocupările temporare — cum ar fi intențiile de a ocupa ținuturile savoiarde sau dorința de a egala Zürich-ul — au avut rolul lor în această decizie.

Viena și s-a pronunțat deschis contra mercenariatului, ceea ce i-a atras ostilitatea autorităților din Glarus. Doctrina sa este expusă în cele 67 de teze prin care afirmă *Biblia* ca singura autoritate spirituală și respinge autoritatea Romei. Doctrina lui Zwingli nu a separat niciodată — cum era cazul la Luther — puterea spirituală de cea temporală și Statul de Biserică.

¹⁰² Adică în pâine și vin, materiile care întruchiează la euharistie carnea și sângele Domnului, sacrificiul Său suprem.

Reformatorii erau reacționari sau revoluționari? Ei înșiși se considerau drept restauratori ai creștinismului original, cel al Apostolilor, care fusese deformat de adăugirile ulterioare ale „papismului”. În ochii catolicilor (ca și în aceia ai anticlericalilor din secolul al XIX-lea), ei atacau ordinea stabilită și subminau autoritatea Bisericii. Cu toate acestea, Zwingli predica întoarcerea la moravurile curate și sănătoase din trecut, combătea radicalismul anabapțiștilor¹⁰³ și ataca cu precădere mercenariatul: în calitate sa de cleric fusese la Marignano, unde cunoscuse ororile războiului, și nu prețuia din punct de vedere militar decât apărarea patriei.

Reforma nu s-a bucurat însă de succes în Elveția centrală. În aceste regiuni conservatoare, unde clericii erau puțin cultivați, iar laicii încă și mai puțin decât ei, nu existau prea multe persoane care i-ar fi putut reproșa preotului necunoașterea latinei; preoții erau oameni ai locului, iar comportarea lor lăsa de dorit în mai mică măsură decât aiurea. Pe de altă parte, ostilitatea surdă pe care locuitorii din Waldstätten o resimțeau la adresa Zürich-ului făcea ca oamenii să nu fie înclinați a-l urma pe Zwingli; în fine, desființarea mercenariatului ar fi dus la o adevărată catastrofă economică. Dintre orașele din Podiș, Solothurn a rămas în cele din urmă catolic, iar la Fribourg, unde clerul fusese în

¹⁰³ Acești marginali (care refuzau, de exemplu, să se supună autorităților și să presteze serviciul militar obligatoriu) au apărut la Zürich în anul 1523, răspândindu-se apoi spre Basel, Sankt Gallen și mai ales în zona rurală a Bernei; aici au fost torturați peste 40 de membri ai acestei grupări religioase; mai târziu, ei au fost doar alungați, pentru ca, în secolul al XVIII-lea, unii să-și găsească adăpost pe domeniile montane ale episcopului de Basel (se spune despre acest prelat că era tolerant doar la altitudini mai mari de 1 000 de metri), unde iau în arendă, la prețuri foarte mari, exploatări agricole, păstrându-și limba și stilul propriu de viață (purtau bărbi lungi și haine fără nasturi). (n.a.)

bună măsură câștigat de noile idei, autoritățile laice au reacționat în forță pentru păstrarea vechii credințe.

Dacă, în spiritul epocii, noțiunea de erezie era puternic și tragic ancorată în mentalități (cel care era în greșeală fiind sortit damnării), suveranitatea cantonală nu a fost niciodată pusă la îndoială; nici după victoria din 1531, catolicii nu au încercat să-i constrângă pe locuitorii din Zürich să abjure; în cel mai rău dintre cazuri, în 1524, câteva voci se ridicaseră pentru a cere excluderea cantonului din Confederație. Se putea oare imagina o împărțire confesională amiabilă, conform principiului *cujus regio ejus religio*¹⁰⁴, cum fusese cazul în spațiul german¹⁰⁵? Nici vorbă: în interiorul cantoanelor, minoritarii își chemau în ajutor coreligionarii din exterior, care se considerau în drept să-i sprijine; întâlnirile din cadrul Dietelor au dus la numeroase disensiuni¹⁰⁶, fiecare tabără voind ca în teritoriile deținute în comun să fie adoptată confesiunea sa; la disensiunile dintre cantoane contribuiau, în plus, și alianțele cu străinii.

Din aceste cauze s-a recurs în cele din urmă la arme. În 1529, un prim conflict a fost evitat cu greu, grație intervenției *landammann*-ului (prim magistrat) de Glarus; dar

¹⁰⁴ În lb. latină în original; în traducere liberă ar însemna „cine deține stăpânirea, impune religia” (de fapt, confesiunea). Acest principiu a fost consfințit în 1648, ca soluție de compromis pentru tensiunile religioase existente în spațiul german supus Sfântului Imperiu, și prevedea că fiecare principe local poate impune poporului pe care-l conduce confesiunea pe care o îmbrățișă el însuși.

¹⁰⁵ În Graubünden, comunele erau libere să-și aleagă religia; în circumscripțiile mixte, se proceda după principiul superiorității numerice: fiecare parohie se pronunța în funcție de decizia majorității. (n.a.)

¹⁰⁶ Jurământul de alianță nu a mai fost reînnoit, protestanții refuzând să jure în numele sfinților, iar catolicii opunându-se oricărei modificări a formulei. (n.a.)

spiritele erau încinse și ploua cu injurii, formulele „ucigași de suflete” și „traficanți de carne omenească” fiind dintre cele mai puțin violente. În 1531, armatele din cinci cantoane — cele din Waldstätten, Lucerna și Zug — i-au atacat prin surprindere pe locuitorii Zürich-ului și i-au învins¹⁰⁷; Zwingli a fost ucis¹⁰⁸. Pacea care a urmat a oprit înaintarea Reformei în circumscripțiile mixte din punct de vedere confesional; parohiile care doreau puteau chiar să revină la vechea credință.

La sfârșitul secolului, Contrareforma și-a arătat roadele. Episcopul de Basel a reușit să-și recâștige o parte dintre supuși, iezuitul olandez Pieter Canisius¹⁰⁹ a fondat colegiul din Fribourg, arhiepiscopul de Milano, Carlo Borromeo¹¹⁰, a întemeiat în orașul său un *Collegium helveticum* și a intervenit în Graubünden și Valtellina contra „ereticilor”; unsprezece dintre aceștia au fost arși pe rug¹¹¹.

Din acest moment, repartitia confesiunilor nu se va mai modifica deloc în cele treisprezece cantoane: 7 sunt catolice, 4 reformate, 2 mixte. La sfârșitul secolului, Appenzell se separă în două semicantoane: Ausser Rhoden, protes-

¹⁰⁷ Protestanții nu erau bine organizați, iar Berna nu a putut interveni la timp. În toate conflictele, în virtutea pactelor semnate înainte de Reformă, protestanții din Basel și din Schaffhausen, precum și catolicii din Fribourg și Solothurn rămăneau neutri; cantoanele mixte Glarus și Appenzell au procedat în același mod. (n.a.)

¹⁰⁸ Cadavrul său a fost mutilat și ars... (n.a.)

¹⁰⁹ Teolog ulterior sanctificat, 1521–1597, promotor al Contrareformei în Germania protestantă și autor al celebrului catehism *Summa doctrinae christianae*.

¹¹⁰ Episcop și teolog italian, sanctificat de Biserica romană, 1538–1584. A fost unul dintre teoreticienii importanți ai Contrareformei.

¹¹¹ Cele trei Ligi din Graubünden nu ar fi permis arderea pe rug pentru erezie; de aceea, capul de acuzare a fost vrăjitoria. (n.a.)

tant, și Inner Rhoden, catolic. Dintre comunitățile mixte, Aargau și Ticino sunt sau redevin catolice¹¹², cea mai mare parte din Thurgau, deja câștigată de Reformă, rămânând protestantă. Catolicii dețineau majoritatea în Dietă, dar erau conștienți de inferioritatea lor pe plan demografic și economic, ceea ce i-a și împiedicat, de altfel, să exploateze la maximum victoria obținută cu atât de mult noroc.

Elanul național al războaielor din Italia fusese retezat. Aproape că s-au format două confederații: catolicii și protestații organizează adesea două Diete diferite, una la Lucerna și cealaltă la Aarau.

O altă urmare a Reformei este extinderea Confederației către vest.

Ducatul de Savoia deținea cea mai mare parte din Vaud, dar era în plină decadentă. Berna, Fribourg și Valais dețineau câteva domenii, Geneva și Lausanne aveau episcopul lor: comitatele de Neuchâtel și de Gruyère, împreună cu episcopia de Basel își împărțeau restul actualei Elveții romanice.

Propagarea Reformei se confunda, pe de o parte, cu dorința de expansiune a Bernei și, pe de altă parte, cu luptele pentru independență ale genevezilor.

La Geneva, ducele de Savoia, care nu-și ascundea ambiția de a transforma orașul în centrul administrativ al posesiunilor sale, își avea partizanii săi, iar episcopul făcea parte dintre cei mai devotați. Adepții independenței se sprijineau în mod firesc pe membrii Confederației¹¹³; ei s-au aliat, în 1519, cu Fribourg, cel mai apropiat dintre cantoane, în 1526 cu Fribourg și Berna, care era mai pu-

¹¹² Câteva familii protestante din Locarno, de exemplu familia Pestalozzi, s-au refugiat la Zürich. (n.a.)

¹¹³ În germană, *Eidgenossen*; în franceză, *Eyguenots*, origine probabilă a cuvântului hughenot. (n.a.)

ternică, iar în 1535 numai cu Berna, Fribourg refuzând să sprijine erezia. La fel de firesc, acești *Eidgenossen* au trecut de partea Reformei. Savoia a procedat la impunerea unei blocade asupra orașului, iar câțiva gentilomi din Vaud au organizat, în 1530, o expediție militară; Berna, Fribourg și Solothurn au intervenit, impunându-i ducelui un tratat prin care acesta se angaja să nu-i mai persecute pe genezezi; ținutul Vaud era însărcinat cu supravegherea păcii.

În acel moment, mai multe regiuni au trecut de partea Reformei. Un predicator francez înflăcărat, Guillaume Farel, a fost angajat de Berna pentru a-i converti pe supușii Acvilei¹¹⁴; acesta a antrenat mai târziu Murten, văile meridionale ale episcopiei de Basel, Neuchâtel-ul și, în fine, Geneva, unde liturghia a fost desființată în 1535. Toate acestea au făcut ca presiunea din partea familiei de Savoia să crească; locuitorii Bernei încă ezitau — înfrângerea recentă a lui Zwingli nu fusese uitată — în momentul în care Francisc I a declarat război ducelui de Savoia. Temându-se ca ținutul Vaud să nu cadă în mâinile francezilor, bernezii l-au cucerit cu ușurință, la fel ca și masivul Chablais și ținutul Gex, în 1536¹¹⁵, după ce își luaseră însă precauția de a solicita sprijin din partea cantoanelor catolice Fribourg și Valais, care și-au primit în schimb partea cuvenită. Orașul Lausanne, deși în relații de coburghezie cu Berna încă din 1525, a decăzut la nivelul de oraș supus. Mai norocoasă, Geneva a reușit să-și păstreze independența, pe

¹¹⁴ Acvila bicefală era simbolul heraldic al Sfântului Imperiu Romano-German.

¹¹⁵ Cucerind castelul Chillon, ei l-au eliberat pe genevezul Bonivard, întemnițat acolo de patru ani și devenit celebru în epoca romantică datorită unui poem al lui Byron. (n.a.)

care a fost nevoită să o apere pentru ultima oară în 1602, când, într-o noapte de iarnă, ducele a încercat să pătrundă prin surprindere dincolo de zidurile oraşului; şi în zilele noastre, această „Escaladă” este comemorată în fiecare an.

Alipirea Elveţiei occidentale s-a încheiat în 1554, când contele de Gruyère, pe care firea sa cheltuitoare îl făcuse să se înglodeze în datorii, a fost depozat de creditori, Fribourg şi Berna împărţindu-şi domeniile sale¹¹⁶.

Una dintre primele măsuri luate de Berna în Vaud a fost impunerea Reformei, în urma unei dispute a cărei rezolvare nu lăsa loc pentru îndoieli. Pentru că doctrina catolică le interzicea teologilor disputele cu „ereticii”, nu a putut fi găsit, pentru a se opune excelenţilor oratori reformaţi — printre care Farel şi Calvin — decât un laic cu puţină ştiinţă de carte. În plus, condiţiile dezbaterii precizau că singurele argumente admise erau cele extrase din *Scriptură*, ceea ce însemna din start victoria protestanţilor¹¹⁷.

Reformaţii acordau o mare însemnătate ştiinţei de carte, indispensabilă pentru citirea *Bibliei*; aceasta a dus la o slăbire a dialectelor în favoarea limbii franceze; tot ei au înfiinţat academii destinate formării pastorilor — nucle-ele viitoarelor universităţi: Lausanne, în 1537, apoi Geneva, în 1559, au devenit centre ale protestantismului francofon; din aceste oraşe au pornit pastorii francezi în timpul „Deşertului” care a urmat revocării Edictului de la

¹¹⁶ Deceniul care a urmat marchează apogeul teritorial al Elveţiei; în 1564, Berna şi Valais au înapoiat Savoiei ţinutul Gex şi cea mai mare parte din Chablais. (n.a.)

¹¹⁷ Explicaţia acestui atu de pornire este simplă: preoţii catolici de rând cunoşteau textele de oficiat, dar nu stăpâneau în profunzime *Biblia*, căreia protestanţii îi acordau o importanţă excepţională.

Nantes¹¹⁸. Autoritățile au instituit și *Consistorii*, un fel de tribunale destinate reglementării moravurilor și afacerilor matrimoniale.

Francezul Calvin¹¹⁹ nu s-a instalat la Geneva decât după ce Reforma a fost adoptată, transformând orașul într-un „model”¹²⁰. Unul dintre argumentele invocate împotriva acestui redutabil predicator a fost arderea pe rug a medicului spaniol Servet, care nega dogma Trinității; trebuie spus însă că Servet era urmărit de Inchiziție și că, încercând să se salveze, a comis imprudența de a trece prin Geneva. Execuția a fost de altfel aprobată în unanimitate, cu excepția teologului și umanistului Castellion din Basel, care a încercat să facă ascultată vocea toleranței¹²¹.

Dezbaterile ideologice animă și stimulează viața in-

¹¹⁸ Prin Edictul de la Nantes (1598), regele Franței, Henric al IV-lea, autoriza exercitarea cultului protestant. În 1685, Ludovic al XIV-lea, preocupat de unificarea religioasă a regatului, a revocat această măsură, ceea ce a determinat un exod al populației protestante din Franța către Elveția, spațiul german și Olanda, perioadă cunoscută și azi sub numele de „Deșert”.

¹¹⁹ Jean Calvin (1509–1564) a studiat filosofia la Paris și dreptul la Orléans și Bourges, posedând o remarcabilă cultură clasică și teologică. Redactează la Geneva *Ordonanțele ecleziastice*, care au jucat rolul de statut al Bisericii reformate din Geneva. Grație lui, Universitatea geneveză a devenit un centru de învățământ renumit. Doctrina sa, în special în plan etic, prin glorificarea muncii și autorizarea activităților financiar-bancare — interzise de Biserica Romană — a conferit o dinamică particulară regiunii geneveze și a iradiat în Franța, Scoția și, mai târziu, în Statele Unite și Canada.

¹²⁰ Nu toți locuitorii Genevei erau de acord cu regulile pe care el dorea să le impună în oraș și de aceea a fost nevoit să se exileze timp de trei ani la Strasbourg. (n.a.)

¹²¹ Calvin și pastorii genevezi au încercat să intervină împotriva formei de supliciu alese: în ceea ce-i privea, ei ar fi optat pentru o moarte mai blândă... (n.a.)

telectuală. Geniul lui Paracelsus¹²², medic, alchimist și filosof, care în timpul scurtei sale treceri pe la Basel a fost primul care s-a folosit de limba germană, preferând-o latinei în exercitarea meseriei sale, îl face să rămână în afara disputei; nu la fel se petrec lucrurile cu pictorul Nikolaus Manuel Deutsch din Berna, care este un protestant feroce, nici cu cronicarul Tschudi din Glarus, un catolic convins. În Zürich-ul de după Zwingli, medicul și naturalistul Konrad von Gesner face o imensă muncă de clasificare a speciilor — el este și primul profesor de greacă de la Academia din Lausanne; un păstor de capre din Valais, Thomas Platter, convertit la Zürich, devine învățător și tipograf la Basel; fiul său, Felix, va fi medic în același oraș. Constituit în jurul universității, Zürich-ul este, de altfel, un centru intelectual strălucitor: pe aici au trecut germanul Holbein¹²³, olandezul Erasmus¹²⁴, francezul Castellion¹²⁵.

Elveția devine acum o țară de refugiu. Strămoșii unor importante familii geneveze, de pildă Turretini și Saussure, au sosit aici în secolul al XIV-lea, venind din Italia sau din Lorena. Dar hughenotii francezi, ca și unele familii din

¹²² Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541) a predat la Basel. Opera sa medicală, interesantă combinație între alchimie și științele naturale pe cale de a se constitui, se baza pe ideea analogiei între microcosmos (corpul omenesc) și macrocosmos.

¹²³ Este vorba de marele pictor Hans Holbein cel Tânăr (1497–1543), legat de mediile umaniste erasmienne și de Erasmus însuși după 1523.

¹²⁴ Desiderius Erasmus din Rotterdam (1469–1536), umanist olandez de renume, a trăit din 1521 la Basel, unde situația religioasă i-a inspirat o parte dintre operele în care promovează toleranța și prudența.

¹²⁵ Sébastien Castellion (1515–1563), umanist francez de confesiune protestantă, inspirat de Calvin, cu care ulterior a intrat în conflict. Profesor de greacă la Basel, a tradus *Biblia* în latină și franceză.

Piemont stabilite în Vaud, ajung în Elveția îndeosebi către 1685, după revocarea Edictului de la Nantes; numărul celor care se stabilesc¹²⁶ în țară, aducând cu ei știința artelor și meseriilor, se situează undeva între 10 000 și 20 000.

Confederația a știut să evite catastrofa pe care ar fi reprezentat-o participarea la conflictele europene, însă unele alianțe au existat totuși. Protestanții s-au mulțumit cu tratate de „coburghezie creștină” încheiate cu orașele Strasbourg, Konstanz, cu landgraful¹²⁷ de Hessa, dar nu s-au alăturat Ligii Schmalkalden¹²⁸, care i-a unit în 1530 pe luteranii germani, și nici nu au intervenit atunci când aceasta a fost zdrobită de împărat. Cât despre catolici, ei s-au aliat cu Austria, Spania, Savoia și cu Sfântul Scaun. În timpul războaielor religioase din Franța, Elveția Centrală este de partea Ligii, Fribourg și Solothurn îl sprijină pe Henric al III-lea, iar reformații trimit trupe de partea lui Henric de Navarra¹²⁹.

¹²⁶ Estimările cantitative sunt dificile: mulți refugiați sunt doar în trecere, traversând țara în drum spre Germania, Țările de Jos sau Anglia; alții intră de mai multe ori sau se întorc de unde au venit... Între 1685 și 1700, pe teritoriul Bernei trăiau în medie 6 000 de fugari, dintre care între 700 și 800 în oraș. (n.a.)

¹²⁷ Sau conte (*graf*, în lb. germană). Denumirea era caracteristică pentru principii suverani din micile state germane, între care și Hessa.

¹²⁸ Coalitiție a principilor protestanți germani (după numele unui mic oraș din Thuringia), conduși de principele de Hessa și de electorul de Saxa și îndreptată împotriva împăratului Carol Quintul, care îi obligase să restituie bunurile ecleziastice confiscate în timpul Reformei. Au fost învinși la Mülberg și au acceptat pacea și amnistia oferite de împărat.

¹²⁹ Aceste evenimente au loc în timpul Războaielor religioase din Franța, iar versantul lor politic îl reprezintă încercarea Ligii protestante de a-l întrona pe șeful ei, Henri de Guise, în dauna regelui catolic Henric al III-lea. După asasinarea lui de Guise la Blois, regele însuși moare asasinat, în 1589. Îl urmează Henric de Navarra, care trece la catolicism și, ca rege al Franței, ia numele de Henric al IV-lea.

În timpul Războiului de treizeci de ani, cele două părți refuză ofertele pe care le primesc, preferând să-și păstreze neutralitatea. Teritoriile situate către frontieră nu scapă însă de invazii militare: episcopia de Basel este jefuită de trupele regelui Suediei, în Graubünden intră armatele franco-venețiene și austro-spaniole; ca urmare a acestor invazii, suveranitatea asupra regiunii Valtellina slăbește vizibil. În 1648, tratatul din Westfalia scutește cantoanele Basel, Schaffhausen, Appenzell și Sankt Gallen — care nu fuseseră incluse în tratatul de pace din 1499 — de orice jurisdicție imperială: prin acest gest, Europa recunoștea independența deplină a Elveției.

Au mai existat încă două conflicte confesionale. În 1656, Berna și Zürich au fost din nou învinse de cele cinci cantoane catolice care-și păstrau astfel supremația politică. În 1712, reformații și-au luat revanșa, catolicii pierzând unele domenii din Aargau, dar în acest moment nu se mai punea problema constrângerii localnicilor în a-și schimba confesiunea. Ideile de paritate și de toleranță își croiesc drum încetul cu încetul: în Thurgau, protestanții nu mai șomează în timpul sărbătorilor catolice și își descoperă capetele atunci când se aud bătând clopotele pentru *Angelus*¹³⁰.

¹³⁰ Rugăciune închinată Maicii Domnului, ce-și datorează numele primului cuvânt din text. Se pronunță în fiecare zi, dimineața, la prânz și seara, marcând, prin sunetul clopotelor, ritmul vieții unei comunități.

Capitolul VI

STRUCTURA SOCIALĂ ȘI VIAȚA COTIDIANĂ ÎN VECHIUL REGIM

Confederația celor Treisprezece Cantoane era un organism complex. Mai întâi, frontierele sale exacte nu pot fi definite cu ușurință; ca și în restul Europei, trecerea dintr-o țară în alta se făcea în mai multe etape¹³¹, existând mai multe zone dependente, sau zone de influență; sintagma germană *zugewandter Ort*, pe care am traduce-o prin „ținut aliat”, are semnificația literală de „loc îndreptat spre”...

Episcopatul de Basel este un exemplu în acest sens. El era unul dintre cele 360 de state aparținând Sfântului Imperiu, dar, începând din 1648, era despărțit de Germania prin teritorii deținute de Franța și Elveția. Zona de nord, partea germanică, își plătea impozitele și se supunea din punct de vedere juridic tribunalelor imperiale; partea sudică, circumscripțiile cunoscute ca fiind elvețiene, erau legate de orașele din Confederație prin tratate de alianță sau de coburghezie, care le apăraseră în timpul Războiului de treizeci de ani. Principele-episcop nu mai deținea nici un fel de autoritate la Basel și trăia în orașelul Porrentruy, capitolul¹³² avându-și reședința altundeva¹³³. Aliat cu

¹³¹ În 1750, Lorena era franceză, germană... sau poloneză ? (n.a.) Autorul are în vedere situația complicată instituită prin pacea de la Viena, între Franța și Austria (1738). Lorena, aparținând de drept Austriei, fusese dată pe timpul vieții lui Stanisław Leszczyński, prinț polonez, susținut de regele Franței, Ludovic al XV-lea, fiind însă administrată în fapt de francezi, până în 1766, când a intrat în componența Franței. (n.tr.)

¹³² Adunarea clerului dintr-o dioceză, care delibera și reglementa problemele comunității religioase respective.

¹³³ Granițele episcopatului (în calitatea sa de principat teritorial, n.tr.)

cantoanele catolice între 1579 și 1735, el nu a mai reînnoit după aceea tratatele.

În sens larg, Elveția se afla în linii mari pe teritoriul său actual, deținând în plus și orașele Mulhouse, Rottweil (aflat pe valea Neckarului), Valtellina (între 1519 și 1632), și în minus mica vale Fricktal, o parte din actualul canton Geneva, o comună din Neuchâtel și una din Graubünden. În sens restrâns, cele 13 cantoane erau mult mai puțin întinse decât în prezent. Și erau mai ales inegale ca dimensiuni: de exemplu, Berna singură reunea 40% din totalul populației. În plus, teritoriile și cantoanele erau departe de a avea același statut sau regim.

Existau, în ordine, cantoanele propriu-zise: Zürich, Berna, Lucerna (cele trei orașe cărora Waldstätten le cedaseră, în timp, înțâietatea), Uri, Schwyz, cele două Unterwald, Glarus, Zug, Basel — care reușise să întreacă Fribourg și Solothurn, admise în Confederație înaintea sa —, Schaffhausen și Appenzell. Dar, în cea mai mare parte a timpului, cantoanele nu erau pe deplin suverane pe întreg teritoriul pe care-l dețineau¹³⁴.

Cele șase cantoane rurale aveau propria lor *Landsgemeinde*. Deși gândirea politică era convins democratică, lucrurile nu stăteau la fel cu structurile puterii: pe de o parte, nu toate comunele¹³⁵ participau la adunările

nu erau aceleași cu granițele diocezei: din punct de vedere spiritual, Porreuntrut se afla sub autoritatea arhiepiscopului de Besançon, iar principele-episcop nu conducea clerul din mica sa capitală. (n.a.)

¹³⁴ În sensul că ele includeau — din punct de vedere administrativ-teritorial — regiuni care depindeau din punct de vedere politic de alți suverani.

¹³⁵ Precizăm că termenul *comună*, frecvent în vocabularul de specialitate, nu are sens administrativ-teritorial, ca astăzi. Inițial, el desemnează o focalitate (rurală sau urbană) liberă de obligații feudale și pe

legislative — la Uri, Schwyz, Zug, o parte din canton era practic supusă celeilalte; pe de altă parte, numărul de cetățeni suficient instruiți și care dispuneau de timpul necesar pentru exercitarea magistraturilor era destul de restrâns: câteva familii se certau pentru împărțirea funcțiilor mai importante, în vreme ce demnitățile cele mai profitabile erau vândute cui oferea prețul cel mai mare.

În orașele industriale — Zürich, Basel, Schaffhausen¹³⁶ — breslele meșteșugărești monopolizaseră încetul cu încetul puterea; în adunări se respecta principiul egalității, dar intrarea în aceste instituții devenea tot mai dificilă; locuitorii regiunilor rurale nu aveau nici un drept, fiindu-le interzise activitatea industrială, studiile, accesul la magistraturi; tipografiile erau, de asemenea, un privilegiu al capitalei.

Berna, Lucerna, Fribourg și Solothurn aveau constituții declarat aristocratice. Desigur, cetățenii erau consultați — în principiu cel puțin —, dar ultima adunare a poporului din Berna a avut loc la finele secolului al XVI-lea. Încetul cu încetul, autoritatea a fost monopolizată de orașele principale, apoi, în interiorul acestora, de cetățenii cu drepturi depline și, în cele din urmă, doar de familiile considerate *capabile să guverneze*.

Reglementarea apartenenței la comunitatea orășenească („dreptul de burg”) este o instituție tipic elvetă¹³⁷;

care locuitorii săi o administrează direct și personal. În sens mai larg, termenul denumește reuniunea tuturor acelor care aparțin din punct de vedere juridic unei așezări. În sens administrativ, el se referă la instituțiile unei asemenea comunități.

¹³⁶ Orașele aliate Biel, Sankt Gallen, Mulhouse și, într-o mai mică măsură, Geneva aveau același regim. (n.a.)

¹³⁷ În zilele noastre există încă ceea ce se numește calitatea de „cetățean al unei comune de origine” (pe pașapoarte figurând această mențiune și nu locul de naștere), precum și indigenatul unui canton, care primează asupra statutului de cetățean al țării. (n.a.)

uneori, comunele dispuneau de averi considerabile, iar o serie de activități, de exemplu comerțul, erau strict rezervate membrilor acestora. Iată de ce statutul de membru al unei comune devine tot mai greu de obținut: la Schaffhausen, el este acordat doar de două ori, între 1718 și 1798, iar la Berna niciodată după 1694.

Instituția legislativă era Marele Consiliu; la Berna, el număra între 200 și 299 de membri (atunci când numărul membrilor scădea la 200, locurile erau recompleteate); administrația îi revenea Micului Consiliu, format din 27 de magistrați; acesta era ales de Marele Consiliu, iar el propunea, la rândul său, candidații pentru forumul legislativ. Sistemul funcționa pe principiul unui organism închis, numărul privilegiaților devenind treptat tot mai restrâns. Deși totalul familiilor „burgheze” era de 243, de fapt numai 68 dintre acestea erau reprezentate efectiv în guvernare, unele dintre ele, cum ar fi familiile Steiger și Wattenwyl, ocupând mai bine de zece locuri în Marele Consiliu. Ele își împărțeau administrarea celor 51 de circumscripții și ocupau locuri în cele 47 de Camere care se ocupau de reglarea unor probleme provenind din sectoarele cele mai diverse, cum ar fi aprovizionarea cu cereale, apelurile judiciare, regia tutunului sau refugiații. Pentru a evita eventualele mașinațiuni, magistratul suprem, *l'avoyer*, era desemnat printr-un sistem complicat ce presupunea alegerea de către cele două Consilii, alegerea de către membrii vechi ai Consiliilor și tragerea la sorți. În fine, în regiunile rurale, familiile conducătoare cumpăraseră drepturile senioriale din Evul Mediu. Burghezii (de data aceasta în sens de orășeni fără origine nobilă) deveniseră gentilomi și țineau să fie desemnați cu formula „Excelențele Lor”.

Ținuturile *aliat*e dețineau acest statut în diverse moduri.

Biel, unde episcopul de Basel mai deținea încă unele drepturi, precum și orașul și abatele de Sankt Gallen (autorității acestuia din urmă i se supuneau numai regiunile rurale) erau *aliați apropiați* și participau la Dieta formată din 16 membri. Valais, unde autoritatea episcopului era foarte relativă, și cele trei Ligi din Graubünden, care erau o federație de comune cu autonomie extinsă, întrețineau legături cu unele dintre cantoane, dar nu cu toate. Principatul Neuchâtel, care, în 1707, când s-a stins familia de Orléans-Longueville, a recunoscut autoritatea regelui Prusiei¹³⁸, era aliat cu Berna și Solothurn. Geneva, pe care la sfârșitul secolului al XVI-lea catolicii refuzaseră de două ori să o primească în Confederație, era sprijinită de Berna și Zürich; începând din 1586, Mulhouse nu mai era aliat decât cu protestanții. În fine, abația de Engelberg, în ținutul Unterwald, și burgul-republică Gersau, în cantonul Schwyz, erau mici entități distincte de Confederație.

Ținuturile *supuse* aparțineau unui canton, mai multor cantoane sau chiar unui aliat. Astfel, Leventina depindea de Uri, Valais Inferior de Valais Superior, Valtellina de Graubünden, Vaud și partea occidentală din Aargau de Berna. Cum regimul „Excelențelor Lor” răsfăța întrucâtva orgoliul locuitorilor din Vaud, ținutul a fost în general bine administrat de seneșali originari din aristocrație, care, în principiu, se mențineau în funcție vreme de șase ani; adjuncții lor erau localnici numiți pe viață, iar orașele își

¹³⁸ Printre numeroșii pretendenți, notabilitățile de la Neuchâtel l-au ales pe acest prinț calvin (Frederic de Hohenzollem, principe elector și, din 1701, rege al Prusiei, n. tr.), care era îndeajuns de puternic pentru a-i apăra împotriva lui Ludovic al XIV-lea și destul de îndepărtat pentru a le lăsa o mare libertate de mișcare. Trebuie spus că Neuchâtel nu a aparținut efectiv niciodată Prusiei; cu toate acestea, nimic nu-l împiedica pe un șef republican din secolul al XIX-lea să poarte numele de Fritz! (n.a.)

păstrau autonomia. În orice caz, nu a existat nici o tentativă de germanizare; din contră, seneşalul vorbea limba supuşilor săi, iar unul dintre ei, Bonstetten, a fost chiar scriitor de limbă franceză¹³⁹.

Locuitorii circumscripţiilor stăpânite în comun de mai multe cantoane erau mai puţin favorizaţi: seneşalii se schimbau mai des, iar cantoanele nu aveau nici un interes să facă investiţii ale căror roade ar fi urmat să fie culese de succesori. Aşa stăteau lucrurile la Orbe, Grandson şi Murten, supuse Bernei şi Fribourgului; la fel şi pentru zona centrală din Ticino, dominată de Uri, Schwyz şi Nidwald. Aargau şi Thurgau depindeau de opt cantoane, sudul şi estul Ticino-ului de toate, mai puţin Appenzell, în vreme ce în Rheintal situaţia era încă şi mai complicată.

Instituţiile centrale erau ca şi inexistente. Hotărârile Dietei, în care fiecare dintre cantoane, mare sau mic, dispunea de un vot, nu aveau putere de constrângere. Reunindu-se cel mai adesea pe domeniile comune, la Baden, în Aargau, şi, mai târziu, când catolicii au fost excluşi din administraţia acestei regiuni, la Frauenfeld, în Thurgau, lucrările Dietei erau adesea întrerupte când vreunul dintre deputaţi pleca pentru a cere instrucţiuni de la guvernul său. Acest organism încheia tratate politice şi comerciale cu străinătatea, privind probleme dintre cele mai diverse, de la comerţul cu sare la mercenariat şi de la administrarea circumscripţiilor comune la reglarea chestiunilor militare. În 1647, la sfârşitul Războiului de treizeci de ani, Dieta a adoptat un act numit *Defensional*,

¹³⁹ În secolul al XX-lea, libertatea regimului savoiard a fost adesea contrapusă despotismului de la Berna. Este însă vorba despre un anacronism: o comparaţie mai exactă ar fi aceea dintre libertăţile medievale şi absolutismul specific epocii moderne, către care se îndreptau mai toate statele. (n.a.)

care stabilea efectivul trupelor pe care fiecare dintre cantoane se angaja să le pună la dispoziția Confederației; prin urmare, coordonarea militară se limita la apărarea frontierelor în timpul conflictelor europene.

În secolul al XVIII-lea, slăbiciunea militară a Elveției era un fapt evident¹⁴⁰. Ceea ce a salvat țara de invazie a fost rivalitatea dintre Franța și Austria; atunci când cele două s-au împăcat, în 1756, Elveția ar fi putut să se aștepte la o soartă asemănătoare aceleia a Poloniei, lucru pe care l-au împiedicat doar o anumită inerție și interesul pe care Europa îl purta încă mercenarilor¹⁴¹.

Și aceasta deoarece armata elvețiană se afla de fapt în afara frontierelor. Trupele erau „împrumutate” suveranilor străini, dar jurământul lor era făcut mai ales în fața Confederației și autorităților cantoanelor. Dacă țara era implicată într-un război, ea își putea rechema soldații, iar din acest motiv monarhii străini țineau ca Elveția să rămână în afara conflictelor. Guvernele cantonale își supraveghează regimentele, dar știu să și profite de pe urma lor, primind pensii din străinătate și uneori chiar titluri nobiliare. Se poate spune chiar că ele se îmbogățeau din vânzarea sângelui celor pe care îi administrau.

Numărul mercenarilor este considerabil, istoria lor fiind în același timp glorioasă și demnă de compasiune. În

¹⁴⁰ Nici unul dintre cantoane nu a încercat cu adevărat să pună pe picioare o armată profesionistă, deși, începând de la Louvois (ministrul armatei sub Ludovic al XIV-lea, cel ce a reorganizat sistemul militar francez, n.tr.), regimentele care serveau în Franța nu mai erau nici pe departe niște bande înregimentate, ci de-a dreptul niște armate permanente, beneficiind de instrucție, antrenamente și uniforme. (n.a.)

¹⁴¹ Referirea se face la începutul Războiului de șapte ani (1756–1763), când Franța a încheiat o „alianță împotriva naturii” cu Austria, și la împărțirile succesive ale Poloniei (1772, 1793 și 1795) între Austria, Rusia și Prusia.

1701, regimentele elvețiene numărau 54 000 de oameni, dintre care 25 000 în serviciul Franței și 11 000 în serviciul Țărilor de Jos (Provinciile Unite). Dintre cei 10 000 de „francezi” morți la Pavia în 1525, 5 000 erau elvețieni¹⁴². Dieta se preocupă ca elvețienii să nu lupte împotriva compatrioților, dar uneori aceasta se întâmplă totuși.

În măsura în care se poate vorbi despre o politică externă, aceasta este întemeiată pe o neutralitate de fapt, necesară echilibrului interior și avantajoasă pentru Europa, dar care nu exclude alianța cu Franța, care este reînnoită în mod solemn cu Ludovic al XIV-lea, în 1663. După cucerirea regiunii Franche-Comté, anexarea Strasbourgului — aliat cu Berna și Zürich —, construirea unei fortărețe la Basel și revocarea Edictului de la Nantes, regele nu s-a mai bucurat de simpatia protestanților, care s-au orientat către Provinciile Unite și Anglia. În 1715, ambasadorul Franței (care locuia la Solothurn, oraș catolic aflat în proximitatea Franței) a îmbrățișat cauza catolicilor și a semnat cu ei un tratat separat. Abia în 1777 a fost încheiată o nouă alianță generală, de data aceasta cu Ludovic al XVI-lea.

Populația este în creștere ușoară în secolul al XVII-lea, atingând cifra de un milion, apoi mai accentuată în secolul al XVIII-lea, când crește de la 1,2 la 1,7 milioane de locuitori. Ultima epidemie de ciumă a bântuit în 1670, dar amintirea sa este încă terifiantă. Acestea i se adaugă epidemiile de variolă, de dizenterie, de rujeolă, precum și bolile puerperale.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea oamenii se

¹⁴² Bătălia de la Pavia a marcat cea mai gravă înfrângere a Franței lui Francisc I în fața trupelor lui Carol Quintul, eternul său rival. Chiar regele Franței a fost luat prizonier și a fost apoi obligat să semneze o pace catastrofală la Madrid.

căsătorească târziu — la 28 de ani bărbații și la 25 femeile — și mai ales iarna. La catolici, căsătoria este interzisă în Postul Crăciunului și al Paștelui, iar în regiunea Bernei și în timpul celor două săptămâni dinaintea și de după duminicile de comuniune¹⁴³; continuă să existe și tradiția medievală, probabil precreștină, care interzice nunțile în luna mai. Procrearea are loc mai ales primăvara — în regiunile de munte bărbații își petrec vara cu turmele la pășune. La început — în ceea ce-i privește pe copii, lucrurile stau la fel și în secolul al XVIII-lea —, oamenii mor mai ales vara; ceva mai târziu, mortalitatea devine mai degrabă hibernală.

„Fructele dezământului” sunt rare, dar sunt frecvente cazurile de concepție prenupțială; nunțile se fac adeseori în două etape: după logodnă, tinerilor le este permis să locuiască împreună, uniunea devenind definitivă în momentul în care bărbatul este sigur că are urmaș. Se întâlnește și curiosul obicei numit *Kiltgang*: băieții au dreptul de a vizita fetele în timpul nopții, putând chiar să doarmă în patul acestora, dar „în deplină curătenie”.

Orașele continuă să fie mici și își păstrează caracterul rural. La Lausanne (9 000 de locuitori), un regulament din 1801 conține interdicția de a depozita bălegar pe străzi, pe străduțe și în piețe, excepție făcând situațiile în care intervalul de timp nu depășește 48 de ore.

Emigrația este o necesitate (adevărații elvețieni sunt soldații, ceilalți nu-s decât niște țărcovnici); se adaugă la aceasta emigrația sezonieră — a locuitorilor din Ticino

¹⁴³ Este vorba de zilele în care aveau loc primele comuniuni ale copiilor, ritual cu valoare inițiativă în Biserica romană. Este probabil ca aceste măsuri să fi fost extinse la toate duminicile în care oamenii se împărtășeau, după cum se știe, comuniunea sau împărtășania făcându-se după un anume calendar.

către Italia de Nord bunăoară —, precum și o mare mobilitate a claselor populare formate din servitori și zilieri care se deplasează în căutare de muncă. Cantoanele supraveghează aceste „categorii periculoase”, iar justiția este aspră la adresa vagabonzilor și a femeilor care au copii din flori.

Elveția dobândește totuși o oarecare îndestulare, profitând de uriașa binefacere pe care o reprezintă pacea. După Războiul de treizeci de ani, situația sa este mult diferită de aceea a Germaniei. Sfârșitul secolului al XVII-lea este ceva mai dificil, agricultura având de suferit de pe urma „micii ere glaciare”, dar după 1730 lucrurile se restabilesc în mod vădit, continuând așa vreme de o jumătate de veac.

Secolul al XVIII-lea este prin excelență secolul agronomiei. La Berna, există „Societatea economică”, ce se ocupă activ de promovarea unei agriculturi raționale, „științifice”. Mișcarea de îngrădire a terenurilor agricole, începută în secolul al XVI-lea, se intensifică; spre 1780, asolamentul trienal și câmpurile deschise țin deja de domeniul trecutului. Sunt introduse culturi noi: trifoiul, tutunul și mai ales cartoful. Favorizată de climatul umed (pentru că furtunile și vânturile violente doboară cerealele), creșterea animalelor își continuă evoluția. Deși adesea foarte profitabilă, această ocupație nu oferă întotdeauna prea multe locuri de muncă. Iată de ce Elveția se va îndrepta către o primă industrializare. În jurul anului 1700 își face apariția bumbacul: importat din Levant prin Genova, Livorno sau Marsilia, el este trimis la Geneva și apoi la Zürich. Pânzeturile imprimate și stambele sunt tot mai răspândite; țesăturile „elvețiene” (din in și cânepă) sunt în continuare căutate, dar lâna pierde teren. Faptul că dezvoltarea industriei textile presupunea o aprovizionare regulată și îndestulată cu materii prime, precum și o rețea comercială vastă și solidă, care să asigure desfacerea produselor, făcuse ca,

Încă din secolul al XVI-lea, industria să fie subordonată comerțului: negustorul furniza materia primă, uneori și utilajele necesare, preluând apoi produsul finit. Veniturile meșteșugarilor au toate aparențele unui salariu, cu atât mai mult cu cât în zonele rurale ale Zürichului munca este realizată de o mână de lucru cel mai adesea feminină, neprotejată de sistemul breslelor. Acesta este așa-numitul *Verlagssystem*; apariția marilor ateliere și a primelor fabrici în secolul al XVIII-lea îi va pune însă capăt.

Ceasornicăria, practică pentru o lungă perioadă numai la Geneva, se extinde în zona arcului Munților Jura la finele secolului al XVII-lea; în jurul anului 1770, Jaquet-Droz, meșter din Neuchâtel, își prezenta mașinăriile la curțile europene. Regulamentele geneveze, tot mai puțin favorabile celor ce nu dețineau statutul de cetățean, la care se adăuga și interdicția de a fabrica crucifixe, potire și rozarii în orașul lui Calvin, contribuie la această dislocare, de pe urma căreia vor profita ceasornicarii și orfevrii din episcopatul de Basel; genevezii se vor orienta mai ales către industria poleirii cu aur. Manufactura de porțelan de la Nyon (1781-1813) are o existență pe cât de scurtă, pe atât de strălucitoare: stilul „Vieux Nyon” rămâne unul dintre cele mai căutate.

Încă din secolul al XVI-lea, refugiații au însuflețit viața economică; industria mătăsii își face apariția la Geneva, unde sunt plantați duzi de-a lungul drumurilor de promenadă, apoi la Lausanne, dar succesul său este unul trecător. Ceasornicăria, tipografia, pasmanterea, fabricarea ciorapilor, a pălăriilor și chiar a perucilor le datorează foarte mult italienilor și francezilor, emigranți care întâmpină adesea serioase rezistențe locale, căci primirea străinilor nu este întotdeauna dintre cele mai călduroase.

Evreii — cărora li se interzicea să dețină alte proprietăți

funciare în afara celor pe care locuiau, precum și să practice meșteșugurile — aveau însă, încă din Evul Mediu, dreptul să dea bani cu împrumut și, în cazul în care nu li se înapoiau creditele, să procedeze la sechestrarea bunurilor: așa a luat naștere negustorul de vechituri evreu. Și practicarea medicinei le era permisă. Mulți dintre ei erau încă negustori ambulanți sau negustori de vite, plătind la trecerea de pe un domeniu pe altul și la trecerea pe poduri o taxă specială, care nu a fost desființată decât la începutul secolului al XIX-lea¹⁴⁴.

Sarea joacă un rol important; zăcămintele descoperite în zona alpină din Vaud, în 1554, nu sunt nici pe departe îndeșulătoare pentru nevoile populației; până la darea în exploatare a salinelor de pe Rin, în 1837, Elveția își importa sarea din Franche-Comté, din Camargue, din Lorena, din Austria și de la Veneția.

Transporturile se îmbunătățesc. Stockalper, un personaj originar din Valais, organizează în 1640 un serviciu de curieri cu cai pentru transmiterea scrisorilor de la Milano la Geneva, prin trecătoarea Simplon¹⁴⁵; tot el a finanțat și amenajarea unui canal navigabil în câmpia Ronului. Unui francez stabilit în Olanda i-a venit ideea de a lega lacul Léman de lacul Neuchâtel, și așa a luat naștere canalul Entreroches. Construit între 1637 și 1648, acest canal nu a ajuns niciodată la Léman (panta fiind prea abruptă), dar pe cei 25 de kilometri realizați au fost transportate, până la începutul secolului al XIX-lea, mărfuri grele, cereale, vin, sare, în condiții financiare variabile.

¹⁴⁴ În secolul al XVIII-lea, o listă de taxe de la Neuchâtel consemnează: „Evreul călare trebuie să plătească 8 creițari, evreul pe jos 4 creițari, catârul neîmpovărat 4 creițari...” (n.a.)

¹⁴⁵ Trecătoare din Alpii Pennini, principala cale de comunicare cu Europa de Nord-Est.

Desigur, viteza de deplasare era una foarte relativă: drumul de la Lausanne la Milano dura la vremea aceea șapte zile; diligența făcea două zile și jumătate de la Geneva la Berna.

Elveția se face remarcată și în domeniul artelor și al literelor. La Basel se nasc matematicienii Euler¹⁴⁶ și „dinastia” Bernoulli¹⁴⁷; Geneva este patria lui Charles Bonnet, „filosof și naturalist, logician și experimentator, savant și contemplator al naturii”, și a lui Horace Bénédict de Saussure, a cărui ascensiune pe Mont Blanc, întreprinsă în anul 1787, prezintă mai degrabă un interes științific decât unul sportiv, ținând cont de faptul că savantul se echipase cu tot soiul de instrumente. Unele femei încep să iasă din bucătărie și să se implice în viața socială și literară: Barbara Schulthess, prietenă cu Goethe, la Zürich, Julie Bondeli la Berna, Isabelle de Charrière¹⁴⁸, olandeză de origine, la Neuchâtel. Publicația *Le Mercure*

¹⁴⁶ Leonhard Euler (1707–1783), celebru matematician elvețian. A activat la Academia de științe din Sankt Petersburg, unde a predat fizica și matematicile. A avut contribuții importante în domeniul mecanicii și al calculului infinitezimale, precum și în astronomie.

¹⁴⁷ Este vorba de trei oameni de știință originari din Anvers, dar instalați la Basel. Jakob sau Jacques Bernoulli (1654–1705) a fost discipolul lui Leibniz și s-a dedicat calculului logaritmice și infinitezimale și studiului ecuațiilor diferențiale. În calculul probabilităților a fundamentat teorema numerelor mari, care-i poartă numele. Johann sau Jean Bernoulli (1667–1748), fratele precedentului, a colaborat îndeaproape cu acesta, având contribuții importante în mecanică și geometria analitică. A predat la Sankt Petersburg, împreună cu fiul lui Jacques, Daniel Bernoulli (1700–1782), la rândul său matematician și fizician cu studii în domeniul mecanicii fluidelor, unul dintre pionierii hidrodinamicii.

¹⁴⁸ Personalitate literară a vremii sale, doamna de Charrière (1740–1805) a călătorit intens, a studiat artele în Franța și a fost autoarea unor scrieri în care îmbină finele analize psihologice cu descrieri pertinente ale moravurilor societății.

suisse și succesoarea ei, *Journal helvétique*, contribuie la răspândirea „gustului pentru literatură, fără însă a duce la pierderea aceluia pentru scris”. La Zürich, „Secolul Luminilor” strălucește îndeosebi datorită istoricului Bodmer¹⁴⁹, poetului Salomon Gessner, pastorului și naturalistului Lavater¹⁵⁰, unul dintre părinții fiziognomoniei; Albrecht von Haller¹⁵¹, cel mai mare dintre toți acești iluștri învățați, este originar din Berna, profesează medicina la Göttingen, conduce salinele din Vaud și corespundează cu toate marile spirite europene ale epocii. Cât despre J. J. Rousseau¹⁵², el este „cetățean al Genevei” și al lumii înainte de a fi elvețian, ceea ce nu-l împiedică însă să scrie: „Elveția întreagă e ca un oraș mare, împărțit în treisprezece cartiere. Geneva, Sankt Gallen, Neuchâtel sunt ca niște târguri mărginașe.” Boschetele din romanul său *Noua Eloiză* se află la Montreux.

Viața artistică este ceva mai săracă: regimul republi-

¹⁴⁹ Mai mult decât istoric, Johann Jakob Bodmer (1698–1783) a fost scriitor și critic, precum și inițiatorul unor publicații periodice dedicate literaturii și moralei. A publicat vechile epopei germanice, între care „Cântul Nibelungilor”, precum și florilegii din lirica trubadurilor medievale.

¹⁵⁰ Personalitate controversată, apreciată de Goethe, cu care a fost multă vreme prieten, Johann Kaspar Lavater (1741–1801), poet, teolog și naturalist originar din Zürich, a devenit celebru prin opera sa privind arta de a descoperi caracterul uman în funcție de trăsăturile fizice.

¹⁵¹ Savant și scriitor elvețian de expresie germană (1708–1777), profesor de botanică și chirurgie la Göttingen, unde a fondat Grădina botanică. A lăsat importante lucrări de botanică, anatomie și fiziologie, precum și o operă literară apreciată în epocă.

¹⁵² Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), celebrul scriitor și gânditor francez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Iluminismului, a avut sentimente deosebite pentru Elveția, în special pentru Geneva, oraș în care s-a născut și a locuit multă vreme și pe care-l considera republica perfectă.

can, dimensiunile reduse ale statelor cantonale, etica protestantă nu prea creează condiții pentru propășirea artiștilor; cei mai strălucitori dintre aceștia sunt originari de pe „domeniile italiene”, și fac carieră ca arhitecți sau sculptori la Roma sau la Veneția, precum Fontana, Maderno¹⁵³ sau Borromini¹⁵⁴. În pictură, clasicismul genevezului Liotard¹⁵⁵ se opune în secolul al XVIII-lea preromantismului oniric al lui Füssli¹⁵⁶. Tot atunci se construiesc abațiile în stil baroc de la Sankt Gallen și Einsiedeln, precum și numeroase rezidențe aristocratice, în orașe sau în zonele rurale, cu fațade simetrice, după modelul franțuzesc, sau împodobite, după modelul german, cu

¹⁵³ Domenico Fontana (1543–1607) și nepotul său Carlo Maderno (1556–1629) s-au afirmat ca arhitecți, urbanisti și decoratori, în special la Roma, unde primul a fost arhitect oficial al papei Sixt al V-lea. Stilul lui Fontana anunță barocul pe care-l va ilustra nepotul său în lucrările efectuate la bazilica San Pietro, palatul Barberini, palatele Strozzi, Mattei și Chigi.

¹⁵⁴ Este destul de inadecvată calificarea lui Francesco Castelli, zis Borromini (1599–1667), drept elvețian, chiar dacă s-a născut lângă Lugano. Activitatea sa de arhitect, decorator și desenator s-a desfășurat numai în Italia, unde s-a remarcat ca unul dintre cei mai importanți artiști ai epocii sale, în special prin colaborarea cu celebrul Bernini la bazilica San Pietro din Roma și prin decorarea palatului Barberini și a numeroase alte edificii religioase și laice, astăzi monumente de referință pentru barocul european.

¹⁵⁵ Jean-Étienne Liotard (1702–1789) a excelat în pictură și gravură, influențat fiind de modelele orientale pe care le-a cunoscut direct în vremea călătoriei întreprinse la Constantinopol și în Țările Române, ceea ce i-a asigurat succesul la curțile de la Viena, Paris și Londra. Ne-au rămas de la el portrete ale domnului Constantin Mavrocordat și ale soției acestuia, Ecaterina Rosetti.

¹⁵⁶ Johann-Heinrich Füssli (1741–1825), pictor, desenator și scriitor elvețian care a activat la Londra. Temele sale predilecte (scene de nebunie, monștri) și îndeosebi tratarea lor într-un stil ce privilegia fantasticul și demonicul aveau să marcheze profund școala engleză de pictură.

bovindouri¹⁵⁷, cu plafoane casetate¹⁵⁸ și sobe de faianță. Conacul — destinat repaosului, dar având și un important rol de reprezentare — transformă în realitate visul țărănesc și nobiliar al burgheziei urbane; adesea, el este legat de o exploatare agricolă modernă, de o moară, de o manufactură textilă; o vie în jurul castelului, pe malul însorit al unui lac, este o investiție avantajoasă care flatează orgoliul proprietarului.

Idila alpestră se încadrează în aceeași mitologie, iar poemul lui Haller *Alpii* își aduce contribuția sa; gravurilor topografice, din secolul al XVII-lea, ale lui Merian le urmează, în secolul al XVIII-lea, cele bucolice ale lui Freudenberger, „cu drăgălășenii de operă comică”, iar mai târziu cele ale lui Lory, tatăl și fiul.

Anglia este foarte la modă; elvețienii se duc acolo ca preceptori, medici, meșteșugari, iar, pe de altă parte, numărul „hoardelor de englezi care descind în Elveția” ca să studieze, ca să-și îngrijească sănătatea sau pur și simplu ca să se distreze îi impresionează pe contemporani. După restaurarea dinastiei Stuart, „regicizii” se refugiază în cantoanele protestante¹⁵⁹; tânărul Gibbon¹⁶⁰ locuiește la

¹⁵⁴ Avansare bombată spre fațadă a peretelui unei camere, un fel de fereastră ieșită în relief (din lb. engleză, *bow-window*). (n.tr.)

¹⁵⁵ Plafoane care pun în evidență spațiile goale lăsate de îmbinarea grinzilor.

¹⁵⁶ Este vorba de intervalul 1660–1688, când, după războiul civil și executarea regelui Carol I Stuart (1649), urmate de guvernarea autoritară a lui Oliver Cromwell, liderul partidei zise „parlamentare”, monarhia este restaurată în persoana lui Carol al II-lea Stuart (1660–1685). „Regicizii” sunt aceia care au participat la procesul și execuția regelui Carol I.

¹⁵⁷ Ilustrul istoric Edward Gibbon (1737–1794) nu a avut nimic a face cu evenimentele expuse în nota precedentă, el nefiind născut la acea dată. Șederea la Lausanne, unde l-a cunoscut pe Voltaire, a făcut parte dintr-o serie de călătorii al căror punct decisiv s-a dovedit a fi Roma, care l-a inspirat în scrierea memorabilei sale sinteze, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, una dintre operele majore ale istoriografiei universale, tradusă și în limba română.

rându-i la Lausanne. Aristocratul Béat-Louis de Muralt din Berna scrie în limba lui Racine *Lettres sur les Français et les Anglais*. Un umil muncitor țăran din Elveția de Sud, pe nume Uli Bräker, îl traduce pe Shakespeare în germană¹⁶¹.

Academiile reformate continuă să fie modeste, dar programul lor e completat acum prin introducerea cursurilor de drept, de literatură, de istorie și de științe naturale. Învățământul elementar avansează ceva mai lent; analfabetismul dispare — la Geneva nu mai există practic analfabeți de la finele secolului al XVI-lea —, dar școlile sunt frecventate numai în timpul iernii. Superstițiile trăiesc mult; până la mijlocul secolului al XVII-lea, vânătoarea de vrăjitoare este practică cu același zel de catolici și de protestanți: în 1782, la Glarus, a avut loc ultima execuție a unei femei acuzate de vrăjitorie¹⁶², făcându-se mare caz de această poveste. „Amorțeala politică” pe care au remarcat-o istoricii clasici se datorează mai puțin unui calm general, cât unui „echilibru între tensiuni multiple”. Există însă și unele contestații și revolte.

În 1653, în zonele rurale din cantoanele Berna și Lucerna a izbucnit Războiul țăranilor, provocat de o criză conjuncturală (pacea din 1648¹⁶³ a dus la scăderea prețurilor și a chirii, precum și la licențierea mercenarilor) și de unele măsuri inabile (impunerea unor noi taxe, instaurarea monopolului asupra sării, o devalorizare a monedei care

¹⁶¹ Aflat pe undeva la granița dintre proletariat și literatură, el a lăsat și o impresionantă autobiografie. (n.a.)

¹⁶² Este adevărat că, fiind servitoare în casa unui medic, o vindecase pe fițița acestuia, pe care tatăl nu știuse cum să o trateze. (n.a.)

¹⁶³ Este vorba despre Pacea din Westfalia, care a încheiat Războiul de treizeci de ani, în care mercenarii elvețieni au participat din plin, înrolați într-o tabără sau alta. Ca întotdeauna în economii vulnerabile ca aceea a Europei epocii, trecerea de la economia de război la aceea de pace, și invers, antrenează șocuri în planul prețurilor și al nivelului de trai.

sărăcește populația și îi îmbogățește pe câțiva speculanți). Din cauza lipsei de experiență, țărani s-au lăsat păcăliți de promisiunile conducătorilor și au fost zdrobiți.

În secolul următor, în episcopia de Basel s-a produs o mișcare populară pentru restabilirea libertăților originare — despre care oamenii păstrau, de altfel, amintiri mai degrabă vagi —, precum și împotriva centralizării absolutiste practicate de prințul-episcop; starea de agitație a durat vreo cincisprezece ani, mai ales din cauză că suveranul nu dispunea de o armată suficient de puternică. El a cerut ajutorul cantoanelor, împăratului și, în fine, Franței, a cărei intervenție din 1740 i-a permis să oprească insurecția și să-i execute pe șefii ei.

Leventina a încercat să se revolte contra cantonului Uri (1755), iar Gruyère s-a ridicat împotriva Fribourg-ului (1781). În Vaud, maiorul Davel, figură nobilă de idealist mistic, care servise vreme îndelungată în armata de la Berna, se hotărăște să-și elibereze patria. În 1723, el pornește cu o mică armată către Lausanne, dar mesajul său nu este înțeles: stupefiat de cuvintele lui Davel, Consiliul de la Lausanne îl arestează și alertează Berna. Davel este decapitat, nefiind transformat în erou al libertății decât în secolul al XIX-lea.

Geneva asistă în mai multe rânduri la conflicte politice între aristocrați, numiți și *Negativi*, *Reprezentanți* și *Nativi* (cei care nu aveau drepturi cetățenești depline); cel din urmă, din 1782, reprimat de armatele franceze, sarde și de trupele de la Berna, a dus la exilul învinșilor.

Unele idei de reformă încep să-și facă apariția: intelectualii caută să promoveze, dincolo de frontierele cantonale, un ideal patriotic și novator, întemeind în 1761 Societatea Helvetică și vărsând lacrimi de entuziasm pentru virtute și dragostea de țară.

DOMINAȚIA FRANCEZĂ

Fragilitatea Confederației s-a făcut simțită în timpul evenimentelor revoluționare din 1798, la rândul lor, desigur, efecte ale Revoluției franceze. Ne putem pune întrebarea, pe bună dreptate, cum de s-au scurs totuși nouă ani între căderea Bastiliei și căderea Bernei.

Guvernele cantoanelor n-au știut să se adapteze și să prevină revoluția prin adoptarea unor reforme fundamentale¹⁶⁴. În 1789, propunerea lui Carl Müller din Friedberg, funcționar al principelui-abate de Sankt Gallen (el va fi întemeietorul cantonului omonim), de a încheia un pact care să suspende statutele de aliați și de supuși nu a avut nici un ecou. Singura măsură în acest sens este faptul că, între 1790 și 1794, Berna a acordat dreptul de cetățean unui număr de 28 de familii din zona rurală, din Vaud și Murten. Basel își demonstrează „intențiile paterne” abolind șerbia în 1790 — de câteva secole, aceasta nu mai reprezenta decât o ușoară umilire, consecințele grave ale unui astfel de statut regăsindu-se de fapt în obligațiile financiare, care nu sunt însă abolite.

Regimurile democratice sunt amenințate din mai multe direcții în același timp.

Mai întâi, chiar în interiorul cantoanelor sau pe teritori-

¹⁶⁴ Cu toate acestea, avertismentele nu lipsiseră. Gibbon scrisese despre Berna și Vaud: „Văd două nații distincte prin drepturile lor, prin ocupații, prin moravuri. Una, formată din trei sute de familii, este născută ca să comande; cealaltă, formată dintr-o sută de mii, nu există decât ca să se supună.” (n.a.)

ile suverane situate în zonele periferice ale țării. La Zürich și la Schaffhausen, zonele rurale suportă tot mai greu supremația orașelor; în 1795, autorii unui *Memoriu*, care cer, în termeni foarte respectuoși, autorităților de la Zürich să acorde egalitate tuturor locuitorilor cantonului, sunt condamnați la exil. În octombrie 1792, Geneva scapă ca prin minune de o invazie franceză, grație intervenției militare a aliaților săi de la Berna și Zürich, care duce la încheierea unui acord: trupele franceze și cele elvețiene se retrag. Peste numai câteva săptămâni însă, revoluția triumfă: *Clubul Egalizatorilor* preia puterea, prima sa măsură fiind acordarea dreptului de cetățean tuturor locuitorilor. În episcopia de Basel, cei care răspândesc noile idei sunt chiar membrii clerului, apropiați ai principelui — sfetnicul acestuia va fi ales deputat în Stările Generale, apoi arhiepiscop constituțional al Parisului și va sfârși ghilotinat. Ordinea va fi restabilită de un detașament austriac format din numai 500 de persoane.

Evenimentele continuă în ținuturile dominate. În 1790, Valais-ul Inferior începe să se agite: guvernul răspunde prin câteva execuții. În Vaud, unele voci se ridică pentru reînființarea Stărilor din Vaud, veche instituție savoiardă căzută în desuetudine; un pastor care nu era de acord cu plata dijmei pentru cartofi (care nu erau cunoscuți în perioada feudală)¹⁶⁵ este arestat și deținut o vreme la Berna. Manifestările din Vaud, unde locuitorii se asociau în felul lor Revoluției franceze prin organizarea pe 14 iulie

¹⁶⁵ Anacronism explicabil într-o societate în care structurile instituționale erau mai degrabă conservatoare. Dijma era o obligație tipic medievală, pe când cartoful fusese adus din Lumea Nouă în secolul al XVIII-lea, deci nu fusese inclus de la început printre produsele supuse dijmuirii.

1791 a unor banchete, unde se pronunțau discursuri și se arborau cocarde, sunt reprimare cu o duritate excesivă.

La fel se petrec lucrurile și în ceea ce-i privește pe elvețienii din străinătate. În scrisorile pe care le trimiteau familiilor, unii dintre soldații mercenari comunică vești din Franța. Lucru încă și mai grav, un regiment care nu-și primise soldele s-a revoltat la Nancy, în 1790; dacă Adunarea Constituantă de la Paris este mai degrabă îngăduitoare, cantoanele reacționează violent la acest eveniment care le păta onoarea. În 1790, câțiva fribourghezi întemeiază chiar la Paris un *Club helvetic*, care obține de la Adunarea Constituantă eliberarea a doi bărbați din Gruyère care se revoltaseră în 1781 și cărora regele Franței le oferise „ospitalitate” pe galerele sale¹⁶⁶. În septembrie 1797, La Harpe, un bărbat din Vaud care fusese preceptorul viitorului țar Alexandru I¹⁶⁷, detestat de locuitorii Bernei pe care îi detesta la rândul său, își incită compatrioții să se răscoale și cere Directoratului să intervină. I se alătură Peter Ochs din Basel, înalt magistrat al Republicii, pe care îl cuceriseră ideile Revoluției. În luna decembrie, Directorul Reubel, generalul Bonaparte — care tocmai traversase Elveția și fusese întâmpinat cu entuziasm la Lausanne și la Basel —, Ochs și La Harpe decid să provoace o revoluție în Elveția, determinând astfel intervenția franceză. În dorința lor sinceră de a-și elibera țărișoara, pe de o parte, și de a pune în practică niște idei în care credeau, pe de altă parte, nici revoluționarul

¹⁶⁶ După aceea clubul vegetează, iar un an mai târziu dispare. (n.a.)

¹⁶⁷ Țar al Rusiei (1801–1825), unul dintre adversarii ireductibili ai lui Napoleon, a pus în practică unele din ideile lui La Harpe printr-o serie de reforme de nuanță liberală. Alexandru nu-și va uita fostul dascăl și va milita pentru ca Elveției să i se acorde statutul de neutralitate la Congresul de la Viena (1814).

din Vaud, nici cel din Basel nu se temeau să facă apel la o intervenție străină.

Dar elvețienii erau departe de fi cu toții partizanii Revoluției. Emigranții francezi, îndeosebi preoții „refrac-tari”¹⁶⁸, aflați în număr mare în cantonul Fribourg, catolic și parțial francofon, descriau în culori sumbre evenimentele din țara lor. Masacrarea gărzilor elvețiene¹⁶⁹, pe 10 august și în timpul evenimentelor din septembrie 1792, suscitase emoții puternice¹⁷⁰; acest eveniment sângeros pune-a capăt unei alianțe ce dura de trei secole. Cu toate aces-tea, cantoanele nu s-au alăturat Primei coaliții¹⁷¹. Mulți din-tre intelectuali, cum e cazul lui Benjamin Constant¹⁷² la Lausanne și al lui Lavater la Zürich, celebrează zorile li-bertății („înțelepciunea și curajul luptă, orgoliul zace în

¹⁶⁸ Este vorba despre preoții catolici care nu acceptaseră măsurile impuse de guvernele revoluționare, în special *Constituția civilă a cleru-lui* (1790), care îi transformau în simpli funcționari de stat.

¹⁶⁹ Regimentul de gardă elvețian al regelui Ludovic al XVI-lea a apărut cu înverșunare palatul Tuileries, invadat de mulțimea pariziană, eveniment care a coincis cu suspendarea prerogativelor regale.

¹⁷⁰ Totuși, numărul de 786 de morți consemnat pe monumentul Leului de la Lucerna, ridicat în 1821 în memoria acestora, ar trebui probabil împărțit la doi; unii dintre cei care au scăpat s-au angajat chiar în armatele Republicii... (n.a.)

¹⁷¹ Alianța puterilor europene contrarevoluționare împotriva Franței (1792–1797). Inițial coaliția a grupat Rusia, Regatul Sardiniei și Regatul celor Două Sicilii, Prusia, Austria și Anglia, dar componența sa a variat în funcție de evenimentele militare și diplomatice. Pacea finală, în fapt doar un armistițiu, s-a semnat la Campoformio.

¹⁷² Om politic și scriitor francez de origine elvețiană (1767–1830). Educat în Germania și Scoția, a lăsat posterității scrieri în care subtili-tatea analizei psihologice se îmbină cu finețea remarcabilă a stilului. Pamfletar redutabil, a oscilat între admirația pentru geniul lui Napoleon și ostilitatea față de aspectele dictatoriale ale politicii interne duse de acesta.

țărână”), pentru a deplânge câteva luni mai târziu evoluția evenimentelor („cinismul noilor tirani a învins curajul, justiția zace în țărână”)¹⁷³.

În cele din urmă, Vechiul Regim va sucomba sub loviturile guvernului revoluționar din Franța. Pe 20 aprilie 1792, ziua când Ludovic al XVI-lea a citit declarația de război către „regele Boemiei și Ungariei”¹⁷⁴, partea de nord a episcopiei de Basel — care, fiind domeniu imperial¹⁷⁵, nu era inclusă în neutralitatea elvetică — era deja invadată, fiind instaurată o efemeră Republică „rauraciană” (aceasta a fost „reunită” cu Franța câteva luni mai târziu). În decembrie 1797, circumscripțiile din sud erau atacate la rândul lor, iar mai târziu venea rândul orașului Biel, unul dintre „aliații apropiați”.

În Vaud însă, apelul lansat de La Harpe și Ochs nu a avut nici un ecou. Pe 24 ianuarie 1798, la Lausanne era proclamată „Republica lemanică”, printr-o revoluție pașnică, seneșalii de la Berna întorcându-se în liniște la ei acasă. Câteva zile mai târziu, trupele franceze masate la frontieră au profitat de pretextul unui incident minor pentru a pătrunde în Vaud; Berna nu a reacționat în nici un fel, cum se întâmplase și la invazia din Jura, cu o lună în urmă.

Lovitura decisivă a intervenit la sfârșitul lunii martie. Două armate franceze au cucerit Fribourg, respectiv Solothurn, înaintând apoi spre Berna; prima s-a izbit de o rezistență pe care nu a putut să o înfrângă, dar cea de-a

¹⁷³ Cenzura de la Zürich interzice ambele texte: pe primul pentru a nu-i răni pe oamenii de bine, pe cel de-al doilea pentru a nu deranja Franța. (n.a.)

¹⁷⁴ Adică împăratul Austriei, care deținea și titlurile de rege al Boemiei și Ungariei.

¹⁷⁵ Ca parte a domeniului patrimonial al Casei de Habsburg.

doua a fost victorioasă: pe 5 martie 1798, Berna cădea și, o dată cu ea, și străvechea Confederație. Nici unul dintre celelalte cantoane nu găsise de cuviință să intervină în vreun fel.

O Constituție redactată la Paris instituia „Republica helvetică, una și indivizibilă”, după modelul francez¹⁷⁶. Statutele de aliați și supuși au fost desființate și s-au proclamat libertatea de conștiință, libertatea de opinie, libertatea cultului (cu condiția „să nu tulbure ordinea publică și să nu ia forma unui drept de dominație sau de preeminență”), libertatea presei (care „derivă din dreptul la educație”). Cantoanele nu mai existau ca state, ci numai ca unități administrative, aflate sub conducerea unui prefect. Numărul lor (Uri, Schwyz, Unterwald și Zug se reuneau într-un singur canton, Waldstätten; Berna era, din contră, împărțită în patru, Aargau, Vaud și Oberland fiind desprinse din cantonul original), numele¹⁷⁷ acestora, precum și instituțiile (*Landsgemeinde* nemaieexistând) erau complet răvășite. Organele noului stat nu aveau nici o legătură cu tradiția: două consilii legislative desemnau un directorat executiv compus din cinci membri¹⁷⁸.

¹⁷⁶ În înfierbântarea generală a spiritelor, au fost imaginate cele mai dezlănate combinații; unul dintre generalii francezi învingători propunea, bunăoară, crearea a trei republici: Rhodania, Helvetia, Tellgovia. (n.a.)

¹⁷⁷ După modelul departamentelor franceze, au fost create cantoanele Linth și Sântis, Vaud s-a transformat în cantonul Léman, iar Fribourg s-a numit vreo câteva săptămâni Sarine-et-Broye. (n.a.)

¹⁷⁸ Și aici se urma modelul francez al momentului. Directoratul a fost formula de exercitare a puterii executive în statul francez din octombrie 1795 până la 9 noiembrie 1799 (18 Brumar, după calendarul revoluționar), când Napoleon a instaurat, prin lovitură de stat, Consulatul, o formă mascată de dictatură militară personală.

Eliberatorii nu s-au dat înlături de la câștig, însușindu-și tezaurul de la Berna. După ce Bonaparte luase Valtellina de la cantonul Graubünden încă înainte de 1797 pentru a o anexa Republicii cisalpine, Franța a anexat Mulhouse și Geneva. În 1802, Elveției i-a fost impus un schimb dezavantajos: Aargau primea mica vale Fricktal, pe care Austria tocmai o cedase, dar Valais era desprins de Republica Helvetică și transformat într-o republică așa-zisă independentă¹⁷⁹: Primul Consul ținea să-și păstreze controlul asupra trecătorilor.

Republica Helvetică a rămas în memoria oamenilor ca regimul cel mai dur pe care l-a cunoscut vreodată Elveția. Lucrurile stau astfel atât din cauza naturii sale, cât și din cauza circumstanțelor în care a fost instaurat. Pe de o parte, centralizarea nu avea nici o șansă să fie mai bine acceptată decât federația într-o țară în care se vorbeau patru limbi — fără a pune la socoteală dialectele și graiurile —, se practica două confesiuni și exista o infinitate de particularități, și care, pe deasupra, nu era deloc pregătită pentru o astfel de schimbare. Pe de altă parte, acest regim era impus de un invadator — perceput ca eliberator doar în Vaud, dar locuitorii acestei regiuni nu au întârziat să se simtă la rândul-le dezamăgiți de prețul pe care-l plăteau în schimbul eliberării. Abuzurile se înmulțeau pretutindeni, iar comisarul însărcinat cu colectarea contribuțiilor de război, Rapinat, a fost întrucât-va victima numelui pe care îl purta¹⁸⁰. În Elveția centrală, soldații Republicii erau văzuți ca un fel de reprezentanți ai

¹⁷⁹ Chateaubriand a fost numit ministru plenipotențiar al acestei republici, dar nu a ajuns niciodată acolo, stricându-și între timp relațiile cu Bonaparte. (n.a.)

¹⁸⁰ Joc de cuvinte intraductibil, numele comisarului fiind pus de autor în legătură cu verbul *rapiner* — a fura, a lua prin violență. (n.tr.)

Antihristului; o rezistență disperată le-a fost opusă mai întâi de către Waldstätten, apoi de Nidwald — un mic canton singur împotriva Marii Națiuni! —, dar totul s-a sfârșit în incendii și ruine. Nostalgicii Vechiului Regim încercau să submineze autoritatea din interior sau din exterior: chiar și în Vaud a existat o „Legiune credincioasă” care lupta de partea Alianților și a monarhiștilor francezi emigrați; la cealaltă extremă, *Bourla-Papey*, „arzătorii de hârtie” (versiune dialectală a sintagmei franceze *brûle papier*, *brûler* — „a arde”, *papier* — „hârtie”, n.tr.) voiau să distrugă titlurile feudale, jefuind castelele¹⁸¹.

Cea mai importantă dintre problemele economice, problemă care îi privea în primul rând pe țărani, era aceea a drepturilor feudale, dijmele și censul¹⁸²; s-a decis desființarea lor, însoțită de plata unei indemnizații pentru vechii proprietari, dar atât rezistențele foștilor beneficiari, cât și amploarea cheltuielilor au dus la amânarea acestei măsuri, astfel încât dările nu au dispărut decât foarte lent, în vreo jumătate de secol.

Elveția a fost și teatrul unor operațiuni militare desfășurate de puterile europene: sub zidurile Zürich-ului s-au dat două bătălii; în iunie 1799, austriecii au obținut o victorie contra francezilor, dar aceștia s-au redresat cu repeziciune, luându-și revanșa patru luni mai târziu, sub comanda lui Masséna¹⁸³. Chemată în ajutor, armata rusă

¹⁸¹ La Lausanne, studenții teologi apărau noua stare de fapt: „Noi am ales cariera ecleziastică știind că aceasta ducea în mod sigur la o situație convenabilă și la o bătrânețe scutită de griji....” (n.a.)

¹⁸² Dări plătite în natură (dijma sau decima desemna plata unei zecimi din recolte) sau în bani (censul), pe care populația dependentă le datora seniorilor feudali.

¹⁸³ André Masséna (1756–1817), mareșal al Franței sub Napoleon, din 1814 trecând însă de partea Bourbonilor. S-a ilustrat în campaniile

condusă de Suvorov¹⁸⁴, care plecase din Italia și tocmai traversase prin Gothard, a ajuns prea târziu, reușind însă să se retragă spre est, prin trecătorile din Glarus și Graubünden acoperite de primele zăpezi ale lui octombrie, și să ajungă până în Tirol. În Elveția centrală, această retragere a rămas înscrisă în memoria populară.

Federaliștii și unioniștii căpătau curaj pe rând, în funcție de mersul fluctuant al operațiunilor militare și de manevrele diplomatice europene; așa se face că, în cinci ani, Elveția a avut nu mai puțin de cinci constituții. La finele anului 1802, guvernul se retrăsese la Lausanne și nu mai deținea controlul decât în ținutul Vaud.

Cu toate acestea, bilanțul nu e în întregime negativ. Printre aspectele pozitive ale acestui regim putem menționa calitatea unora dintre persoanele care l-au slujit, provenind din regiuni supuse, cum ar fi Muret și Monod, originari din Vaud, sau Stapfer, din Aargau, singurul ministru al Instrucțiunii publice pe care l-a avut vreodată Elveția; proclamarea mai multor principii care, deși abandonate după aceea, aveau să pătrundă încetul cu încetul în mentalități și să sfârșească prin a se impune, precum separarea puterilor, desființarea torturii, libertatea religiei și egalitatea în fața legii; răspândirea unui sentiment național destinat să înlocuiască patriotismul cantonal îngust; în fine, paradoxal, însuși eșecul Republicii Helvetice a fost o lecție, arătând ceea ce nu trebuia făcut.

din Italia. Victoria sa la Zürich a fost deosebit de importantă pentru Franța, evitând în ultimul moment o invazie a forțelor europene coalizate.

¹⁸⁴ Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), ilustru general rus, ajuns la gradul de feldmareșal sub țarina Ecaterina a II-a. A obținut succese împotriva Franței în campaniile din Italia, dar a eșuat în încercarea de a cucerii Elveția, așa cum dorise țarul. În România există o statuie ecvestră a sa, amintind de victoriile obținute împotriva turcilor în războiul din 1787–1791.

Această lecție a fost bine înțeleasă de Primul Consul¹⁸⁵. Bonaparte a lăsat situația să se degradeze, iar atunci când dezordinea și exasperarea au atins apogeul, s-a propus, sau mai bine zis s-a impus, ca mediator.

La sfârșitul anului 1802, a fost convocată la Paris Adunarea administrativă (*Consulta*) helvetică, formată din 63 de reprezentanți ai celor două partide, unionist și federalist, pentru a elabora o nouă constituție, împreună cu patru senatori francezi aleși de Primul Consul. Acesta reținuse din Vechiul Regim și din Revoluție ceea ce putea fi păstrat, scriindu-le delegaților: „Natura v-a făcut stat federativ”, dar și „Iată deci care este interesul națiunii voastre: egalitatea în drepturi a cantoanelor și renunțarea sinceră și de bunăvoie la privilegiile din partea familiilor patriciene”. Lucrările comisiei și-au atins scopul: pe 19 februarie 1803 era proclamat *Actul de Mediere*.

Federalismul era astfel restaurat, cele 13 cantoane regăsindu-și identitatea și vechile *Landsgemeinden* fiind restabilite¹⁸⁶. Statutele de aliați și de supuși rămăneau însă în continuare suspendate, fiind astfel create șase noi cantoane: Sankt Gallen — constituit ca oraș pe locul fostei abații și incluzând unele teritorii dispartate, care fuseseră în trecut supuse unuia sau mai multor cantoane —, Graubünden, Aargau, Thurgau, Ticino și Vaud. Frontierele lor nu s-au mai modificat de atunci încolo.

Trebuie reținut și un alt fapt caracteristic, și anume că

¹⁸⁵ Napoleon a deținut această funcție începând cu 18 Brumar 1799 și până la 2 decembrie 1804, când a fost încoronat împărat chiar de papa de la Roma. Sistemul consular, în care exercitarea puterii era colegială, era dominat de inegalitatea împărțirii atribuțiilor; în fapt, Napoleon guverna singur.

¹⁸⁶ Bonaparte avea o slăbiciune pentru acest regim care „nu trece examenul rațiunii”, dar care este „conform cu spiritul locurilor”. (n.a.)

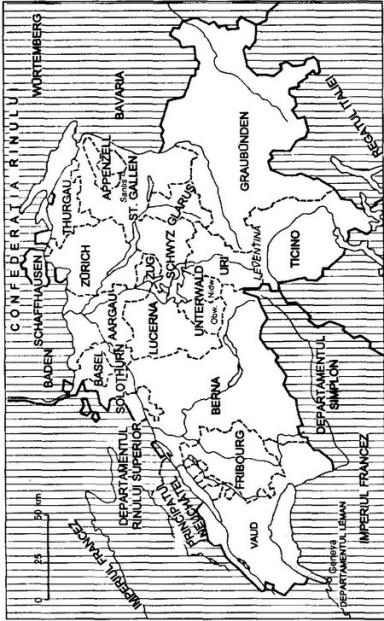
cele 19 constituții cantonale au precedat Actul federal. Cantoanele, enumerate în ordine alfabetică — desigur, în franțuzește — își recăpătau o serie de drepturi; totuși, vămile interne continuau să fie suspendate (nu însă și punctele de plată a taxelor), iar moneda trebuia să fie uniformă. Confederația era singura care decidea în problemele de politică externă, iar armata era formată din contingente cantonale.

Instituțiile federale erau puține la număr. Șase mari cantoane aveau câte doi reprezentanți în Dietă, iar celelalte câte unul singur; deputații votau conform indicațiilor guvernelor respective, majoritatea acceptată fiind de două treimi din numărul de voturi. Șase dintre vechile cantoane dețineau pe rând funcția de *canton director*¹⁸⁷; Dieta se reunea acolo, iar primul magistrat purta titlul de *landammann al Elveției* — este singura situație din istoria țării când aceasta a fost condusă de un singur demnitar. Acesta era asistat de un secretar sau *cancelar*, unicul funcționar permanent (nevoit deci să se deplaseze în fiecare an dintr-un oraș în altul); funcția a continuat să existe și sub regimul care a urmat, fiind exercitată vreme de douăzeci și șapte de ani de aceeași persoană.

Unul dintre articolele Actului stipula că „nu mai existau nici țări supuse, nici privilegii legate de loc sau de naștere, nici ale vreunei persoane sau familii¹⁸⁸”. În practică, familiile aparținând aristocrației urbane s-au reconstituit, e

¹⁸⁷ Acestea au fost, în ordine: Fribourg, Berna, Solothurn, Basel, Zürich și Lucerna; regimul a durat unsprezece ani, primele cinci numite ajungând să dețină de două ori titlul de „canton director”. (n.a.)

¹⁸⁸ Acest articol a fost preluat ca atare în Constituțiile din 1848 și 1874; în 1981 i s-a adăugat un alineat cu privire la egalitatea dintre sexe. Formularea a fost modernizată în 1999, noțiunea de supus devenind în mod evident desuetă. (n.a.)



adevărat însă că de o manieră mai discretă decât sub Vechiul Regim. În noile cantoane, mai egalitare, se operau însă o sumă de distincții între cetățenii „activi” și cei „pasivi”, instituindu-se și un modest cens electoral (de exemplu, în Vaud).

Actul de Mediere — în fapt un compromis între multiple tendințe divergente — a dus la o perioadă de zece ani de pace și stabilitate interioară. Principalul lui defect era însă acela că încerca să răspundă atât intereselor Franței, cât și acelorale ale Elveției.

Redactat „în numele poporului francez”, el menționează explicit în preambul „interesul Franței și al Republicii Italiene, care au frontiere comune cu Elveția”. Dependența reieșea încă și mai clar dintr-o declarație făcută în Adunarea administrativă: „Trebuie ca Elveția, atotputernică la ea acasă în toate problemele care o privesc, să nu fie la fel de independentă în ceea ce privește Franța.” Instituția *landammann*-ului consolida influența lui Napoleon: este totdeauna mult mai ușor să exerciți presiuni asupra unei singure persoane decât asupra unui grup. Frontierele exterioare rămâneau vulnerabile: Jura și Geneva erau franceze, Valais devine francez în 1810, Neuchâtel rămâne un principat supus regelui Prusiei până în 1806, când Napoleon îl obține pentru mareșalul Berthier (care nu s-a dus niciodată acolo); Elveția francofonă nu includea deci decât Vaud și o parte din Fribourg. În 1810, trupele italiene — Napoleon era și rege al Italiei — ocupă Ticino sub pretextul reprimării contrabandei. Franța avea să mai obțină alte două modificări ale frontierelor făcute în avantajul său, la Basel și pe versantul din Vaud al Munților Jura. Unele zvonuri despre anexarea întregii țări au circulat de mai multe ori, iar în 1811 împăratul a făcut chiar o aluzie amenințătoare în acest sens.

Cele două domenii în care vasalitatea Elveției a fost cea mai dură și cea mai păguboasă au fost însă obligația de a furniza trupe și supunerea la Blocada continentală.

O convenție militară stipula că Elveția trebuia să pună permanent la dispoziția Franței 4 regimente, adică 16 000 de oameni. Cifra a fost modificată la 12 000 în 1811, dar, în ciuda primelor de angajare și a amenințărilor cu înrolarea forțată, recrutarea se făcea cu dificultate, efectivele fiind tot timpul inferioare numeric cifrei stabilite. Aceasta nu i-a împiedicat însă pe elvețieni să participe la toate campaniile imperiale — soldați elvețieni se găseau adesea și în rândurile armatelor dușmane lui Napoleon —, făcându-se remarcați îndeosebi în timpul retragerii din Rusia, prin jertfa de la Berezina: din 1 500 de oameni, 1 200 și-au pierdut viața în această luptă¹⁸⁹.

Blocada continentală a lovit mai ales industria textilă a țării, care nu se mai putea aproviziona cu bumbac și mătase și era lipsită de piese de schimb pentru utilaje¹⁹⁰. Pe plan vamal, interesul Elveției era subordonat aceluia al Franței.

¹⁸⁹ Este vorba despre catastrofa incursiune militară a lui Napoleon împotriva țarului Alexandru I, acuzat de a nu fi respectat acordul de la Tilsit, prin care se impunea Blocada continentală (vezi nota următoare). După ce au cucerit Moscova, părăsită de ruși, trupele franceze au fost decimate de iarna rusească și de hărțuierile cavaleriei cazace. În retragere, la trecerea râului Berezina (în Bielorusia), la 27–29 noiembrie 1812, Napoleon a suferit pierderi enorme; de atunci, în franceza vorbită, numele Berezina a devenit sinonim cu deruta și dezastrul.

¹⁹⁰ Blocada urmărea distrugerea economiei Angliei (adversarul cel mai redutabil al lui Napoleon), lipsind-o de piețele de desfacere din Europa, prin închiderea porturilor europene pentru vasele britanice. Prin Acordul de la Tilsit (1807), Rusia se alătură și ea Blocadei, dând speranțe Franței la o victorie sigură. Imposibilitatea de a controla întreg litoralul european, eșecurile în Spania și Portugalia și retragerea Rusiei, la 1810 au determinat falimentul acestui tip de război economic. Anglia nu a cedat; în schimb, o țară ca Elveția, care avea nevoie de materiile prime aduse din coloniile engleze, precum și de utilajele produse de cea mai industrializată țară de pe continent, a avut mult de suferit.

Perioada Medierii marchează realizarea a două lucrări remarcabile: șoseaua din Simplon — la vremea respectivă situată în afara Elveției —, construită de francezi, și asanarea mlaștinii de la Linth; această din urmă lucrare, condusă de Escher, originar din Zürich, a durat până în 1823. Tot în aceeași perioadă, țara a cunoscut și cea mai gravă catastrofă naturală din istoria ei: în 1806, o gigantică alunecare de teren a distrus satul Goldau din cantonul Schwyz, îngropându-l sub 15 milioane de metri cubi de pământ și omorând 457 de persoane.

Benjamin Constant și Doamna de Staël¹⁹¹ (fiica bancherului genevez Necker și a unei doamne din lumea literară, Suzanne Curchod) se fac remarcați în literatura vremii, dar ei sunt mai degrabă europeni decât elvețieni. Generalul Jomini, care a servit pe rând împăratului francezilor și țarului, s-a ilustrat ca teoretician al războaielor; însă elvețianul cel mai strălucitor al acestei epoci a fost pedagogul Pestalozzi¹⁹², originar din Zürich, care, pe lângă operele teoretice pe care le-a scris, și-a desfășurat în 1798 activitatea de educator pe lângă „orfelinatele din Stans”, creând un institut în cantonul Berna, cu ajutorul autorităților Republicii Helvetice, apoi un altul la Yverdon. Metoda pedagogică a lui Pestalozzi, devenită celebră încă din timpul vieții sale, este de fapt una foarte simplă: pedagogul trebuie să iubească copilul și să-i preîntâmpine reacțiile...

¹⁹¹ Germaine Necker, baroană de Staël-Holstein (1766–1812), l-a depășit în notorietate pe tatăl său, bancher și ministru de finanțe al regelui Ludovic al XVI-lea. Este partizana unei „noi literaturi” inspirată de sentiment și imaginație. După entuziasmul inițial pe care i l-a iscat Revoluția, se pronunță hotărât împotriva regimului autoritar instaurat de Napoleon, ceea ce îi atrage exilarea, în 1803.

¹⁹² Johann-Heinrich Pestalozzi (1746–1822) a fost inspirat de ideile marelui genevez Jean-Jacques Rousseau. Cea mai cunoscută lucrare a sa este romanul *Lienhard und Gertrud*, în care și-a expus ideile pedagogice.

RESTAURARE ȘI REGENERARE

După bătălia de la Leipzig (octombrie 1813), armatele Aliatilor — Austria, Prusia și Rusia — s-au apropiat de granițele Elveției, pregătindu-se să o traverseze pentru a-l ataca pe Napoleon la el în țară. În pofida unei declarații de neutralitate — destul de tardivă și puțin convingătoare — din partea Dietei, care aliniase, de bine, de rău, o armată de 10 000 de oameni de-a lungul Rinului, *landammann*-ul și comandantul armatei federale nu au opus nici un fel de rezistență. În ultimele zile ale anului, 130 000 de soldați au pătruns în zona vestică a țării, de-a lungul liniei Basel — Berna — Lausanne (Austria era cea mai grăbită, în vreme ce țarul manifesta o oarecare rezervă); pe 31 decembrie, aceștia au ajuns la Geneva, care n-a întârziat să proclame restaurarea republicii locale¹⁹³; Berna i-o luase înainte cu câteva zile.

Berna s-a reîntors rapid la vechiul regim aristocratic, somându-și „iubiții și credincioșii” supuși din Vaud și Aargau să reintre sub dominația sa legitimă. Pe 29 decembrie, reprezentanții celor zece cantoane străvechi — dintre care Berna, Solothurn și Unterwald lipseau de la apel — au decis că *Actul de Mediere* fusese un act viabil, căzând însă de acord că „în Elveția nu trebuie să existe ținuturi dominate, statut incompatibil cu drepturile unui popor liber”. În

¹⁹³ Generalul austriac Bubna a primit titlul de cetățean de onoare al orașului, iar o stradă a fost botezată după numele său; e limpede deci că în mințile genevezilor era vorba despre o eliberare. (n.a.)

săptămânile care au urmat, reacția a căpătat proporții: Solothurn, Fribourg și Lucerna au restabilit patriciatul; împinse de Berna, micile cantoane au formulat la rândul lor o serie de revendicări teritoriale, pretinzând despăgubiri pentru pierderea circumscripțiilor comune; chiar și principele-abate de Sankt Gallen dorea să-și recapete proprietatea secularizată. De fapt, ca toți reacționarii europeni, guvernele recent restaurate au căzut victimă iluziei că cei douăzeci și cinci de ani — pentru Elveția doar șaisprezece — de istorie recentă puteau fi șterși cu buretele. Congresul de la Viena, pe care toată lumea îl vedea ca fiind unul al întoarcerii în trecut, a marcat de fapt construirea unei noi Europe. Până și în spiritul cuiva ca Metternich¹⁹⁴, puterea legitimă nu era cea instalată la 1789¹⁹⁵, ci aceea stabilită prin tratatele încheiate atunci, și care părea sortită să dureze. Nici Elveția nu a făcut excepție de la această reorganizare.

În acest context, Cantoanele au dovedit mai ales lipsa lor de unitate. Cei care au pus puțină ordine în lucruri au fost miniștrii puterilor străine, dintre care cel mai clarvăzător a fost Capo d'Istria, un grec aflat în serviciul țarului¹⁹⁶.

¹⁹⁴ Celebru om politic austriac, prințul Metternich (1773–1859) și-a legat numele de dezideratul echilibrului european și al contrarevoluției, cu care a devenit sinonim de altfel, și de Congresul de la Viena al Sfintei Alianțe, care grupa marile puteri monarhice din Europa (1814).

¹⁹⁵ La originea unei astfel de iluzii se puteau afla tratatele de la Paris, prin care Bourbonii erau repuși în drepturi și prin care Franța se revedea așezată cam între aceleași frontiere ca în 1789. (n.a.)

¹⁹⁶ Ioan-Anton, conte de Capo d'Istria (Kapodistrias) (1776–1831), om politic grec, ministrul de externe al Rusiei (1816–1822). Izbucnirea Războiului de independență a Greciei (1821), în bună măsură cu concursul său secret, i-a confruntat spiritul datoriei față de țar cu sentimentele pentru națiunea din care făcea parte, ceea ce l-a determinat să se retragă la Geneva, de unde a susținut lupta grecilor. A fost ales președinte al Greciei în 1827.

Monod și La Harpe — ultimul regăsindu-și fostul elev în timpul campaniei din Franța — n-au avut nici un fel de probleme în a-l convinge pe Alexandru I să păstreze independența țării lor, în timp ce Berna nu a făcut nici un efort în acest sens; în schimb, pe tot parcursul anului 1814, acest canton a luptat pentru retrocedarea regiunii Aargau, care îi aparținuse. La începutul lui 1814, existau simultan două diete: cele zece cantoane noi sau „progresiste” își aveau reședința administrativă la Zürich, iar celelalte opt, în care fusese restaurată aristocrația, precum și micile cantoane centrale, rezidau la Lucerna; cât despre Graubünden, acesta își anunțase intenția de a se separa de Elveția. Cel care i-a convins pe disidenți să revină la lucrările dietei de la Zürich a fost un diplomat rus.

În 1815, după o serie întreagă de dificultăți, s-a ajuns, în fine, la semnarea unui nou Pact federal¹⁹⁷. În și mai mare măsură decât *Actul de Mediere*, Pactul marca întoarcerea la federalism. Cantoanele își regăseau suveranitatea: fiecare dintre ele dispunea de un reprezentant în Dietă (în cazul în care exista vreun dezacord, voturile semicantoanelor se anulează); nu mai existau decât trei cantoane directoare, Zürich, Berna și Lucerna, care găzduiau pe rând Dieta timp de doi ani; instituția *landammann*-ului era desființată. Confederația avea drept competență unică rezolvarea problemelor legate de politica externă, cantoanele furnizându-i contingente militare și sprijin financiar¹⁹⁸. În fine, mai erau inserate și două dispoziții ce aveau să constituie o viitoare sursă de conflicte.

¹⁹⁷ Însuși termenul de Pact este simptomatic. Numele de Confederație elvețiană datează din această vreme, păstrându-se ca atare, cu toate că Elveția a devenit un stat federativ. (n.a.)

¹⁹⁸ Este și motivul pentru care un canton ca Nidwald a găsit Pactul prea centralizator... (n.a.)

Cantoanele nu aveau dreptul să „stabilească între ele relații ce ar fi putut aduce prejudicii Pactului federal, sau drepturilor celorlalte cantoane”, ceea ce presupune că alianțele separate nu erau excluse *a priori*. Al doilea călcâi al lui Ahile era garantarea existenței mănăstirilor. Un alt pericol provenea din faptul că Pactul nu prevedea nici o clauză de revizuire. Cel puțin frontierele din 1803 nu se modificau: Aargau putea respira ușurat.

La Congresul de la Viena au participat și câțiva reprezentanți elvețieni, însă după o ordine cu totul aleatorie. Astfel, pe lângă cei trei delegați trimiși de Confederație, cantoanele și unele grupări de cantoane și-au trimis proprii reprezentanți: cei de la Berna apărau interesele Waldstätten, delegații din Vaud și Aargau pe cele ale cantoanelor Ticino și Sankt Gallen, în vreme ce Graubünden dorea recunoașterea propriei independențe. În plus, episcopatul de Basel avea doi deputați, Biel un al treilea, iar din delegație făcea parte și inevitabilul abate Pancrațiu de Sankt Gallen. Singura delegație care a făcut dovada unei viziuni politice care depășea interesele locale a fost aceea a Genevei, condusă de Pictet de Rochemont.

Întoarcerea lui Napoleon de pe insula Elba a precipitat mersul lucrurilor: pe 20 mai 1815, Puterile au recunoscut independența Elveției, proclamând neutralitatea sa „perpetuă”¹⁹⁹ și atribuindu-i trei noi cantoane: Valais, Neuchâtel, unde fuseseră restabilite drepturile regelui Prusiei (Confederația compunându-se astfel din 21 de republici și un principat), și Geneva, căreia i se adăuga-

¹⁹⁹ În ciuda părerii contrare a cantoanelor Vaud, Basel și Ticino, Dieta nu a întârziat să adere la o convenție împotriva „uzurpatorului”; trupele austriece au trecut prin Valais, ceea ce a dus la confruntări, după Waterloo, între elvețieni și francezi, la Basel și în munții Jura; câteva sate din Franche-Comté au fost ocupate, evenimente ce au marcat ultima și puțin glorioasa manifestare a armatei elvețiene. (n.a.)

seră câteva comune catolice cedate de Franța și Sardinia, în scopul de a echilibra raportul confesional²⁰⁰. Pe lângă acestea, fostul episcopat de Basel era desprins de Franța și atribuit în cea mai mare parte cantonului Berna, cel mai puternic din punct de vedere militar și cel mai conservator din punct de vedere politic; Jura devenea astfel un premiu de consolare pentru pierderea definitivă a speranțelor Bernei de a reprimi Aargau²⁰¹. Elveția a rămas însă și fără Mulhouse, la care a renunțat spontan, și fără Valtellina, pe care Aliații i-o promisese totuși în 1813. Din cauza neîndemânării și a ezitărilor, mai ales ale delegaților din Graubünden, Austria a păstrat în cele din urmă pentru ea această vale prin care se putea stabili comunicarea între posesiunile sale din Lombardia și Tirol.

Vreme de treizeci de ani, Elveția s-a bucurat de pacea exterioară, de redresarea economiei, precum și de o administrație onestă (mai bine spus, de 25 de administrații succesive). Dar regimul politic al cantoanelor era extrem de conservator. Deși Pactul afirmă că „exercitarea drepturilor politice nu poate fi niciodată privilegiul exclusiv al vreunei clase de cetățeni”, în practică se regăsesc aproape aceleași guverne ca în vechiul regim. Chiar în Vaud, judecat drept foarte „iacobin”²⁰², se manifestau sem-

²⁰⁰ La Geneva, cei care luptau pentru un „canton mare” erau combătuți de conservatorii domici să păstreze caracterul protestant al orașului lui Calvin. (n.a.)

²⁰¹ Mai târziu s-a insistat asupra faptului că populația respectivă nu a fost consultată, dar o atare atitudine nu făcea parte din spiritul timpului; cât despre notabilități, părerile lor erau foarte împărțite. (n.a.)

²⁰² Vocabularul politic al epocii a rămas marcat de spiritul partidei iacobine din vremea Revoluției franceze, partizana egalitarismului radical, ilustrată de personalități ca Robespierre și Saint-Just. În Europa de după Congresul de la Viena, iacobinismul era privit cu circumspecție, chiar cu ostilitate.

nele unui conservatorism deosebit de solid: censul a fost mărit, deputații erau desemnați mai ales prin cooptare și primeau un mandat electoral pe doisprezece ani. Fiecare canton are serviciu vamal individualizat, monedă proprie, poștă și armată; libertatea religioasă, libertatea presei și posibilitatea ca un membru al Confederației să se stabilească în alt canton decât în acela din care era originar au dispărut; ici și colo se restabilește chiar și „la question”²⁰³.

Slăbiciunea Confederației în raporturile cu celelate țări este evidentă. În 1817, țara e nevoită să adere la Sfânta Alianță, în urma presiunilor pe care le suporta din partea acesteia. Numeroși refugiați politici germani, italieni, francezi, mai târziu polonezi²⁰⁴ stârnesc iritarea și intervențiile guvernelor străine. În 1823, Dieta e obligată să adopte măsuri împotriva refugiaților și împotriva presei. Aceste reglementări restrictive îi șochează pe numeroșii intelectuali adepți ai unei Elveții primitoare și generoase, și astfel se naște mișcarea liberală. Tot atunci își face apariția și noțiunea de partid: originar din Vaud, Muret este unul dintre „părinții patriei”, care din fost revoluționar a devenit membru al guvernului, administrându-și cantonul în mod pragmatic, conform cu ceea ce el considera a fi interesul general: adversarii politici aveau să-l califice drept conservator.

Noul spirit se face simțit și prin mișcarea filoelenă, al

²⁰³ Credem că aici se face trimitere la practica torturii la care erau supuși acuzații sau suspiecții pentru a li se smulge declarații. Se știe că legislația revoluționară, care, după cum am văzut, avusese și în Elveția o istorie, abolise aceste practici. În franceză, „questionner” înseamnă și „a lua la întrebări”, „a interoga”.

²⁰⁴ Poetul Adam Mickiewicz, de exemplu, a predat latina la Academia din Lausanne în perioada 1839 — 1840. (n.a.)

cărei animator este genevezul Eynard, dar care se manifestă peste tot în țară²⁰⁵. Adepții schimbării se organizează într-un mod tipic helvetic, și anume în societăți: se creează astfel societăți de utilitate publică, de științe naturale, studențești, ale carabinierilor, mai târziu de gimnastică și de canto; cu ocazia sărbătorilor, mai ales la concursurile federale de tir, este slăvită patria comună, iar compatrioții se cunosc între ei. Armata federală, deși aflată în stadiul de embrion, este la rândul ei un mijloc de apropiere și de fraternizare: în 1817, Dieta adoptă un „regulament militar general” și creează, la Thoune, o școală centrală de ofițeri de artilerie.

În 1830, în urma revoluției pariziene²⁰⁶, în mai toate cantoanele se întrunesc adunări populare; prin presiuni, acestea obțin o serie de reforme pe care liberalii le considerau urgente. Aristocrația iese cu totul din scenă: chiar și vechiul guvern de la Berna se autolichidează fără zgomot. Această mișcare, cunoscută sub numele de *Regenerare*, a instalat guverne democratice reprezentative în 12 cantoane (cele unde se practica sistemul *Landsgemeinde* considerau că nu au nevoie de astfel de schimbări), a instituit sufragiul universal, separarea puterilor, *referendumul constituțional* — orice modificare a Constituției era supusă votului poporului —, libertatea pre-

²⁰⁵ Războiul de eliberare a Greciei de sub dominația otomană a determinat solidarizarea multor intelectuali occidentali cu cauza poporului grec, în numele valorilor pe care elenismul clasic le dăduse Europei. Poetul englez Byron, spre exemplu, s-a înrolat în armata elenă, murind în bătălia de la Missolonghi.

²⁰⁶ Revoluția din iulie 1830 sau a „celor Trei Glorioase” (zilele de 27, 28, 29 iulie), provocată de politica autoritară a regelui Carol al X-lea, a dus la abdicarea acestuia și la urcarea pe tron a ultimului rege al Franței, Ludovic-Filip (1830–1848).

sei, a comerțului și a industriei. Un nou suflu se făcea simțit în Helvetia.

Liberalii nu au înregistrat însă numai succese. Ei au eșuat la Neuchâtel, unde se constituise un partid republican, format printre alții din imigranți proveniți din alte cantone. În 1831, acesta a încercat zadarnic să răstoarne prin forță autoritățile aristocratice care conduceau principatul în numele regelui²⁰⁷; sprijinit de majoritatea populației din Neuchâtel și de Dietă, care nu voia să întreprindă nimic împotriva suveranului legitim, guvernul a avut câștig de cauză. În Basel, orașul, mai puțin populat decât comunele rurale, refuza să le recunoască acestora egalitatea politică, ceea ce a condus la un adevărat război civil, trupele federale trebuind să intervină și teritoriul fiind separat în două semicantone în 1832: Basel Urban (Bâle-Ville) și Basel Rural (Bâle-Campagne). Și în Schwyz au existat pentru câteva luni două semicantone: și aici, partea privilegiată — regiunea „istorică” — a intrat în conflict cu districtele „exterioare”, dar o intervenție federală a sfârșit prin a restabili unitatea cantonului²⁰⁸.

Cel mai răsunător eșec al liberalilor a fost acela legat de tentativa de a revizui Pactul federal. Proiectul echilibrat propus de un jurist genevez, încurajat la început de cea mai mare parte a cantoanelor, a fost strivit în 1832 de ostilitatea de nezduncinat a conservatorilor de toate felurile. În afara unui consens — altminteri imposibil de obținut — nu exista nici o soluție legală.

Cu toate acestea, s-a căzut de acord asupra unui

²⁰⁷ Reamintim cititorului că principatul Neuchâtel se afla sub autoritatea nominală a regelui Prusiei.

²⁰⁸ Câțiva ani mai târziu, în Schwyz a izbucnit o nouă dispută, între proprietarii bogați de animale mari, *cornus*, și țărani crescători de animale de talie mai mică, *onglus*; cei bogați au avut câștig de cauză. (n.a.)

punct, probabil minor: pe linia unei tradiții ale cărei origini trebuie căutate la finele Evului Mediu și care devenise literă de lege în 1796, Dieta a decretat oficial că cea de-a treia duminică din luna septembrie devenea *zi de Post federal*, „zi de penitență și de acțiuni caritabile”, comună pentru cele două confesiuni²⁰⁹.

Liberalii au fost înfrânți pe fiecare dintre cele două direcții politice ale mișcării lor. La dreapta, au fost obligați să cedeze în mai multe cantoane catolice, cum ar fi, de exemplu, Lucerna, în fața mișcărilor democratice ultramontane²¹⁰, care preluau o parte din programul liberal folosindu-se de unele idei pentru a le respinge mai eficient pe cele care nu le conveneau; în Valais s-a vorbit chiar despre „o dictatură populară și teocratică”²¹¹. La stânga, le-au luat-o înainte radicalii care propuneau, în mare, aceeași filosofie politică, dar prin metode diferite: mai puțin elitiști, mai apropiați de popor, mai puțin constrânși de scrupule juridice²¹² și mai autoritari, ei se bucurau de sprijinul maselor populare.

În acest moment, se confruntau două Evanghelii:

²⁰⁹ A nu se înțelege că în ziua respectivă se ține post negru! În mai multe cantoane există însă obiceiul de a mânca plăcinte cu fructe: acestea sunt preparate cu o zi înainte, ceea ce-i permite gospodinei să dispună de timp liber pentru slujba religioasă. (n.a.)

²¹⁰ În înțelesul său original, ultramontanismul era o doctrină catolică ce privilegia autoritatea papei în detrimentul tradițiilor eclesiastice naționale. În accepțiunea sa franceză, Roma se afla „dincolo de munți” (de la lat. *ultramontanus*), adică de Alpi.

²¹¹ În 1844, poporul din Valais a respins o lege care i-ar fi obligat pe membrii clerului la plata impozitelor. (n.a.)

²¹² „Aceasta este tagma oamenilor legii!” spunea despre liberali Druey, om politic radical din Vaud. În cantonul pe care îl conducea, el a fost un șef autoritar, intrând în conflict cu pastorii, dintre care cei mai mulți au devenit disidenți, creând o Biserică liberă. (n.a.)

aceea a tradiției și aceea a progresului, știința împotriva du-se dogmei, dezvoltarea stagnării, iar revoluția contra-revoluției. „Tânăra Elveție” este un fragment al „Tinerei Europe” a lui Mazzini²¹³; este însă creată și o „Veche Elveție”, pentru apărarea „religiei, ordinii și libertății”. Și aceasta deoarece în Elveția centrală libertatea, aspect practic trăit de toată lumea, nu este concepută prin prisma individualismului și a egalitarismului, ci depinde de natura proprie și personală, deci inegală, a fiecăruia. „A face orice nu înseamnă libertate”, scrie un istoric contemporan din Uri.

În 1834, guvernele din șapte cantoane din nordul țării adoptă un concordat prin care bulele, scrisorile papale și dispozițiile administrative ale Bisericii romane erau supuse sancțiunii autorității civile, cu angajamentul de a opera o „reducere considerabilă a numărului de sărbători”²¹⁴ (se simte aici presiunea mediilor economice); totodată, actul garanta căsătoriile mixte și plasa seminariile sub supravegherea statului. Aceste articole au stârnit indignarea catolicilor, mai ales în Jura (unde s-a strigat cerându-se „separarea cantonului de Berna!”), provocând mișcări de trupe și chiar o intervenție diplomatică a Franței, care a obligat cantoanele ce semnaseră concordatul să dea înapoi.

²¹³ Giuseppe Mazzini (1805 sau 1808–1872), om politic italian, figură marcantă a curentului revoluționar european, fondator al mișcării „Tânăra Italie” (la aceasta face aluzie autorul), care-și propunea eliberarea și unificarea Italiei. A trecut și el prin Elveția, în drumul de refugiu spre Londra.

²¹⁴ Și în acest caz se face simțită distanța uriașă care separă concepția reformată, progresistă, de cea catolică, tradițională, asupra vieții. În Uri, o *Landsgemeinde* din secolul al XVII-lea fixase la 75 numărul de sărbători în timpul cărora nu se lucra; la începutul secolului al XIX-lea, guvernul a interzis transportul de mărfuri, chiar și al celor perisabile, în timpul zilelor respective. (n.a.)

Franța a mai avut și alte ocazii să intervină. Printre refugiați, aflați mereu în număr mare într-o țară care, ca și Anglia și Belgia, era singura care păstrase un regim liberal, se număra prințul Ludovic-Napoleon Bonaparte, stabilit în Thurgau, unde fusese numit chiar cetățean de onoare. În 1838, când guvernul lui Ludovic-Filip a cerut expulzarea sa, cantonul și Dieta au dat dovadă de o fermitate neașteptată; pentru a nu pune această țară mică într-o situație delicată, prințul s-a autoexilat.

În cantonul Aargau, unde protestanții dețineau o ușoară majoritate, cele două confesiuni aveau dreptul la un număr egal de reprezentanți în Marele Consiliu. În 1841, paritatea a fost abandonată, fiecare district urmând să fie reprezentat de un număr de delegați proporțional cu populația sa, ceea ce a provocat răscoala țăranilor din zona catolică. Guvernul, condus de un radical feroce, a acuzat mănăstirile de a-i fi incitat pe rebeli și le-a desființat. Ca urmare, catolicii au mers să se plângă în fața Dietei.

Or, printre puținele restricții privitoare la suveranitatea cantoanelor se număra și garantarea existenței mănăstirilor; Pactul fusese încălcat, nu încăpea nici o îndoială. După îndelungi târguieli, Dieta a rezolvat problema printr-un compromis care nu mulțumea pe nimeni: dintre cele opt mănăstiri desființate, au fost repuse în drepturi patru, și anume cele de femei, a căror inocență nu putea fi contestată.

La Lucerna, partidul catolic democrat aflat la putere — și care era sprijinit de populație — a hotărât, în 1844, să le încredințeze iezuiților conducerea învățământului secundar. Încă o dată, se lua o măsură legală, numai că iezuiții erau considerați de radicali drept vânduți Romei și reacțiunii — în Dietă, unul dintre deputați, și anume

reprezentantul cantonului Aargau, propusese chiar scoaterea ordinului în afara legii. La Fribourg, în Valais și în Schwyz existau colegii iezuite, dar cum Lucerna era canton director, hotărârea sa a fost percepută ca o provocare. Radicalii din Lucerna și aliații lor au încercat să recurgă la forță, constituind unități armate libere în Berna și Aargau, care au lansat două expediții asupra Lucernei, eșuând însă în mod lamentabil; comandantul lor, Ochsenbein, originar din Berna, deși exclus atunci din statul major federal, a fost promovat puțin după aceea la gradul de colonel în armata cantonului său. Toate acestea vorbesc de la sine despre exasperarea care cuprinsese spiritele vremii.

Simțindu-se amenințate, cele 7 cantoane catolice conservatoare — „nucleul dur” al Elveției centrale, la care se adăugau Fribourg și Valais — au încheiat, în 1845, o alianță separată (*Sonderbund*); la început secretă, ea a fost făcută publică un an mai târziu. Un astfel de tratat nu era interzis în mod expres de Pactul federal, dar lucrurile s-au schimbat atunci când cantoanele respective au început să încheie acorduri cu puterile străine, care considerau, pe bună dreptate de altfel, că evenimentele din Elveția constituiau o amenințare la adresa ordinii europene. Austria, Prusia și Rusia au promis *Sonderbund*-ului sprijin diplomatic, Austria i-a acordat subsidii, iar Franța protestantului Guizot²¹⁵ și Sardinia i-au furnizat arme.

Liberalii dezaprobau *Sonderbund*-ul, dar nu se simțeau

²¹⁵ Omul politic și istoricul François Guizot (1787–1874), la acea dată președinte al Consiliului de Stat al Franței, fusese crescut la Geneva și avea o reputație de conservator. Autorul vrea să pună în evidență un paradox: deși protestant, Guizot a acționat în sprijinul *Sonderbund*-ului catolic, fiind animat de convingerile sale politice și nu de cele religioase.

În drept să i se opună, în vreme ce radicalii cereau dizolvarea sa. Aceștia din urmă au obținut finalmente câștig de cauză: în urma unor mici revoluții la Lausanne și Geneva, precum și a jocului electoral din Sankt Gallen, Dieta a declarat, în iulie 1847, că *Sonderbund*-ul era incompatibil cu Pactul federal, hotărâre luată cu o majoritate de 12 contra 7²¹⁶. După o ultimă tentativă de mediere a cantonului Basel Urban — conform unei vechi practici confederale —, au început pregătirile de război.

Acesta a avut loc în luna noiembrie, a durat puțin și nu a făcut multe victime (mai puțin de 150 de morți), lucru ce se datorează disproporției forțelor combatante, dezbinării cantoanelor conservatoare și mai ales personalității conducătorilor. Generalul din fruntea *Sonderbund*-ului era un protestant din Graubünden, care a avut bunul simț, în clipa când și-a dat seama că partida era pierdută, să nu reziste cu înverșunare; cât despre șeful armatei federale, genevezul Dufour²¹⁷ — conservator ca orientare politică —, acesta știa că luptă împotriva unor compatrioți, considerând că armata sa, care includea numeroși catolici, era adevărata armată a Elveției, și nu aceea a radicalilor. Conservatorii sperau că războiul avea să se prelungească și că puterile străine aveau să intervină în favoarea lor, dar

²¹⁶ Neuchâtel s-a abținut. La Basel și Appenzell, regimul conservator al unui semicanton opunându-se radicalismului celuilalt, voturile s-au anulat. În timpul conflictului, Basel a mers totuși de partea armatei federale, în vreme ce principatul Neuchâtel și partea catolică din Appenzell și-au păstrat neutralitatea. (n.a.)

²¹⁷ Acesta, fost elev al Școlii politehnice din Paris, era inginer și a coordonat lucrările pentru prima hartă topografică a Elveției; tot el s-a aflat în fruntea armatei federale și în timpul crizei din 1856, iar în 1863 a prezidat conferința de fondare a Crucii Roșii, unde experiența sa a servit la temperarea idealismului colegului său Dunant. (n.a.)

Dufour a acționat cu repeziciune. Lăsându-i pe soldații din Uri să pătrundă în Leventina, el a ocupat practic fără luptă Fribourg-ul, apoi a atacat Lucerna. În fața acestui oraș s-a purtat și principala bătălie: capitala *Sonderbund*-ului a căzut, iar Waldstätten și Valais s-au predat în zilele următoare, așa că războiul s-a sfârșit în trei săptămâni, iar intervenția externă, pe care, de altfel, Anglia o dezavua, a devenit lipsită de obiect.

STATUL FEDERAL

Înainte chiar de declararea războiului, în august 1847, Dieta însărcinase cu elaborarea unei noi Constituții o comisie formată din reprezentanții cantoanelor radicale. În momentul capturării *Sonderbund*-ului, învinșii au fost obligați prin votul majorității să se angajeze la rându-le în revizuirea Pactului. Lucrul a început încă din primele săptămâni ale anului 1848, cu atât mai mult cu cât revoluțiile care au izbucnit în anul respectiv în toată Europa făceau imposibilă o intervenție străină; în principiu, Elveția își trăise propria revoluție cu câteva luni înaintea celorlalte țări.

Mai rămânea de rezolvat o problemă preliminară, aceea a principatului Neuchâtel. Pe 1 martie 1848, la o săptămână după evenimentele de la Paris, o coloană armată a coborât munții către oraș, unde a proclamat Republica. Revoluția care s-a produs la Berlin câteva zile mai târziu l-a pus pe regele Frederic Wilhelm al IV-lea în imposibilitatea de a acționa; în acest fel lua sfârșit o situație hibridă.

În timpul discuțiilor, radicalii extremiști ar fi vrut să înlocuiască Dieta printr-o cameră în care cantoanele să fie reprezentate în funcție de populația lor; minoritatea conservatoare dorea în schimb păstrarea vechii instituții. Cele două tendințe au fost împăcate prin adoptarea sistemului bicameral american: s-a constituit astfel *Adunarea federală*, formată din *Consiliul național* — în care poporul era reprezentat printr-un deputat la fiecare 20 000 de

locuitori²¹⁸ — și *Consiliul statelor*, cu câte doi deputați pentru fiecare canton și câte unul pentru fiecare semi-canton (44 în total), care votau fără instrucțiuni (neavând de dat socoteală decât în fața alegătorilor). Cele două camere se reunesc separat, iar pentru intrarea în vigoare a unei legi este nevoie ca ea să fie adoptată de fiecare dintre cele două Consilii; în cazul în care apar divergențe, se procedează la o „navetă” între ele, până când una cedează. Camerele se reunesc în ședință comună doar pentru alegerea Consiliului federal și a secretarului acestuia, cancelarul, pentru alegerea membrilor Tribunalului federal, a Generalului (în timp de război) și pentru exercitarea dreptului de grațiere — rezervat, într-o manieră foarte republicană, organului legislativ și nu șefului statului.

Contrar modelului american, puterea executivă — în buna tradiție helvetică ce nu agreea puterea personală și de la care derogase numai regimul *Actului de Mediere* — este exercitată de către un colegiu compus din șapte membri, *Consiliul federal*. Pe rând, fiecare dintre cei șapte consilieri deține președinția vreme de un an și poartă titlul de președinte al Confederației, dar fără a avea în vreun fel întâietate asupra colegilor săi²¹⁹. Consilierii naționali și federali sunt desemnați pentru trei ani²²⁰ și au dreptul de a

²¹⁸ La vremea respectivă, numărul lor era de 111. Cota a fost ridicată la 22 000, apoi la 24 000; în 1962, numărul de consilieri naționali a fost definitiv fixat la 200. (n.a.)

²¹⁹ Și aceasta într-o asemenea măsură încât foarte mulți dintre elvețieni nici nu știu cine este președintele pe anul în curs. (n.a.)

²²⁰ Începând din 1931, durata unei legislaturi a crescut la patru ani; cantoanele sunt libere să-și aleagă după cum doresc reprezentanții în Consiliul statelor; tot ele sunt și cele care le plătesc salariile, spre deosebire de consilierii naționali, care sunt retribuiți prin intermediul trezoreriei federale. (n.a.)



fi realeși. În fapt, cu numai două excepții, consilierii federali au fost de fiecare dată realeși, ceea ce lor le-a conferit o mare autoritate morală, iar țării o stabilitate excepțională.

Constituția formulează statutul Confederației și al domeniilor care îi sunt atribuite; conform principiului subsidiarității, cantoanele își păstrează competența generală: ele sunt suverane în toate problemele care nu țin de competența dreptului federal. În 1848, Confederația se ocupă de relațiile cu străinătatea și de cea mai mare parte a problemelor militare; tot ei îi revin monopolul poștelor, al vămilor și al emiterii de monedă²²¹, protecția libertăților cetățenilor (uneori chiar împotriva propriului canton, cum se întâmplă, de exemplu, în domeniul religios), ca și misiunea de a crește prosperitatea generală, sarcină ce va căpăta o importanță tot mai mare de-a lungul anilor.

Cantoanele erau suverane în domeniile dreptului, al instrucției, al cultelor²²², al lucrărilor publice (unele lucrări de interes național, precum modificarea cursului râurilor sau a bazinelor lacurilor de la poalele munților Jura, puteau fi însă subvenționate din fonduri federale), al comerțului și industriei. Ele percep impozite directe, în vreme ce Confederația trăiește mai ales din taxele vamale; din această cauză bugetul ei este mai degrabă modest.

Constituțiile cantonale, care trebuie să fie republicane și democratice, precum și toate modificările la acestea, sunt supuse aprobării Camerelor federale. Alianțele politice între cantoane sunt interzise (dar există posibili-

²²¹ Confederația a adoptat sistemul monetar francez. (n.a.)

²²² Sub rezerva libertății de conștiință a cetățenilor și a liberei practici a cultelor creștine; israeliții au obținut egalitatea în 1866. (n.a.)

tatea încheierii de *concordate* administrative), precum și activitățile ordinului iezuiților, în încercarea de a evita repetarea evenimentelor din 1847.

Capitulațiile militare au fost interzise, iar recrutările suspendate, dar tratatele încheiate deja rămân în vigoare până la expirarea lor. Cu excepția gării pontificale²²³, apărarea orașului Gaeta de către regele Neapolelui, în 1860²²⁴, a fost ultima activitate a serviciului de mercenariat.

În fine, datorită poziției sale centrale și importanței sale istorice, Berna este aleasă ca oraș federal; importanța numerică a latinofonilor i-a dat întâietate în fața Zürich-ului (printre candidate se mai numărau Lucerna, capitală a „învinșilor”, precum și micul oraș Zofing din Aargau). Tribunalul federal s-a stabilit la Lausanne în 1875, când a căpătat și statut de instituție permanentă²²⁵, iar Lucerna va găzdui Tribunalul federal de asigurări de la crearea sa, în 1917²²⁶.

Constituția îi dădea Confederației dreptul de a crea o universitate federală, de care însă aceasta nu s-a folosit, pentru a nu aduce prejudicii instituțiilor de acest fel deja existente²²⁷; ea a fondat însă la Zürich o Școală

²²³ Garda pontificală este formată și astăzi din elvețieni îmbrăcați în costume de epocă.

²²⁴ Episod din unificarea Italiei în jurul Regatului Piemont. Regatul Napoli, condus de o ramură a Bourbonilor, a fost în 1860–1861 integrat Piemontului, grație eforturilor militare ale lui Garibaldi.

²²⁵ Până atunci, cei 11 judecători erau itineranți și nu lucrau tot timpul; în zilele noastre, numărul lor este de 30. (n.a.)

²²⁶ În mod curios, acest fapt nu este menționat în Constituție. (n.a.)

²²⁷ La începutul secolului, universitatea din Basel era încă singura din țară; Berna și Zürich și-au creat propriile universități imediat după 1830. Academii de la Geneva, Lausanne și Neuchâtel s-au transformat în universități încetul cu încetul. În 1889, la Fribourg a fost fondată o universitate catolică, iar Sankt Gallen a devenit sediul unei universități comerciale. (n.a.)

politehnică ce avea să devină faimoasă: o vreme, acolo a predat Einstein.

În jurul anului 1870 se face simțită nevoia unei restruc-turări în cel puțin trei domenii. Mobilizarea armatei își dovedise lacunele în privința instrucției infanteriei, aflată încă în sarcina cantoanelor; pe de altă parte, dezvoltarea afacerilor scosese la iveală inconvenientele existenței a 26 de regimuri juridice diferite²²⁸. În fine, mișcarea demo-crată — care se intensificase, mai ales la Zürich, acționând împotriva „seniorilor” democrației representa-tive și militând pentru o participare mai directă a poporului la decizia politică — obținuse în acest canton dreptul de a desemna magistrații și funcționarii prin alegeri directe, precum și dreptul de inițiativă legislativă.

Pe plan federal, un prim proiect a fost respins în 1872 de o coaliție formată din conservatori și federaliști latino-foni; aceștia din urmă au propus o a doua versiune, mai puțin radicală — se renunța la unificarea dreptului²²⁹ —, care va fi adoptată în 1874. Această Constituție a rămas actul normativ al țării până în 1999.

Domeniul militar a devenit aproape exclusiv federal (autoritatea cantoanelor reducându-se la câteva acte de satisfacere a amorului propriu), iar drepturile populare s-au extins. Deja începând din 1848, toate modificările constituționale trebuiau aprobate de popor și de cantoane — cu obligația dublei majorități. Acestui referendum *obliga-toriu* i s-a adăugat dreptul la un referendum *facultativ*: la cererea unui număr de 30 000 de cetățeni, făcută într-un

²²⁸ Fiecare dintre cele 19 cantoane și cele 6 semicantoane avea codul său juridic, iar Jura bernez păstrase Codul Napoleon. (n.a.)

²²⁹ Aceasta a fost introdusă mai târziu: în 1907 pe plan civil, în 1942 în dreptul penal; cât despre procedură, decizia aparține în continuare cantoanelor. (n.a.)

interval care să nu depășească trei luni²³⁰, o lege votată de cele două Camere putea fi supusă votului poporului suveran, ea neintrând în vigoare decât dacă acesta o aprobă; în acest caz, este acceptată numai majoritatea populară.

Acest drept a fost completat, în 1891, cu dreptul de *inițiativă* în materie constituțională: 50 000 de cetățeni pot propune fie înscrierea unui nou articol în Constituție, fie modificarea unui articol existent, problema fiind supusă dublului vot al poporului și al cantoanelor.

Deliberările cele mai pasionate nu au fost în mod obligatoriu acelea legate de domeniile importante. Prima modificare a Constituției din 1874, care a avut loc cinci ani mai târziu, privea dreptul cantoanelor de a reintroduce pedeapsa cu moartea; prima inițiativă acceptată privea interdicția sacrificiilor animale după ritualul israelit²³¹. În 1882, poporul s-a mobilizat împotriva creării unui post de secretar general pentru învățământul public secundar; această funcție apucase chiar să primească un nume, „seneșal școlar”²³². În 1908, 56% dintre electorii din 20 de cantoane s-au pronunțat pentru prohibirea absintului²³³,

²³⁰ În 1977, numărul a crescut la 50 000; pentru o inițiativă legislativă, numărul necesar este de 100 000; trebuie menționat că, prin creșterea populației și adoptarea sufragiului feminin, corpul electoral a crescut de patru ori. (n.a.)

²³¹ Măsura respectivă este în vigoare și azi, dar a dispărut din Constituție, fiind inserată, mai discret, în Legea pentru protecția animalelor. (n.a.)

²³² Probabil în amintirea funcționarilor delegați de ducii de Austria, foștii suzerani de altădată, care lăsaseră o amintire nu tocmai plăcută în cantoane.

²³³ Băutură alcoolică de culoare verzuie, cu efecte halucinogene, produsă dintr-o varietate de pelin. Foarte apreciată la finele veacului al XIX-lea, a fost ulterior interzisă, din cauza efectelor sale nocive.

spre marea furie a locuitorilor din Neuchâtel, care îl fabricau. În general, poporul s-a dovedit a fi mai conservator decât autoritățile sale. Nu puține au fost legile votate în Camere și respinse prin votul popular, de a cărui grație s-a bucurat numai o mică parte dintre inițiative: două propuneri socialiste cu privire la dreptul la muncă (1904) și la un impozit pe proprietate (1922) au fost respinse; propunerea privind alegerea Consiliului federal de către popor a fost respinsă de două ori, în 1900 și 1942. Începând din 1913, chiar și tratatele internaționale pot constitui obiectul unui referendum: o convenție franco-elvețiană asupra zonelor vamale libere din jurul Genevei, create prin tratatele din 1815 și 1860, deși ratificată de Consiliul federal, a fost respinsă, prin referendum, cu o majoritate de 4 contra 1.

În 1874 s-a încheiat și lunga istorie a emancipării evreilor, sub presiunea puterilor străine, între care Franța și Olanda, care nu erau de acord cu discriminarea la care erau supuși în Elveția unii dintre cetățenii lor; a fost nevoie însă și de înfrângerea unei puternice rezistențe populare²³⁴.

Partidul radical a deținut majoritatea fără întrerupere până în 1919; el reprezenta în aceeași măsură burghezia de afaceri și țărănimea. Liberalii erau în declin și au sfârșit prin a fi absorbiți de către radicali în cele mai multe dintre cantoane, în vreme ce opoziția era reprezentată de dreapta conservatoare și de câțiva deputați socialiști pe care sistemul majoritar îi defavoriza.

După 1870, Elveția trece, ca și Germania, printr-o criză

²³⁴ Existau însă și unele cantoane, cum ar fi Vaud, care nu adoptaseră niciodată legi discriminatorii; o comunitate formată din 250 de evrei alsacieni — alcătuind 15% din populația totală a târgului — se stabilise încă din 1826 la Avenches. (n.a.)

de anticlericalism cunoscută sub numele de *Kulturkampf*²³⁵, care a prilejuit scene penibile, de exemplu în regiunile catolice din Jura, unde guvernul de la Berna susținea disidența vechilor catolici sau catolici creștini, care respingeau dogma puterii pontificale. În 1848, la cererea radicalilor de la Fribourg, episcopul din acest oraș a fost înmormântat timp de câteva săptămâni în castelul de la Chillon, apoi exilat; în 1873, crearea unui vicariat apostolic la Geneva a provocat expulzarea de către Consiliul federal a titularului desemnat de papă. Constituția din 1874 conținea mai multe articole ce mergeau în sensul laicizării: conducerea școlilor primare trebuia să fie încredințată autorităților civile, școala publică nu putea avea un caracter exclusiv confesional, deschiderea de noi mănăstiri, precum și redeschiderea celor care dispăruseră erau interzise, procedurile de stare civilă erau laicizate, la fel ca și cimitirele; membrii clerului nu aveau dreptul să intre în Consiliul național²³⁶.

Tensiunea a mai scăzut în 1891, atunci când conservatorii au obținut un loc în Consiliul federal. În unele cantoane, conflictele au rămas în continuare destul de vii; așa s-au întâmplat lucrurile în Ticino, unde Confederația a tre-

²³⁵ „Lupta pentru civilizație / cultură” (în lb. germană, în original) desemnează linia politică inițiată de cancelarul german Bismarck, care viza asigurarea preeminenței statului laic în domeniile instrucției și al activității clerului (1871–1878). Amenințat de coalizarea opoziției, de la socialiști la centrul catolic, cancelarul a încercat mai apoi reconcilierea cu Vaticanul.

²³⁶ Catolicii elvețieni, care nu depindeau de nici o arhiepiscopie, ci se subordonau direct Sfântului Scaun, țineau foarte mult la libertățile lor: în 1988, când papa a desemnat un episcop fără a ține cont de părerea capitulului local, în dioceza Chur au avut loc manifestări de nemulțumire. Conflictul s-a rezolvat în 1997, când prelatul a fost înălțat în rangul nou creat de arhiepiscop... de Liechtenstein. (n.a.)

buit să impună sistemul proporțional pentru alegerea guvernului. În Valais, numeroase comune aveau două fanfare, una conservatoare și una radicală.

O maximă care a fost mult timp vehiculată este aceea că o mică țară neutră nu are politică externă. Într-adevăr, personalul diplomatic elvețian era foarte restrâns, însumând în 1848 doi miniștri plenipotențieri, unul la Viena și altul la Paris; vreme de o sută de ani, elvețienii, cărora nu le plăceau titlurile sforăitoare, nu au avut ambasadori. Totuși, cu sau fără voia sa, Elveția a trebuit să se confrunte cu vicisitudinile situației europene generale.

Mai întâi, ea a știut să evite să răspundă în 1848 solicitărilor patrioților italieni, care cereau unei țări ce-și trăise deja propria revoluție să se alăture forțelor care luptau împotriva Austriei „reacționare”²³⁷.

În 1856, Elveția a fost la un pas de a intra în război cu Prusia, al cărei rege nu recunoștea pierderea principatului Neuchâtel. „Regaliștii” din acest canton, rămași destul de numeroși, au izbutit o lovitură împotriva castelului unde se afla sediul guvernului, dar au fost alungați de armata federală, iar șefii lor au fost arestați. Din considerente de onoare, regele a cerut eliberarea acestora, pe care însă Consiliul federal a refuzat-o. Cele două părți au pus mâna pe arme cu strigăte de genul „Veniți pe malurile Rinului și conduceți-ne în luptă!”, dar rațiunea a avut câștig de cauză, Anglia intervenind discret; s-a hotărât ca Neuchâtel să rămână republică, iar regele Prusiei să păstreze titlul onorific de principe de Neuchâtel.

În 1860, pe când Sardinia se pregătea să cedeze

²³⁷ Ei se bucurau de susținători chiar printre cei mai înalți demnitari; Druey afirma că „neutralitatea este ceva imposibil în lupta dintre popoare și principii”. (n.a)

Savoia Franței, s-a produs o nouă mișcare a locuitorilor din nordul acestei provincii, care doreau alipirea la Elveția, în primul rând pentru că economia savoiardă depindea în mare măsură de Geneva. În Elveția, numai locuitorii Genevei și președinții Confederației din anii 1859 și 1860²³⁸ doreau acest lucru²³⁹; după câteva intervenții binevoitoare, Napoleon al III-lea a refuzat orice fărâmițare a provinciei și s-a raliat savoiazilor, promițându-le crearea unei zone libere. Cuvintele „da” și „zonă” au reunit o imensă majoritate cu ocazia plebiscitului, iar Confederația nu a mai insistat; genevezii însă, de acum înainte înconjurați de Imperiul Francez²⁴⁰, aveau de ce să se teamă.

Orașul lor avea să primească o nouă vocație: crearea Crucii Roșii, în 1863, datorată inițiativei lui Henry Dunant, onora Elveția și conferea un sens nou neutralității sale. Sediul Comitetului internațional al acestei instituții a fost stabilit la Geneva, iar emblema sa reia, cu culorile inversate, stema țării întemeietorului său.

În 1870, în timpul Războiului franco-prusac, simpatia opiniei publice s-a îndreptat într-o primă fază către Germania, „pe care Napoleon al III-lea o atacase cu mare

²³⁸ Până la Primul Război Mondial, Departamentul Politic (sau al Afacerilor Externe) era condus de președintele Confederației, ceea ce însemna că deținătorul funcției se schimba în fiecare an. (n.a.)

²³⁹ Locuitorii din Vaud simpatizau cu Bonaparte de pe vremea Primului Imperiu; în restul țării, ideea dominantă era aceea care avea să reapară în timpul afacerii Vorarlberg din 1919, și anume că un stat neutru nu caută să se extindă. Pe lângă aceasta, ambele situații ar fi presupus modificarea echilibrului lingvistic și a celui religios. (n.a.)

²⁴⁰ În încercarea de a reînvia vremurile unchiului său, Napoleon I, Ludovic-Napoleon, venit la putere prin lovitură de stat, la 2 decembrie 1851 (exact la 52 de ani de la 18 Brumar, vezi, mai sus, nota 178) s-a proclamat împărat la 2 decembrie 1852, sub numele de Napoleon al III-lea (Napoleon al II-lea era considerat fiul lui Napoleon, mort tânăr în Austria).

ușurătate". După Sedan, nenorocirile îndurate de francezi și o anume solidaritate republicană au modificat însă sensul acestei simpatii; în martie 1871 a avut loc la Zürich o ciocnire între populație și colonia germană care sărbătorea zgomotos victoria. Cel mai însemnat val de compasiune a fost stârnit de soarta celor 85 000 de soldați ai Armatei de est, masați la frontiera cu Jura, care au primit adăpost peste iarnă²⁴¹.

Misiunea de mediator asumată de Elveția s-a manifestat încă o dată în 1900: președintele Confederației a fost desemnat să arbitreze într-un litigiu teritorial dintre Franța, prin colonia sa din Guyana, și Brazilia; zona respectivă i-a fost atribuită Braziliei.

Prin Convenția Gothard, încheiată cu Germania și Italia în 1909, după cumpărarea societății de căi ferate, pentru a obține de la aceste țări renunțarea la drepturile lor de proprietate, se acorda acestei căi clauza „liniei celei mai favorizate”, ceea ce a provocat un protest general, care s-a dovedit mai târziu puțin întemeiat.

Statul federal era, desigur, cel mai bine pregătit pentru a rezista presiunilor la care erau supuși refugiații politici aflați în continuare în număr mare în Elveția: republicani francezi, precum Gambetta și Quinet²⁴² sub al Doilea Imperiu (unicul organ de opoziție la adresa regimului de la Paris era un mic ziar radical de la Fribourg, redactat de un

²⁴¹ Aceștia au fost distribuiți în toate cantoanele, mai puțin în Ticino: înainte de deschiderea tunelului Gothard, intrarea în acest canton pe vreme de iarnă era imposibilă fără a ieși din țară. (n.a.)

²⁴² Republican radical, Léon Gambetta (1838–1882) devenise indezirabil regimului încă din 1868, în vreme ce istoricul Edgar Quinet (1803–1875) a fost declarat proscris imediat după 1851 și a locuit în Belgia și Elveția până în 1870. Acesta din urmă a fost în relații strânse cu oamenii de cultură români și a lăsat pagini interesante despre Principate.

emigrant alsacian), apoi proscriși ai Comunei — pictorul Courbet²⁴³ a murit pe malurile lacului Léman. Elveția a primit și revoluționari ruși, ca Bakunin, Herzen, Kropotkin²⁴⁴ — expulzat în 1881 —, Lenin, precum și patrioți polonezi, printre care pianistul Paderewski; în 1870, la Rapperswil a fost deschis un muzeu național polonez.

²⁴³ Ca orice regim politic impus prin forță, Comuna din Paris, instaurată în martie 1871, în vreme ce Parisul era asediat de prusaci, a avut indezirabilii săi. Pictorul Gustave Courbet (1819–1877), adept al unei arte inspirate din mediile modeste ale societății, a participat activ la evenimentele revoluționare, autoexilându-se însă abia în 1874, în urma unei afaceri din care ieșise complet ruinat.

²⁴⁴ Mihail Alexandrovici Bakunin (1814–1876), „părintele anarhismului”, a fost unul dintre fondatorii Internaționalei I socialiste, din care a fost ulterior îndepărtat de Karl Marx însuși. A trăit vreme îndelungată în Elveția și a murit la Berna. Gânditorul și scriitorul Aleksandr Ivanovici Herzen (1812–1870) a zăbovit și el o vreme la Geneva, unde a condus mai multe publicații îndreptate împotriva regimului din Rusia. Trăitor pe rând la Geneva și apoi în Savoia, prințul anarhist Piotr Alekseevici Kropotkin (1842–1921) a avut o influență considerabilă în mediile socialiste internaționale.

ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

În 1815, Elveția nu mai este doar o sărmană țară alpestră, dar nici nu se situează încă în rândul țărilor celor mai bogate de pe glob. Faptul că ea și-a cucerit un loc de invidiat pe piața mondială se datorează revoluției industriale și mai ales păcii și stabilității politice.

Condițiile sale economice naturale sunt însă departe de a fi favorabile. În afară de lemn, sare și mai ales resurse hidroenergetice, Elveția nu dispune de nici o materie primă, nu are deschidere la mare, piața de desfacere internă este restrânsă, țara muntoasă și transporturile costisitoare. Capitalul — deși destul de consistent de pe urma activității bancare — este la început puțin investit în industrie, care recurge mai ales la soluția autofinanțării. Aceste inconveniente sunt însă compensate de alte aspecte, cum ar fi dorința de a munci a populației și prezența în vecinătatea Confederației a unor țări intens populate. Astfel, industria elvețiană se specializează în producerea unor obiecte de calitate, de dimensiuni reduse, cu mare valoare adăugată și destinate îndeosebi exportului.

Trebuie menționată, de asemenea, și creșterea demografică. Între 1798 și 1910, populația crește de la 1,665 la 3,753 milioane de locuitori. Până în 1880, balanța migrației este negativă: mercenariatului îi ia locul migrația dincolo de mări, încurajată adesea de guvernele cantonale, dornice să scape de „sărmanii” lor; astfel, în

Brazilia ia naștere Nova Friburgo, iar în Statele Unite New Bern. Numeroși locuitori din Ticino se stabilesc în California și în Australia²⁴⁵. La sfârșitul secolului, bilanțul migrației se inversează: în 1910, străinii, de la zidarul piemontez până la profesorul universitar german, sunt prezenți în număr de 550 000, adică 15% din populație; la Geneva, proporția lor atinge 40%.

O anumită dinamică se poate constata și în interior; în prima jumătate a secolului, creșterea demografică cea mai puternică se înregistrează la Basel, în Aargau și la Berna; iar cea mai slabă în Appenzell, Uri și Graubünden (în Inner Rhoden se produce chiar o scădere demografică). Între 1850 și 1910, creșterea are loc în favoarea cantoanelor urbane — Basel Urban, Geneva, Zürich —, în vreme ce regiunile industrializate timpuriu, dar lipsite de orașe importante, cum sunt Glarus sau Aargau, stagnează. Mixajul confesional este ilustrat prin faptul că, în 1900, în orașul lui Calvin se înregistrau 46% catolici și 50% protestanți, în vreme ce la nivelul întregului canton proporția este inversă.

Per total, orașele se dezvoltă mai încet decât în alte țări. În 1850, opt dintre comune — în frunte cu Geneva — depășesc numărul de 10 000 de locuitori: în 1910, două — Zürich și Basel — au o populație de peste 100 000 de locuitori. Zidurile lor au fost dărâmate în timpul revoluțiilor democratice: la Berna, în 1833, la Geneva, în 1846. Orașele se deschid astfel către periferii și satele înconjurătoare și se construiesc poduri peste denivelările reliefului accidentat: la Berna, la Lausanne, la Fribourg —

²⁴⁵ Unul dintre cei ce au plecat din Elveția este Suter, originar din Basel, care, înainte să fi fost depozitat de căutătorii de aur instalați pe domeniile lui, deținea o vastă proprietate agricolă în apropiere de San Francisco; este cunoscut din biografia romanțată a lui Blaise Cendrars. (n.a.)

unde se află cel mai mare pod suspendat din Europa. În orașe apar instalații de apă curentă transportată prin presiune (primul este Zürich, în 1864), instalații de gaz (Geneva, în 1845), rețele de telefonie (Berna, în 1877) și rețele electrice (Lausanne începe cu șase abonați, în 1882; ultima comună din Elveția se va conecta abia la mijlocul secolului al XX-lea). Teamă de holeră a dus la răspândirea toaletelor cu apă, lupta contra tuberculozei a permis demolarea caselor și a cartierelor insalubre; însă burgul istoric Gruyère va rămâne multă vreme în afara circuitului turistic din cauza completei lipse de canalizare, apele menajere și latrinele vărsându-se de-a lungul coastelor promontoriului pe care e construită așezarea.

„Șomajul tehnologic” creat de trecerea de la munca artizanală la mecanizare aduce pe piață o mână de lucru însemnată și, la început, ieftină. Dar absența industriei grele, care antrenează de obicei o scădere a calității — în Anglia, bunăoară, se căutau în epocă muncitori manuali —, precum și nivelul de instrucție ridicat, mai ales în regiunile protestante²⁴⁶, duc la îmbunătățirea calificării.

Elveția dispunea de o importantă tradiție industrială încă din vremea Vechiului Regim. Cele care se dezvoltă cel mai rapid sunt regiunile active din secolul al XVIII-lea, ca Aargau, în care râurile acționau un mare număr de mori. Micuța comunitate alpestră Glarus este printre cele mai active; acolo, bumbacul se lucra la domiciliu încă din

²⁴⁶ Alte cantoane rămân în urmă, fapt confirmat de uriașa trecere de care s-a bucurat pe lângă o populație rurală săracă și neîncrezătoare în autorități falsificatorul de bani Farinet, care a făcut ravagii în Valais între 1870 și 1880; un roman, din 1932, al lui Ramuz, apoi un film au sfârșit prin a transforma acest personaj — în realitate un răufăcător vulgar — într-un bărbat chipeș și cu darul vorbirii, pe scurt un erou mitic al libertății. (n.a.)

secolul al XVIII-lea, fiind apoi exportat până în Norvegia și Rusia, grație spiritului de colaborare familială. Cantoanele unde prospera cultura cerealelor, ca Vaud, Fribourg și Berna, rămân în urmă, în parte și din motive politice, sentimentale sau religioase: câmpurile vesele sunt preferate uzinelor triste și murdare, la care se adaugă teama de patronii meschini și de muncitorii cu moralitate îndoielnică.

Industria textilă predomină, numărând 158 000 de muncitori în 1800 și 292 000 în 1900, chiar dacă ponderea ei economică reală scade de la 86 la 49%.

Avântul industriei bumbacului începe în plină perioadă revoluționară, în 1801, când Pellis, personaj originar din Vaud, deschide o filatură mecanică la Sankt Gallen. Întreprinderile se concentrează în Elveția de nord și cea orientală: numărul de broșe²⁴⁷ crește de la 150 000, în 1814, la 1 150 000, în 1857. Familia Volkart creează un adevărat imperiu al bumbacului în Indii. Zürich este centrul țesătoriilor de mătase — cu 23 000 de războaie de țesut, la care lucrau 58 000 de persoane în 1900 —, Basel se specializează în fabricarea panglicilor de mătase, Appenzell se consacră mai ales broderiei. Fiind căutată de o clientelă foarte pretențioasă, aceasta din urmă — care îmbină lucrul la războaiele de țesut mecanice cu lucrul manual — cunoaște o dezvoltare spectaculoasă: în 1911, ea dădea de lucru la 50 000 de muncitori — aproape la fel de mulți ca ceasornicăria și mai mulți decât metalurgia —, acoperind 15% din exporturile elvețiene. În schimb, industria pânzelor de bumbac și aceea a țesăturilor de in sunt în declin; modesta industrie a împletiturilor din pai ajută considerabil la rotunjirea veniturilor unor regiuni rurale din Aargau, Ticino și Fribourg.

²⁴⁷ Tije de metal care susțin bobinele în filaturi; numărul lor indică potențialul de lucru al unei întreprinderi.

În Jura predomină ceasornicăria. Munca la domiciliu sau în ateliere mici cedează în fața lucrului în uzină în momentul când se face simțit pericolul concurenței americane: totuși, la 1900, în localitatea Fleurier din Neuchâtel, dintr-un număr total de 3 579 de locuitori, 629 erau ceasornicari, distribuiți în 142 de ateliere. Calitatea se îmbunătățește, apar școli de ceasornicari și un observator cronometric la Neuchâtel.

Încă și mai tipică este dezvoltarea metalurgiei. Într-o țară aproape complet lipsită de minereu, industria grea nu putea prospera; în 1870 funcționau încă o duzină de furnale care foloseau cărbune de lemn; construcția de căi ferate a făcut posibil importul de minereu străin de mai bună calitate și la prețuri mai mici; ultimul mare furnal a fost închis în 1935.

Industria de mașini s-a născut în 1806, când o filatură din Zürich, Escher-Wyss, a început să-și construiască propriile războaie de țesut; curând, ea avea să-și consacre activitatea exclusiv acestei noi producții, construind și alte mașini; această întreprindere este în prezent o importantă fabrică de turbine. Materialul feroviar, motoarele Diesel, aparatele electrice și instrumentele de precizie de origine elvețiană aveau să se răspândească în lumea întreagă.

Și-au făcut apariția și industriile chimică și electrochimică, iar utilizarea resurselor hidroelectrice avea să dea un avânt paradoxal industriei prelucrătoare de aluminiu, în ciuda lipsei zăcămintelor de bauxită.

Băncile private tradiționale continuau să administreze averile cu pricepere și discreție, dar investeau puțin în industrie. Începând din 1805, casele de economii încearcă să stimuleze activitatea locală; mai târziu, cantoanele creează Băncile cantonale (Berna în 1834, iar Uri abia în

1915), ale căror obiective sunt atât economice — dezvoltarea creditului funciar și artizanal —, cât și politice — asigurarea de venituri pentru trezoreria cantonului și a comunelor. Marile bănci de afaceri se nasc ceva mai târziu, o dată cu apariția, în 1856, a Creditului Elvețian, după modelul Creditului Mobiliar parizian. Banca Națională, instituție destinată să emită moneda²⁴⁸ și să reglementeze circulația acesteia, va fi creată abia în 1907.

Încă de la mijlocul secolului, activitatea bancară a antrenat dezvoltarea caselor de asigurări de viață sau împotriva accidentelor — până atunci, singurele asigurări încheiate erau acelea împotriva incendiilor —, stârnind în cele din urmă și interesul pentru reasigurare; după un început modest în 1863, compania elvețiană cu acest nume a devenit una dintre cele mai importante pe plan mondial.

Străinii joacă un rol considerabil. Englezul Brown și germanul Boveri creează o întreprindere metalurgică la Baden; în 1866, un alt german, chimistul Nestlé, inventează la Vevey o pudră lactată aflată la originea prodigioasei cariere a mărcii cu același nume. În 1905, aceasta a fuzionat cu uzina de lapte condensat creată în cantonul Zug de către doi americani, frații Page, înainte de a absorbi alte fabrici de ciocolată, iar în 1947 fabrica de prelucrare a leguminoaselor și de supe pe care o fondase, în 1885, fiul unui imigrant italian numit Maggi.

Numeroși patroni pun în aplicare o etică specific burgheză și protestantă, întemeiată pe muncă, simțul economiei, exigența față de sine și față de ceilalți. Însuflețiți de convingerea că datoria lor era aceea de a-și mări

²⁴⁸ Până la data respectivă, erau abilitate să emită monedă treizeci de instituții. (n.a.)

capitalul, dorința lor de îmbogățire nu era egalată decât de rigoarea cu care evitau să cheltuiască; tradiția orală povestește că unul dintre acești șefi de întreprindere căpătase obiceiul de a micșora plata cu ora a angajaților cu câte două centime pentru fiecare naștere care avea loc în familia sa... Cu toate acestea, toți au în grijă propriile lor „cutii ale milei” și adesea joacă rolul de mecena, ca familia Reinhart la Winterthur; în altă localitate, proprietarul unei linii de cale ferată a interzis circulația trenurilor duminica, din respect față de ziua Domnului²⁴⁹.

Și agricultura se transformă. Liberul schimb de la mijlocul secolului²⁵⁰ și dezvoltarea căilor ferate, care facilitau importurile, au făcut ca ponderea economică a culturii cerealelor și a viticulturii să scadă în favoarea producției de lapte. În 1914, Elveția nu reușea să-și acopere consumul de grâu prin mijloace interne decât pentru cincizeci de zile pe an. Încadrarea populației active în agricultură scade de la 62% la 26 %, iar venitul național se micșorează vizibil. Versul lui Hugo „Elvețianul își mulge vaca și trăiește liniștit” nu mai era de actualitate.

Sistemul de comunicații se îmbunătățește prin construirea unor drumuri demne de acest nume prin defileele San Bernardino și Splügen, în 1823 (cantonul Graubünden profită de rivalitatea dintre Sardinia și Austria pentru a se ocupa de cele două lucrări), prin Gothard, în 1826, și mai târziu în multe alte regiuni. Primul vapor cu aburi, numit,

²⁴⁹ „În familia B... ne exploatau ca pe sclavi, dar am fost întotdeauna recunoscătoare pentru că m-au îngrijit (de tuberculoză) și nu m-au dat afară” povestește o fostă slujnică. (n.a.)

²⁵⁰ Începând din 1870, Elveția, urmând modelul altor state europene și resimțind amenințarea pe care cauzele economice ale Tratatului de la Frankfurt o reprezentau pentru industria sa, a trebuit să devină protecționistă; către 1895, a intrat într-un adevărat război vamal cu Franța. (n.a.)

cum era de aşteptat, *Wilhelm Tell*, brânzează apele lacului Léman în 1823.

Construirea de căi ferate începe târziu, relieful muntos şi vămile interne constituind multă vreme impedimente serioase. Prima linie a fost instalată, în 1844, la Basel, ca punct terminus al liniei Alsaciei, iar prima linie „pur elveţiană” a fost deschisă, între Zürich şi Baden, în 1847. Începând din 1855, reţeaua se dezvoltă rapid, chiar dacă, timid, primele căi ferate se limitau la a stabili legătura între diversele bazine fluviale şi lacustre: de la Rin la Aar (Basel-Olten), de la Léman la lacul Neuchâtel (Morges-Yverdon). Dezbateri aprinse urmăreau să lămurească dacă această investiţie trebuia să-i revină statului sau iniţiativei private. Partizanii celei din urmă poziţii au avut câştig de cauză, iar până în 1872 au fost concesionate toate terenurile, mai întâi de către cantoane, apoi de către Confederaţie. Cu ocazia extinderii reţelei feroviare s-a făcut simţită o concurenţă acerbă între cantoane, între oraşe şi între diversele grupări economice. În 1856 a izbucnit chiar un conflict între guvernul din Vaud şi oraşul Lausanne. Cantonul dorea stabilirea unei legături între Geneva şi Berna, care să se folosească de un drum cât mai drept, prin Yverdon şi Murten. Oraşul administrativ, care astfel n-ar fi beneficiat decât de o ramificaţie secundară, precum şi cantonul Fribourg, ameninţat cu marginalizarea, avansau proiectul foarte îndrăzneţ al unei linii foarte înclinate, care să unească Lausanne, Fribourg şi Berna; finalmente, această propunere a avut câştig de cauză. Multă vreme luptele cele mai înverşunate din cele două Camere nu au fost lupte între partide, ci conflicte de interese feroviare; opinia publică reacţiona şi ea, încercând să se opună „regilor căilor ferate”.

Problema străpungerii Alpilor a aprins multe spirite.

Gothard, Simplon, Splügen își aveau fiecare partizanii săi. Gothard a câștigat datorită poziției centrale, pentru că permitea o legătură directă cu Ticino și datorită sprijinului primit din partea Germaniei și Italiei²⁵¹. Străpungerea tunelului, între 1872 și 1882, a fost o operă grandioasă în raport cu posibilitățile epocii²⁵². În 1906 a venit rândul Simplonului, iar în 1913 al Lötschbergului²⁵³. Căile de acces au fost și ele amenajate (este vorba despre digul Melide pe lacul Lugano, pentru Gothard, și de tunelul Vallorbe, aflat la frontiera franco-elvețiană, pentru Simplon).

În acest fel, rețeaua elvețiană de căi ferate a devenit una dintre cele mai dense din lume. În 1898, poporul votează pentru răscumpărarea de către Confederație a celor cinci companii care dețineau liniile principale²⁵⁴. Au rămas în proprietate privată, printre altele, compania de la Lötschberg, aflată îndeosebi în mâinile oamenilor de afaceri de la Berna, și Căile ferate retice, cu care cantonul Graubünden se identifica într-atât — datorită extraordinarului său efort tehnic și financiar —, încât s-a ajuns chiar ca pe teritoriul său circulația automobilelor să fie interzisă

²⁵¹ Finanțarea lucrărilor a fost asigurată, în mare, după cum urmează: Italia o jumătate, iar Germania și Elveția câte o pătrime. (n.a.)

²⁵² Strălucirea sa a fost însă întunecată de unele conflicte sociale; în 1875, armata a deschis focul asupra muncitorilor aflați în grevă, bilanțul fiind de patru morți. (n.a.)

²⁵³ Durata călătoriei de la Lausanne la Milano, care era de 61 de ore cu diligența, în 1850, și de 19 ore și 35 de minute cu trenul în 1905, fără a pune la socoteală drumul prin defileul propriu-zis, se reducea astfel la șase ore și douăzeci și șase de minute. (n.a.)

²⁵⁴ O a șasea companie, căile ferate „naționale”, care se voia „populară” și lupta contra liniilor „de lux”, propunându-și să lege vestul țării de Germania fără a trece prin Zürich, a dat faliment. De pe urma ei au rămas câteva fragmente de linii secundare. (n.a.)

între 1911 și 1925. Cu începere din anul 1871 (o dată cu deschiderea liniei Righi), se înmulțesc căile ferate montane, a căror dezvoltare este încurajată de inventarea cremalierei, apoi de tractarea electrică; li se adaugă funicularele electrice sau acționate hidraulic. Liniile cele mai spectaculoase ajung până la 3 000 de metri la Gornergrat (1898), în fața masivului Cervino²⁵⁵ sau sub Jungfrau²⁵⁶ (1912).

În fine, primii aviatori pornesc spre cerul Elveției: peruanul Jorge Chávez traversează Alpii în 1910, de la Brig la Domodóssola, dar se accidentează mortal la aterizare.

Calea ferată contribuie la dezvoltarea turismului (supranumit industria străinilor). Începând din 1815, continentul e străbătut de europenii bogați, mai ales englezi, care nu mai putuseră să călătorească în ultimii douăzeci și cinci de ani. Se vizitează Italia pentru vestigiile antice, cu popasuri minunate în fața torentelor și cascadelor alpestre, pe care romantismul le-a adus în centrul atenției: grație acestei schimbări de gust estetic, Alpii devin din înspăimântători sublimi. Nuvelistul și desenatorul genevez Töpffer face excursii în jurul Mont Blanc-ului cu elevii de la institutul său; artiștii fac sejururi îndelungate în Elveția: Nietzsche în Ober Engadin (Graubünden), Wagner la Lucerna; Brahms petrece trei veri la Thun. Scriitori ca Dumas și Gautier povestesc, alții, ca Daudet, imaginează călătorii în Elveția; acolo își scrie Michelet *La Montagne*, în care celebrează puterea tutelară a Alpilor. Interesul îi privește și pe oamenii muntelui, nu numai munții în sine: doamna Vigée Lebrun pictează *Sărbătoarea păstorilor de la Unspunnen* (în Oberlandul bernez); așa începe să

²⁵⁵ Unul din vârfurile principale din Alpii Pennini, situat la frontiera dintre Elveția și Italia (4 478 m).

²⁵⁶ Vârf în Alpii Bernezi, (4 158 m).

capete contur mitul „poporului de păstori liberi pe pământurile lor”.

Oamenii muntelui devin gazde de turiști sau ghizi. Pionierii întemeiază stațiuni și dinastii: Seiler la Zermatt, Badrutt la St. Moritz (sat român²⁵⁷ care se transformă în orașel cosmopolit); în străinătate, un sărman din Haut Valais, César Ritz, devine „hotelier al regilor și rege al hotelierilor”. Pe culmi se construiesc cabane, îndeosebi în gările terminus. Vârfurile atrag și ele alpiniștii: prima ascensiune pe Cervino, întreprinsă de englezi, datează din 1865. La sfârșitul secolului își fac apariția sporturile de iarnă, la început pe gheață, apoi pe zăpadă. În zona de câmpie înfloresc orașele: Interlaken, vizitat pentru panoramă, și Lugano, căutat pentru lac și climat. Cascada pe Rin de la Schaffhausen, castelul de la Chillon, podul istoric de la Lucerna devin celebre în toată Europa. Montreux — unde se instalează peste iarnă lorzii englezi și prinții ruși — înregistrează o creștere a populației de la 3 000 de locuitori, în 1850, la 22 000, în 1912. Turismul la pensiuni, băi și sanatorii este înfloritor: doctorul Spengler, la Davos, și doctorul Rollier, la Leysin, vindecă tuberculoza cu ajutorul aerului curat și al soarelui.

Dar prosperitatea nu ajunge chiar la toată lumea. În 1816, an dezastruos din punct de vedere agricol (la jumătatea lunii noiembrie se culeg struguri înghețați și acoperiți cu zăpadă)²⁵⁸, țara este cuprinsă de ultima

²⁵⁷ Grai și populație din grupul retoroman, în uz în regiunea Graubünden.

²⁵⁸ Doi ani mai târziu, în Valais, un ghețar în creștere formează un baraj a cărui rupere revarsă apele lacului de 2 km care se crease și provoacă moartea a 34 de persoane. Din 1860, încălzirea climei duce, în schimb, la retragerea ghețarilor. (n.a.)

foamete; țarul Rusiei trimite un ajutor de o sută de mii de ruble. Pe de altă parte, inaugurarea tunelului Gothard îi ruinează pe căraușii și pe hangii care trăiau de pe urma traficului prin defileu, iar unificarea vămilor defavorizează regiunile a căror economie este deja fragilă, cum se întâmplă cu Ticino, spre exemplu.

Ca peste tot în lumea industrială, situația muncitorilor este deosebit de precară.

Deși Elveția nu cunoaște viața minerilor așa cum o descria Zola²⁵⁹, în această țară există în schimb numeroși muncitori-țărani în regiunile de munte, unde iernile sunt lungi, iar copiii de 7 sau 8 ani sunt folosiți ca mână de lucru, în pofida regulamentelor cantonale, prea puțin respectate de altfel; printre cei care au denunțat această realitate se află și Pestalozzi. În industria bumbacului de la Zürich lucrau, în 1842, 2 400 de copii sub 16 ani, alături de 1 450 de bărbați și 1 150 de femei. Ziua de muncă este lungă — între paisprezece și cincisprezece ore până la mijlocul secolului —, iar salariile mici²⁶⁰. Un muncitor cheltuiește 62% din salariu pentru hrană, 20% pentru locuință, 14% pentru haine. În Elveția germanică,

²⁵⁹ Referința se face la romanul scriitorului Emile Zola (1840–1902) *Germinal*, care descrie viața mizerabilă a muncitorilor din mină. Romanul a fost ecranizat de mai multe ori.

²⁶⁰ Pe de altă parte, există diferențe însemnate de la un sector de activitate la altul, precum și între cele două sexe. În 1870, un muncitor câștigă 1,90 F pe zi (puterea de cumpărare a francului era de zece până la douăsprezece ori mai mare decât în prezent) în industria textilă, 2,30 F în industria alimentară, 3,60 în metalurgie, 5 în industria tipografică. Ceasornicarii par a fi remunerați ceva mai bine: în 1850, ei primesc între 3 și 5 F pentru paisprezece ore de lucru pe zi. La Lausanne, salariul lunar al unui profesor de colegiu este de 250 F în 1870, iar acela al unei profesoare atinge doar jumătate din această sumă. (n.a.)

micul dejun este format din cartofi și „o băutură fără gust, conținând puțină cafea, multă cicoare și foarte puțin lapte” (acesta din urmă fiind rezervat, în principal, fabricării brânzeturilor, destinate exportului); la cantinele întreprinderilor se servesc plămâni, creier și chiftele. Printre metalurgiștii cu vârste între 20 și 30 de ani, mortalitatea este de patru ori mai ridicată decât în rândul tinerilor de aceeași vârstă care lucrează în agricultură. Regulele fabricilor sunt în același timp autoritare și moralizatoare: țesătorii de la Zürich, spre exemplu, trebuie „să se poarte cum se cade pe drumul către fabrică, să-i salute pe trecători și să nu strice copacii”.

În a treia pătrime a secolului salariile cresc, pauperizarea cunoscând însă o recrudescență în timpul crizei dintre anii 1873 și 1895. La începutul secolului al XX-lea, situația materială se îmbunătățește vizibil, dar utilizarea motoarelor accelerează ritmul și duce la depersonalizarea relațiilor de muncă. Per total, între 1840 și 1913, prețurile cresc în medie de două ori, iar salariile nominale în medie de patru ori.

După o perioadă de confuzie în rândurile muncitorilor, ce coincide cu lipsa de înțelegere a patronilor²⁶¹, cantioanele cele mai industrializate adoptă măsuri legislative inspirate de preocuparea pentru protecția sănătății lucrătorilor, dezvoltarea armonioasă a copiilor și securi-

²⁶¹ În 1832, în cantonul Zürich, țesătorii la domiciliu, ruinați de dezvoltarea uzinelor, incendiaseră o fabrică de țesături din bumbac. În 1840, Marele Consiliu din Vaud recomanda ca ajutoarele din partea asistenței publice să fie rezervate bătrânilor, infirmilor, bolnavilor și orfanilor, fiind excluși leneșii și nesimțitorii, familiile prea numeroase sau „al căror cap le abandonase pentru a se deda propriilor poftă”, precum și „femeile necăsătorite care aduc pe lume copii din flori, fructe ale desfrâului”. (n.a.)

tatea în fabrici. În 1848, în Glarus, durata zilei de muncă era limitată la treisprezece ore, iar vârsta minimă pentru angajare era fixată la 12 ani. Totuși, dacă doreau să evite vreo intervenție jenantă, industriile se puteau cu ușurință muta în vreun canton învecinat. Pentru a deveni eficace, legislația trebuia să fie unitară la nivelul federației.

Constituția din 1874 permițând-o, poporul a votat trei ani mai târziu — cu o diferență la limită — Legea cu privire la munca în fabrici, care instituia ziua de muncă de unsprezece ore, interzicea lucrul copiilor cu vârste mai mici de paisprezece ani și fonda un inspectorat federal al fabricilor. Asigurarea de boală, a cărei obligativitate fusese respinsă de către alegători în 1900, a fost încurajată și subvenționată grație legii din 1912, care obliga întreprinderile, printre altele, să-și asigure angajații împotriva accidentelor.

Mișcarea muncitorească, puternic inspirată de exemplul german, începea la rândul ei să se organizeze. Vreme îndelungată, ea a rămas una moderată; Societatea Grütli, creată în 1838 în mediile germanofone de la Geneva, avea un caracter în același timp patriotic și social; ea a constituit aripa reformistă a socialismului până în 1925. În jurul anului 1870, Federația jurasiană începe să răspândească ideile lui Bakunin în Jura bernez. La Geneva și Lausanne se organizează congrese ale păcii, reuniuni ale stângii pacifiste europene; tot în aceste orașe are loc și un congres al Primei Internaționale, în 1867, care avea să favorizeze formarea sindicatelor. O primă Uniune muncitorească apare în 1873, fiind urmată, în 1880, de Uniunea sindicală elvețiană²⁶². Partidul socialist își face apariția în

²⁶² În același moment se formează, de cealaltă parte, Uniunea elvețiană pentru comerț și industrie, cu sediul la Zürich (de unde și numele său de *Vorort*), precum și Uniunea elvețiană pentru arte și meserii; cea dintâi reprezintă marele patronat, cea de-a doua pe cel mic. (n.a.)

Elveția germană; în zona romanică, el se desprinde ceva mai târziu din aripa avansată a radicalilor, evoluând către stânga revoluționară: în 1906, acest partid se pronunță pentru intensificarea luptei de clasă și își afirmă antimilitarismul.

Elveția continuă să aibă locul său în viața artistică și științifică europeană. Micile și tinerele ei universități îi atrag pe studenții străini: în 1906, studenții autohtoni nu erau majoritari decât la Basel și la Neuchâtel. Din 6 000 de studenți (un sfert fiind femei), 1 920 erau ruși (1 195 femei), 828 germani și 169 bulgari, față de 2 400 de elvețieni. De curând înființată, Facultatea de medicină de la Lausanne se face remarcată datorită chirurgului César Roux și oftalmologului Jules Gonin. Alexandre Yersin descoperă bacilul cumei, Louis Agassiz studiază ghețarii, François Forel studiază lacul Léman sub toate aspectele; Ferdinand de Saussure reînnoiește lingvistica, Jakob Burckhardt istoria civilizațiilor, iar J. Ch. Sismondi teoretizează economia liberală. În artele frumoase, Albert Anker din Berna ilustrează tradiția țărănească; Ferdinand Hodler, cu războinicii și luptătorii săi viguroși, cu peisajele în tușă groasă, și Felix Vallotton, care face carieră la Paris (portretele sale în culori tari și cu linii riguroase completează gravurile pe lemn în care se face simțită o nemiloasă precizie în alb și negru) sunt pictori de ținută europeană. Arta populară nu e mai puțin dinamică: se remarcă decupajele din hârtie realizate în ținutul Enhaut (Alpii din Vaud), reprezentând *poyas* sau urcarea la munte a turmelor, piesele de mobilier pictate din Appenzell și casele decorate din Engadin. În domeniul literelor, îi menționăm pe romancierii de limbă germană Gottfried Keller, C-F. Meyer și mai regionalistul Jeremias Gotthelf,

precum și pe eseistul de limbă franceză Frédéric Amiel, filosoful Charles Secrétan, criticul și teologul Alexandre Vinet.

În jurul anului 1900, viața intelectuală și artistică din Elveția romanică este foarte intensă. Festivalurile populare, de exemplu Sărbătoarea Podgorenilor, care se celebrează la Vevey o dată la douăzeci și cinci de ani, coexistă cu revistele elitiste (*Cahiers vaudois*, de exemplu). Într-un sat din Vaud se construiește un teatru „al poporului”, iar trupa Pitoeff²⁶³ joacă la Geneva. Scriitorii C.F. Ramuz — din a cărei colaborare cu Stravinski se naște, în 1918, *Povestea soldatului* —, Guy de Pourtalès, Blaise Cendrars debutează în această perioadă. Pedagogul muzical Émile Jaques-Dalcroze inventează gimnastica ritmică, Gustave Doret compune muzica pentru două Sărbători ale Podgorenilor, iar compozitorul genevez Ernest Bloch va face carieră în Statele Unite; în 1918, Ernest Ansermet înființează orchestra Elveției romande, într-o Genevă care fusese ridicată la demnitatea de sediu al Societății Națiunilor.

²⁶³ Este vorba de trupa lui Georges Pitoeff, actor și regizor francez de origine rusă, care a dat reprezentații la Geneva între 1915–1919.

RĂZBOAIE MONDIALE ȘI CRIZE

Interesul major pe care îl avea Elveția în a-și menține statutul de neutralitate a ieșit în evidență în timpul războiului din 1914-1918. Deși voința de a apăra Confederația împotriva oricărui eventual atac nu a fost niciodată pusă în discuție, simpatiile elvețienilor erau departe de a se îndrepta toate în aceeași direcție. Puterile centrale se bucurau de un curent de opinie favorabil în cantoanele germanice — curent de la care nu făceau excepție decât unele spirite independente, cum ar fi, de exemplu, poetul Carl Spitteler, viitor laureat al Premiului Nobel —, și care fusese întărit de o vizită recentă a lui Wilhelm al II-lea²⁶⁴. Elveția romanică, din contră, susținea puternic cauza Aliaților, indignându-se că, între Germania și Belgia, spre exemplu, se putea măcar pune problema de a alege neutralitatea sau de a simpatiza cu agresorul²⁶⁵. Se vorbea despre o adevărată „prăpastie” între cele două regiuni lingvistice. Soliditatea alianței confederale nu a fost serios zdruncinată, însă situația s-a complicat din cauza unor incidente și a unor stângăcii ale autorităților — până în 1917, Elveția franceză nu a avut decât un singur reprezentant în Consiliul federal. Pe de altă parte, coman-

²⁶⁴ Împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea (1888-1918), unul dintre liderii blocului militar al Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria), cărora li s-au opus, în Primul Război Mondial, Aliații, sau Antanta (Franța, Marea Britanie, Rusia).

²⁶⁵ Agresorul era Germania, care atacase Franța prin Belgia, stat neutru.

dantul armatei, generalul Wille, ofițer competent, dar căruia i se reproșa „prusianismul”, nu se bucura deloc de simpatia opiniei publice latinofone.

Pentru prima dată din 1815, Elveția era înconjurată de state beligerante, drept pentru care armata s-a grupat la frontiere, mai ales în Jura — punctul terminus al frontului franco-german. Aprovizionarea trupelor a suferit însă grave neajunsuri, îndeosebi după intrarea în război a Italiei, apoi a Statelor Unite, precum și în urma intensificării războiului submarin. În 1913, valoarea importurilor din Statele Aliate și a celor de la Puterile Centrale erau egale. În timpul războiului, echilibrul a fost rupt în favoarea Aliaților, care controlau distribuția tuturor produselor de peste mări; Puterile Centrale furnizau însă întreg necesarul de cărbune. Țările beligerante doreau ca nici una dintre mărfurile importate să nu fie revândută sub nici o formă puterilor inamice, exigență care afecta grav interesele industriei elvețiene, care era, înainte de orice, o industrie bazată pe prelucrare și pe export și care, în plus, era și prea puțin pregătită pentru noile condiții. Produsele alimentare au fost raționalizate foarte târziu, în 1917, într-un moment în care speculanții dominau piața, iar prețurile urcau de mai bine de trei ani. În același an, lipsa cărbunelui a dus la suspendarea trenurilor duminicale.

Au existat și câteva „afaceri”. În 1916, doi colonei ce aveau ca limbă maternă germana au fost convinși să furnizeze informații atașăților militari german și austriac (este vorba îndeosebi de niște depeșe adresate legației ruse, care au fost decriptate), primind ulterior o pedeapsă disciplinară²⁶⁶. În 1917, un consilier

²⁶⁶ Nu era vorba de o trădare propriu-zisă, schimburile de informații între diversele servicii fiind curente, ci de o nesocotire a neutralității. (n.a.)

federal, doric să contribuie la încheierea unei păci, chiar și parțiale, a transmis propuneri de pace separate Germaniei și Rusiei, fiind după aceea obligat să demisioneze.

Perioada respectivă a fost marcată și de unele dificultăți la nivel social. Trupele erau obligate să efectueze marșuri epuizante în schimbul unei solde de 80 de cen-time pe zi, ceea ce nu însemna mai mult de trei halbe de bere și un pachet de țigări. Nu fuseseră, de asemenea, prevăzute nici compensații pentru pierderile economice pe care le sufereau cetățenii mobilizați. Creșterea salariilor nu urma decât cu întârziere creșterea prețurilor, iar intro-ducerea unui impozit pe beneficiile de război nu s-a dovedit eficientă, căci nu a grevat decât parțial profiturile realizate de către cei 11 000 de plătitori²⁶⁷. După organi-zarea a două conferințe internaționale în regiunea rurală a Bernei — ocazie cu care Lenin și tovarășii săi și-au definit proiectele de a zdrobi atât democrațiile „burgheze”, cât și monarhiile sclerозate²⁶⁸ — partizanii liniei radicale din rân-durile Partidului socialist elvețian s-au impus în fața ele-mentelor moderate. În 1917 s-a adoptat o rezoluție care respingea constituirea bugetului militar și îndeplinirea ser-viciului militar obligatoriu. În 1918, conflictul s-a agravat, iar în momentul prăbușirii Germaniei, la Zürich tensiunea era în creștere din cauza grevei și a ocupației militare. Pe

²⁶⁷ Acest impozit ar fi trebuit să asigure venituri noi pentru buget și să descurajeze afacerile dubioase. Prin însăși destinația sa, el era însă limitat, căci privea doar „afacerile de război”; or, Elveția era prea puțin implicată în așa ceva, dovada fiind chiar numărul infim de plătitori.

²⁶⁸ În acea perioadă, Lenin și grupul de bolșevici din jurul lui se aflau încă în Occident. Ei vor pleca spre Rusia abia în primăvara lui 1917, se pare cu largul concurs al germanilor, interesați să sprijine tulburările din Rusia pentru a o scoate din război.

11 noiembrie a fost declarată greva generală, care a durat trei zile și a fost susținută masiv în regiunea germanică a Podișului și într-o măsură mult mai restrânsă în Elveția latină, care se bucura de armistițiu. Guvernul a avut o poziție foarte fermă, trecând la mobilizarea armatei. Actele de violență propriu-zisă au fost rare, dar opinia publică a atribuit șefilor mișcării responsabilitatea pentru moartea celor 3 000 de soldați, victime ale epidemiei de gripă ce bântuia în perioada respectivă²⁶⁹. Altminteri, cei 250 000 de greviști s-au supus fără condiții, șefii lor au primit pedepse relativ ușoare²⁷⁰, iar unele dintre revendicări — cum ar fi creșterea salariilor și săptămâna de lucru de 48 de ore — au fost satisfăcute.

Tratatul de la Versailles a confirmat neutralitatea Elveției. Țara abandona formal dreptul de ocupație asupra Savoiei de Nord, care îi fusese acordat în 1815, la cererea Sardiniei, și pe care nu îl exercitase niciodată. Ea a renunțat și la anexarea Vorarlbergului austriac, în ciuda dorinței populației de a transforma această regiune în al dozeeci și treilea canton al Confederației. În schimb, micul principat al Liechtensteinului, care își păstra independența, a încheiat o uniune vamală, monetară și poștală cu Elveția. Problema aderării la Societatea Națiunilor a fost una mult mai delicată, din cauza incompatibilității dintre statutul de neutralitate și unele dintre obligațiile statelor

²⁶⁹ Mulți nu i-au iertat niciodată lui Jules Humbert-Droz — fost pastor pacifist, devenit jurnalist și viitor secretar al Internaționalei comuniste — titlul unui articol pe care l-a redactat la câteva zile după înfrângerea grevei, „grăbit și surmenat”, după cum avea să declare: „Gripa îi răzbună pe muncitori”. (n.a.)

²⁷⁰ „Clasa muncitoare a pierdut o bătălie și a câștigat o victorie”, scria unul dintre aceștia, Grimm, care va intra ceva mai târziu în guvernul de la Berna; la Zürich, un altul, pe nume Nobs, va fi primul consilier federal socialist. (n.a.)

membru. Șeful diplomației helvetice, Giuseppe Motta, a reușit să impună recunoașterea situației speciale a țării sale; neutralitatea militară se justifica prin interesele păcii generale, fiind deci compatibilă cu pactul; în schimb, Elveția se angaja să susțină de câte ori ar fi fost cazul politica sancțiunilor economice. Proiectul a întâmpinat o opoziție destul de puternică în Elveția germanică, unde se considera că astfel Confederația se înfeuda taberei învingătoare. Supus votului popular, el a fost însă aprobat, grație sprijinului masiv al cantoanelor romanice, chiar dacă majoritatea astfel rezultată a fost mai degrabă slabă: 416 000 de voturi pentru, față de 323 000 contra, respectiv 11 cantoane și jumătate contra 10 și jumătate.

Majoritatea pe care Partidul radical o deținea în Consiliul Național încă din 1848 a luat sfârșit în 1919. Cu un an înainte, poporul votase introducerea reprezentării proporționale — o veche revendicare socialistă sprijinită și de catolici. Pe de altă parte, aripa de dreapta a fostului partid majoritar se desprinsese de acesta pentru a constitui o nouă formațiune, Partidul țăranilor, meșteșugarilor și burghezilor. De acum înainte, vreme de o jumătate de secol, raportul de forțe nu avea să mai sufere modificări sensibile în camerele federale. În Consiliul Național, partidele conservator-catolic, radical și socialist dețineau un sfert dintre locuri, țărâniștii a opta parte, iar câteva partide mici (liberalii, care se mută de la Geneva la Basel, sau Alianța independenților, fondată în 1935 de promotorul unui lanț de magazine alimentare) ceea ce rămânea. Sistemul federalist de alegeri pentru Consiliul Statelor îi conferea acestei camere o alură mai conservatoare.

În Consiliul federal, reprezentarea radicală s-a redus de la șase la patru mandate prin intrarea în guvern a unui

al doilea conservator, în 1920, și a unui țărănist în 1929. Partidul socialist a rămas în opoziție, dar a suferit unele transformări, devenind din revoluționar reformist. În 1936, el a abandonat formal principiul dictaturii proletariatului și a renunțat la antimilitarism pentru a se alia principiului apărării naționale.

**Reprezentarea partidelor în Adunarea federală
după introducerea reprezentării proporționale**

	Consiliul național				Statele
	1919	1967	1991	1999	1999
Extrema dreaptă ⁽¹⁾		1	15	3	
Catolici — conservatori ⁽²⁾	41	45	36	35	15
Liberali	9	6	10	6	
Țărani, meșteșugari și burghez ⁽³⁾	31	21	25	44	7
Evangelici ⁽⁴⁾		3	3	3	
Radicali	58	49	44	43	18
Democrați ⁽⁵⁾	5	3			
Alianța independenților		16	5	1	
Ecologiști			14	9	
Socialiști	41	50	42	51	6
Extrema stângă ⁽⁶⁾		5	3	3	
Diverse	4	1	3	2	
Total	189	200	200	200	46

(1) Acțiunea națională sau Democrații elvețieni. Liga din Ticino, Partidul automobilistilor sau al Libertății.

(2) Democrați-creștini începând din 1970. Ordinea partidelor, de la dreapta la stânga, este „istorică” și „filosofică”.

(3) Uniunea democratică de centru (UDC) din 1971.

(4) Acest mic partid protestant nu există decât în Elveția germanică.

(5) Prezenți în câteva cantoane orientale, au fuzionat în 1971 cu UDC (Graubünden, Glarus) sau cu radicalii (Zürich).

(6) Comuniști sau Partid al muncii, Organizații progresiste etc.

În perioada 1930–1935 au apărut în schimb „fronturile” de extremă dreaptă; aceste formațiuni, destul de confuze, cuprindeau grupuri diverse, de la creștini antimarxiști până la fasciști declarați. Deși nu au avut niciodată mai mult de un consilier național, ele au înregistrat unele succese locale la Zürich și Schaffhausen, iar felul în care au repus în discuție democrația a influențat unele formațiuni de tineret ale partidelor guvernamentale. În anul 1935, poporul a respins o inițiativă privitoare la revizuirea completă a Constituției, susținută de întreaga dreaptă.

Situația cea mai tensionată s-a înregistrat la Geneva. Un jurnalist și scriitor nu lipsit de talent, Geo Oltramare, era „șeful” (titulatura îi aparține) *Uniunii naționale*; ziarul său satiric ataca virulent clasa politică, stânga internaționalistă și mai ales evreii, ținta predilectă fiind proprietarii israeliți de mari magazine²⁷¹. Un incident grav s-a petrecut în 1932: guvernul cantonal a făcut apel la trupele federale pentru a dispersa o manifestație de stânga care își propunea să împiedice o reuniune de extremă dreaptă legală, dar provocatoare. Armatele, neexperimentate, au deschis focul și 13 manifestanți și-au pierdut viața. Între 1933 și 1936, ca un fel de contralovitură, socialiștii, conduși și ei de un lider pasionat, pe nume Léon Nicole, au obținut majoritatea în guvernul de la Geneva.

Economia elvețiană nu a mai reușit să regăsească prosperitatea de dinainte de război. Industria textilă a intrat în declin — mai ales broderia, victimă a schimbării modei și a concurenței reprezentate de Extremul Orient. Crizele din 1921 și din 1930 – 1936 au lovit puternic indus-

²⁷¹ În același sens „populist”, la Lausanne, foaia intitulată *Le fasciste suisse* (Fascistul elvețian) denunța în fața șomerilor cuplurile în care atât soțul, cât și soția își practicau profesiunile. (n.a.)

triile bazate pe export, îndeosebi ceasornicăria și industria hotelieră.

Între 1929 și 1933, valoarea exporturilor a scăzut de la 2,1 miliarde la 750 de milioane de franci. Numărul șomerilor ajunge, în ianuarie 1936, la 124 000; în ceasornicărie nu mai sunt încadrate decât 38 000 de persoane, față de 48 000 înaintea crizei. Între 1920 și 1941, populația din Appenzell Ausser Rhoden, centru al broderiei, scade cu 20 %.

Alte ramuri de activitate, precum industria de mașini sau industria chimică, sunt mai puțin afectate și continuă să se dezvolte. Sunt puse în valoare resursele hidroenergetice, iar căile ferate sunt electrificate aproape în totalitate, ceea ce reduce simțitor dependența Elveției față de străinătate.

În 1936, francul elvețian, vreme îndelungată credincios parității față de aur, a suferit o devalorizare cu circa 30%, pentru a para dificultățile exportului. Această măsură, precum și reînarmarea, a contribuit la scăderea șomajului. Pe de altă parte, criza a determinat autoritățile federale să intervină și mai accentuat în viața economică, prin sprijinul acordat anumitor bănci aflate în dificultate, prin crearea de locuri de muncă și prin reglementarea oficială a mai multor sectoare economice, cum ar fi ceasornicăria, al cărei prim statut datează din 1931. Finanțele federale sunt grevate însă de noi și noi sarcini, ceea ce face ca vechile taxe indirecte — mai cu seamă veniturile vamale — să nu mai fie suficiente. Se ia astfel decizia instituirii unui impozit federal direct, în marginea Constituției și sub nume diverse.

Măsurile sociale adoptate sub presiunea crizei, coroborate cu evoluția Partidului socialist, duc la o apropiere a claselor, care se concretizează în 1937 prin încheierea unei *păci a muncii*: organizațiile muncitorești și patronale

din metalurgie, urmate curând și de altele, renunțau la arma grevei și a *lock out*-ului²⁷², angajându-se să rezolve viitoarele conflicte pe calea concilierii și a arbitrajului, înțelegerea fiind dublată de depunerea unei garanții financiare însemnate. În viitor, același spirit avea să inspire redactarea unor numeroase contracte colective de muncă.

Motta a condus Departamentul Politic până la moartea sa, în 1940, iar Elveția a rămas credincioasă principiilor Societății Națiunilor, în măsura în care acestea erau compatibile cu statutul său de neutralitate. Țara a recurs la procedura de arbitraj îndeosebi în problema zonelor libere, pe care guvernul Poincaré încercase să le suprima în mod unilateral²⁷³. Tot ea a furnizat organizației un Înalt Comisar la Gdansk²⁷⁴, în persoana lui Carl Burckhardt din Basel²⁷⁵. În timpul războiului din Etiopia însă, ea a refuzat să aplice sancțiunile economice dictate împotriva Italiei, limitându-se la interzicerea exportului de arme către cei doi beligeranți și la echilibrarea balanței exporturilor și

²⁷² În lb. engleză, în original. Termenul provine din verbul *to lock out*, „a da (pe cineva) afară”, și desemnează practica patronilor de a-și închide propriile ateliere sau uzine, refuzând astfel dreptul la muncă al angajaților, pentru a înăbuși o mișcare grevistă sau o manifestație de protest a acestora.

²⁷³ Este vorba de omul politic francez Raymond Poincaré, președinte al Consiliului de Stat al Franței și ministru de Externe, între 1922–1924. Măsurile respective, luate în timpul ultimului său mandat (1926–1929), aveau ca scop redresarea situației financiare și comerciale a Franței.

²⁷⁴ Regiunea Gdansk (Danzig în germană) a făcut obiectul supravegherii internaționale, culoarul Danzig fiind zonă de dispută între Germania și Polonia.

²⁷⁵ Mai târziu, acesta a devenit președinte al CICR (Comitetul Internațional al Crucii Roșii, n.tr.), iar între 1945 și 1949 a fost ministru la Paris. (n.a.)

importurilor sale cu Italia²⁷⁶. Criticile pe care le stârnea această politică, dificultatea de a distinge între sancțiunile economice și cele militare, precum și slăbirea treptată a Societății Națiunilor l-au determinat pe Motta să abandoneze, în 1938, neutralitatea *diferențială*, care stătuse la baza politicii elvețiene încă din 1920, și să revină la neutralitatea *integrală*. Decizia sa a fost recunoscută atât de Societatea Națiunilor, cât și de Germania și Italia.

Viața intelectuală devine mult mai puțin „helvetistă”. Dacă aristocratul fribourghез Gonzague de Reynold își celebra patria în a sa *Cités et pays suisses* (*Orașe și ținuturi elvețiene*), scrisă în 1914, alți cărturari își pun întrebări (ca Ramuz, în *Besoin de grandeur — Nevoia de mărire* — din 1937) sau o analizează cu un ochi evident critic, ca Frisch²⁷⁷ și Dürrenmatt²⁷⁸ după 1945. Unii creatori, simțindu-se încorsetați în țară, își realizează opera în străinătate, cum se întâmplă cu arhitectul Le Corbusier²⁷⁹ și compozitorul Honegger — opera *Regele David* a acestuia din urmă este însă compusă în țara sa, la fel ca și

²⁷⁶ Deși regimul hitlerist avea foarte puțini susținători, Mussolini s-a bucurat mult timp de o imagine favorabilă în rândurile unei anumite părți a opiniei publice, iar Universitatea din Lausanne, spre exemplu, i-a decernat titlul de *doctor honoris causa*. Anticomunismul era, în schimb, foarte răspândit, iar Elveția nu întreținea nici un fel de relații cu URSS. În 1923, un tânăr din Graubünden, a cărui familie fusese victima bolșevicilor, a asasinat la Lausanne un delegat sovietic, fiind însă achitat de către jurați. (n.a.)

²⁷⁷ Max Frisch (1911–1991), scriitor elvețian de expresie germană, cunoscut pentru rigoarea deosebită a construcțiilor sale literare și pentru tonul său critic la adresa societății.

²⁷⁸ Friedrich Dürrenmatt (1921–1991), scriitor și dramaturg elvețian de limbă germană, exponent al expresionismului literar.

²⁷⁹ Pe numele său adevărat Charles-Edouard Jeanneret, marele arhitect, urbanist, pictor și teoretician Le Corbusier (1887–1965) a influențat decisiv teoria și practica arhitecturii contemporane.

Nicolas de Flue, creată pentru Expoziția națională de la Zürich din 1939. În sens invers, unii artiști aleg Elveția drept țară de adopție — Albert Cohen, impresionat de Geneva, „unde jandarmii și poștașii sunt atât de curați”, Hermann Hesse, laureat al Premiului Nobel în 1946 — sau de refugiu: Romain Rolland, Rilke, Klee. Mișcarea dada²⁸⁰ se naște la Zürich. La Basel, dirijorul și mecena Paul Sacher îi protejează pe muzicienii persecutați. Frank Martin se remarcă în muzică, Karl Barth în teologia protestantă, Leonhard Ragaz în etică socială, Jean Piaget în psihologie, C. G. Jung — discipol și apoi adversar al lui Freud — în psihanaliză, fizicianul Auguste Piccard în explorarea spațiului, actorul Michel Simon, clovnul Grock și șansonetistul Jean Villard-Gilles în arta scenică. Principiul naționalității pierde însă din importanță: podul de la San Francisco al lui Othmar Ammann, picturile și sculpturile „dinastiei” Giacometti pot fi oare numite „elvețiene”? Micuța Heidi, născută în 1880 sub penița Johannei Spyri, va rămâne oare pentru totdeauna cea mai celebră dintre elvețiene?

Războiul din 1939 a găsit Elveția mult mai bine pregătită decât cel din 1914, atât din punct de vedere material, cât și moral. În caz de atac, armata — mică, dar bine antrenată și mai ales motivată — urma să evacueze regiunile cele mai populate și să se retragă în *reduta națională* alpină (mereu mitul lui Gothard!). O potențială invazie germană reprezenta evident pericolul principal, dar în 1944 existau și unele

²⁸⁰ Mișcare artistică și literară ale cărei origini trimit la un cabaret din Zürich și la Tristan Tzara, scriitor de origine română. Mișcarea acuză impactul Primului Război Mondial asupra conștiințelor artistice și se distinge printr-un nihilism pronunțat, care vizează renunțarea la normele estetice acceptate.

temeri că americanii în ofensivă sau unele trupe germane în retragere ar fi putut dori să scurteze drumul traversând Podișul²⁸¹; la momentul respectiv, ideea „redutei” a fost abandonată. Dar, în pofida câtorva semnale de alarmă, neutralitatea nu a fost violată decât în spațiul aerian, la început mai ales de către germani, apoi de către Aliați. Incidentul cel mai grav a avut loc în 1944: un bombardament american, în regiunea Schaffhausen, a făcut 40 de morți.

Unitatea poporului și a armatei a fost incarnată în personalitatea deosebit de populară a generalului Guisan, originar din Vaud. Desigur, acesta nu era un tehnician desăvârșit, având la activ și o serie de imprudențe: o convenție militară încheiată cu Franța în 1939 a căzut în mâinile nemților, în 1940; în 1943, el a acceptat să se întâlnească cu un ofițer SS, pentru a-i „sonda” intențiile. De asemenea, s-a înconjurat de un stat major personal care puneă întrucâtva în umbră ierarhia oficială. Profund uman însă, el era un conducător de oameni care a știut să-și transmită mesajul către soldați și civili. Astfel, în iulie 1940, i-a reunit pe toți ofițerii superiori pe pajiștea simbolică Rütli; știa însă să se ocupe și de problemele personale ale soldaților de rând. Șeful Departamentului Politic, și el tot din Vaud, s-a dovedit mai autoritar față de compatrioți și mai suplu în relațiile cu Reichul²⁸². În sânul armatei, trădătorii erau puțini (17 au fost împușcați), dar unii ofițeri germanofili țeseau intrigi împotriva lui Guisan; alt ofițer conducea, sub patronajul unui comitet privat, „misiuni medicale” pe Frontul de Est, având desigur

²⁸¹ Elveția putea conta pe prietenia pe care i-o purta generalul francez de Lattre de Tassigny. Să spunem totuși că după război a fost găsit, într-un sertar al arhivelor din Berlin, un plan *italian* de împărțire a țării. (n.a.)

²⁸² Nuanța care separă cele două atitudini ar putea fi exprimată prin formula următoare: pentru unul dintre ei, cuvântul de ordine era „a rezista”, pentru celălalt „a dura”. (n.a.)

un scop umanitar, doar că punctul lor de plecare era tabăra germană. În rândurile populației, moralul creștea și scădea, oscilând între defetism și spirit de rezistență.

Voința de unitate a căpătat un contur și mai ferm după intrarea unui socialist în Consiliul federal, în 1943. N-au fost luate în seamă nici „bariera” lingvistică — din contră, încă din 1938, romanșa fusese ridicată la rangul de a patra limbă națională —, nici conflictul social. Partidele extremiste (Mișcarea națională și Partidul comunist) au fost interzise în 1940 și s-a instaurat controlul presei („critica e permisă cu condiția ca ea să se facă în mod obiectiv și cu măsură”, precizau instrucțiunile).

Apărarea națională s-a organizat și pe plan economic. Bazele juridice ale „economiei de război” fuseseră puse încă din 1938, astfel încât în momentul deschiderii conflictului fuseseră deja acumulate rezerve considerabile. După capitularea Franței, în 1940, și mai ales după ocuparea de către Germania a zonei de sud, apoi a Italiei de Nord, Elveția era complet încercuită de o singură putere. Neutralitatea economică a fost și mai greu de păstrat decât fusese în 1914, doar că, de această dată, dezechilibrul era în favoarea Germaniei. Au urmat negocieri extrem de delicate cu Reichul, precum și altele, încă și mai delicate, cu Marea Britanie: Germania cerea credite mereu mai mari în schimbul livrării de fier și cărbune și procura valută din vânzarea de aur către Banca Națională elvețiană²⁸³, în vreme

²⁸³ Acest aur fusese în parte luat — „jefuit”, după părerea unora, „preluat prin drept de război”, după părerea altora — de la victimele regimului nazist sau de la statele ocupate, mai ales Belgia și Olanda. Se poate pune întrebarea dacă Banca Națională cunoștea proveniența respectivului metal. Este sigur însă că politica monetară a fost un element care n-a avut darul de a-i convinge pe Aliați de bunele intenții ale Elveției, dimpotrivă chiar. La sfârșitul războiului, Elveția le-a înapoiat Aliaților mai multe sute de milioane. (n.a.)

ce britanicii se pregăteau să instaureze blocada împotriva unei țări pe care o socoteau „înfeudată” din punct de vedere economic Germaniei. În trei rânduri, importurile de grâu au fost întrerupte vreme de câteva luni.

Așadar, Elveția se străduia să ajungă la o autarhie cât mai completă posibil prin fabricarea unor succedanee și prin creșterea producției agricole.

Una dintre soluții în această din urmă direcție a fost planul Wahlen (după numele autorului său), care prevedea îndeosebi extinderea culturilor prin defrișarea pădurilor, asanarea mlaștinilor, folosirea pășunilor și a parcurilor: suprafața cultivată cu cereale a crescut astfel de la 126 000 ha în 1938 — adică 3% din teritoriu — la 216 000 în 1946. Anii de război au fost prosperi din punctul de vedere al venitului agricol; tot atunci s-a creat un serviciu obligatoriu de muncă la câmp, la care participau, printre alții, și studenții de ambe sexe. Cumpărarea unei mici flote maritime (150 000 t), raționalizarea alimentelor și instituirea unui control al prețurilor completau aceste măsuri.

Confederația a avut parte de un serviciu diplomatic de calitate, cu o singură gravă excepție: ministrul de la Berlin, timorat și ușor de impresionat, înclinat să-i creadă pe cuvânt pe interlocutorii lui germani; șeful misiunii de la Vichy, în schimb, a reușit, în august 1944, să asigure în acest oraș transferul de putere între ceea ce rămăsese din administrația lui Pétain și luptătorii din Rezistență²⁸⁴.

Modul în care sunt descrise activitățile umanitare ale

²⁸⁴ Regimul zis „de la Vichy” reprezenta compromisul dintre Franța înfrântă și ocupantul nazist. În fruntea lui a fost la început mareșalul Henri Philippe Pétain (1940–1942), apoi Pierre Laval (1942–1944), ambii promotori ai unei politici de extremă dreapta. Rezistența franceză — organizată clandestin în teritoriul ocupat de Germania — a luptat atât împotriva Reichului, cât și împotriva regimului de la Vichy.

Elveției reflectă subiectivitatea percepției asupra istoriei. Vreme îndelungată, au fost apreciate mai ales adăpostirea răniților și a refugiaților civili, găzduirea de copii în familiile elvețiene²⁸⁵, expedierea de daruri și ajutoare în regiunile devastate de război. Mai târziu, și-au făcut însă apariția criticile: s-a dovedit că infamanta literă J²⁸⁶, care a apărut din 1938 pe pașapoartele evreilor germani, își datora existența unui demers al autorităților helveticе, preocupate să stabilească o distincție între turiști și persoanele care cereau azil politic. După anexarea Austriei la Reich, un ofițer de poliție din Sankt Gallen, care și-a depășit atribuțiile deschizând prea mult frontiera, a fost suspendat din funcție, memoria sa fiind reabilitată abia de curând.

Începând din 1996, atacurile provenite mai ales din partea Statelor Unite și a Congresului mondial al evreilor s-au înmulțit. Pe lângă chestiunea aurului de la Reichsbank, ele se referă și la atitudinea generală în timpul conflictului — neutralitatea elvețiană a contribuit sau nu la „prelungirea războiului”? —, la politica privitoare la acordarea azilului, la problema averilor evreiești și a lipsei de succesiune. S-a creat o comisie internațională de istorici, prezidată de un elvețian; raportul său, predat în anul 2000, a pus la fel de multe probleme pe cât a rezolvat. Cât despre bunurile atinse de lipsa de succesiune, băncile, amenințate cu boicotul, au încheiat în 1998 un acord global cu reprezentanții celor în drept și au plătit despăgubiri în valoare de 1,25 miliarde de dolari.

Elveția a găzduit totuși un număr de 23 000 de evrei — dintre care aproape 3 000 salvați din lagărele naziste de

²⁸⁵ Numărul acestor persoane varia între 10 000 și 40 000; în 1940, ele erau îndeosebi francezi și polonezi; la sfârșitul războiului, numărul refugiaților civili era de 55 000; 150 000 de copii, dintre care 67 000 provenind din Franța, au primit găzduire, în general pentru perioade de trei luni. (n.a.)

²⁸⁶ De la cuvîntul francez *Juif* — „evreu”. (n.tr.)

la Bergen-Belsen și Theresienstadt —, în vreme ce Suedia, prin comparație, nu a primit decât 12 000. Cât despre numărul de cereri respinse, care, conform datelor oficiale, a fost multă vreme estimat la 10 000, acesta se ridică, conform aceleiași comisii, la 24 000.

În limitele pe care i le impuneau Convențiile internaționale, refuzul adesea inflexibil al naziștilor și propriile concepții asupra ajutorului acordat țărilor beligerante și populațiilor civile, Comitetul Internațional al Crucii Roșii a desfășurat o activitate impresionantă și dezamăgitoare totodată, dovedindu-se aproape neputincios în privința victimelor din lagărele de concentrare.

ELVEȚIA DUPĂ 1945

După sfârșitul războiului, Elveția a traversat o perioadă de treizeci de ani caracterizată de o prosperitate remarcabilă. Industria, printre foarte puținele din Europa care nu avuseseră de suferit din cauza conflictului, s-a dezvoltat într-o manieră uluitoare, accentuată de abundența capitalurilor, de datorii sociale și de o fiscalitate moderată, de posibilitatea de a procura mână de lucru din țările mai puțin favorizate și de un sistem bancar bine pus la punct²⁸⁷. Soldul balanței comerciale — în general pasiv — era compensat în mare măsură de veniturile provenite din capitalurile plasate în străinătate, din turism și transportul de mărfuri în regim de tranzit. În timp, valoarea exporturilor de mașini, de produse chimice și farmaceutice a depășit-o pe aceea a exportului de ceasuri. Concentrarea economică s-a accentuat, iar câteva întreprinderi, cum ar fi Nestlé, au căpătat dimensiuni multinaționale: la un moment dat, această societate atingea o cifră de afaceri superioară bugetului federal, încadrând, în 1999, 230 000 de persoane peste tot în lume, dintre care numai 6 375 în Elveția.

²⁸⁷ Imaginea băncilor elvețiene, manipulate de „gnomii de la Zürich” și loc de refugiu al miliardelor adunate de dictatorii din lumea întreagă, are aspecte de mit; „poporul de bancheri” nu e cu nimic mai real decât acela de păstori. Secretul bancar și conturile numerice au fost introduse în 1933, în scopul protecției clienților față de spionajul practicat de regimurile totalitare. Nu este însă mai puțin adevărat că se simțea și nevoia unei legislații mai severe care să împiedice „spălarea banilor”. (n.a.)

În urma fuziunilor, numărul întreprinderilor din industria chimică de la Basel s-a redus la două fabrici gigant.

Efortul în direcția echipării cu utilaj hidroelectric s-a intensificat; producția, de 5 miliarde de kilowați-oră în 1938, a urcat la 40,6 miliarde în 1999. Construirea de baraje, dintre care cel mai grandios este acela de la Grande-Dixence, al cărui lac de acumulare măsoară 400 de milioane de metri cubi și permite producerea a 1 600 de milioane de kilowați-oră, a avut drept consecință dezvoltarea regiunilor alpine, precum Valais. Dar cărbunele alb nu mai era de ajuns; Elveția a început să construiască rafinării de petrol, orientându-se simultan către energiile termoelectrică (2,5 miliarde de kilowați-oră) și atomică (23,5 miliarde). Producerea acesteia din urmă a stârnit valuri de proteste și de manifestații, cum a fost cazul în 1975, când manifestanții au ocupat locul prevăzut pentru amplasarea celei de-a cincea centrale, al cărei proiect a fost abandonat ceva mai târziu. În 1990, poporul a votat un „moratoriu nuclear”: timp de zece ani nu va mai fi acordată nici o nouă autorizație.

Căile de comunicație constituie un alt aspect al acestei mutații: în transportul petrolului, portul Basel, „plămânul” Elveției, este concurat acum de oleoducte; construirea de autostrăzi, mult timp amânată din rațiuni economice (așteptarea unei conjuncturi mai favorabile) și politice (suveranitatea cantoanelor), a început în 1959 prin linia Geneva–Lausanne; au fost deschise tunelele rutiere din Marele Saint Bernard, San Bernardino și Gothard. Căile ferate federale s-au modernizat, iar în 1987 a fost adoptat un proiect numit Rail 2000, a cărui realizare s-a izbit însă de nenumărate opoziții locale și de o explozie a costurilor; s-a hotărât, de asemenea, și construirea de noi tuneluri feroviare „de bază” în Gothard și Lötschberg.

Țăranii, care nu mai reprezintă decât 5% din populație, au obținut garantarea legală a unui venit echitabil și, o dată cu aceasta, a unei protecții din partea statului, prin susținerea prețurilor, restricții la import și acordarea unor diverse subvenții; productivitatea agriculturii a crescut vizibil, astfel încât uneori se ajunge chiar la crize de supraproducție. Scăderea prețurilor, datorată acordurilor încheiate cu Organizația Mondială a Comerțului, este compensată prin „plăți directe” destinate unor agricultori în parte transformați în „grădinari peisagiști”. Puternica Uniune elvețiană a țăranilor, interlocutoare numită de guvern pentru relația cu asociațiile sindicale și patronale, este adeseori depășită în dinamism de către asociații mai mici și mai combative.

Începând din 1959, expansiunea economică s-a accentuat, fiind calificată drept o „supraîncălzire”, caracterizată printr-o lipsă generalizată de mână de lucru și tendințe inflaționiste. Din 1971, creșterea prețurilor a devenit îngrijorătoare: Consiliul federal a recurs la măsuri de urgență, printre care o reevaluare pozitivă a francului cu 7%, limitarea cumpărării de bunuri imobile de către străini, restricții de construire în anumite regiuni.

Ca și în restul lumii industrializate, anul 1974 a adus schimbări radicale în situația economică generală: criza petrolului s-a aflat la originea unei recesiuni agravate și de creșterea incontrollabilă a monedei — francul elvețian, „plutind” liber, devine o monedă-refugiu. Numeroși muncitori sezonieri italieni sau spanioli nu au mai fost reangajați. Anii următori înregistrează o creștere economică, întreruptă apoi de o nouă recesiune, în anii 1991–1999, marcată de numeroase falimente și de reapariția unui fenomen pe care numai cei bătrâni și-l mai aduceau aminte, și anume șomajul: la finele anului 1993, numărul

șomerilor era de 185 000, adică 5,1% din numărul muncitorilor, cu vârfuri de 8% în cantoanele romanice. Recenta îmbunătățire a situației a redus rata șomajului la 2%, dar restructurările și „mondializarea” duc la pierderi constante de locuri de muncă, costurile de producție sunt prea mari²⁸⁸, unele drepturi sociale sunt amenințate prin abandonarea statutului de funcționar, munca pe bază de ofertă, și salariul de merit.

Deși a provocat o creștere fără precedent a nivelului de trai, dezvoltarea economică a adus și unele inconveniente: apariția unei „societăți de consum” atestate de semnele vizibile pe care le constituie centrele comerciale aflate în vecinătatea orașelor, urâtirea peisajului, poluarea aerului și a lacurilor. Prin 1970 începe să se manifeste un interes particular pentru problemele ecologice²⁸⁹; amenajarea teritoriului antrenează o colaborare mai strânsă între Confederație, cantoane și comune.

Conflictul politic cel mai serios a fost provocat de problema jurasiană. Asimilarea vechii episcopii de Basel de către cantonul Berna nu se realizase niciodată pe deplin. În 1947, problema devine spinoasă: ca urmare a unei intervenții neinspirate a unui deputat de la Berna, cantonul Jura este cuprins de un val de furie, creându-se chiar o

²⁸⁸ În prezent are loc o delocalizare a industriei: o întreprindere de textile a închis două uzine în Elveția pentru a-și deschide altele în Ungaria și Portugalia; compania Swissair își stabilește serviciile de contabilitate la Bombay. (n.a.)

²⁸⁹ Deși Legea federală privind protecția pădurilor datează din 1910. Se poate constata însă o modificare a raportului cu natura, a cărei fragilitate începe să fie altfel percepută: dacă ultimul lup a fost ucis în 1848 și ultimul urs în 1904, au fost, în schimb, reintroduse specii ca muflonul, râsul, pisica sălbatică și zăganul. Reapariția spontană a lupului duce însă la creșterea tensiunilor dintre iubitorii necondiționați ai naturii și crescătorii de oi. (n.a.)

mișcare numită Reunificarea Jurasiană, care milita pentru desprinderea de Berna. Alți jurasieni s-au opus, în vreme ce un al treilea partid încerca să obțină un statut de autonomie în interiorul cantonului. În ciuda câtorva concesiilor, guvernul de la Berna a negat multă vreme existența problemei, refugiindu-se în spatele principiului intangibilității frontierelor cantonale. În 1956, cantonul „istoric” — de o manieră clară — și Jura — la limită — au refuzat organizarea unei consultări populare, dar în urma scrutinului s-a dovedit că nordul cantonului Jura, catolic, pasionat și „exterior” din punct de vedere geografic, era net separatist, pe când văile ceasornicarilor din sud, protestante, așezate și legate istoric de Berna și economic de Biel, cuprinzând și un oarecare număr de imigranți de origine germanică, erau pentru păstrarea *statu quo*-ului.

Spiritele au evoluat încetul cu încetul. În 1970, ansamblul cantonului a admis principiul autodeterminării pentru Jura. Între 1974 și 1975 au avut loc trei referendumuri, organizate la nivelul întregului canton (care de data aceasta s-a pronunțat cu o slabă majoritate pentru separare), la nivelul districtelor și la acela al comunelor, conducând în cele din urmă la împărțire. Nordul a format un nou canton, admis oficial în Confederație în 1978. Sudul s-a reorganizat în interiorul cantonului Berna, dar minoritatea separatistă încă mai speră să se realipească într-o bună zi la Jura. Tensiunea a scăzut în 1994, grație deciziei de a deschide un dialog în cadrul unei adunări intrajurasiene la care au participat deputații din cele două regiuni. În fine, Valea Laufon, de limbă germană și de confesiune catolică, este legată, din 1994, la Basel Rural (Baselland).

În sens invers, reunificarea celor două cantoane Basel a eșuat de două ori, în 1948 în fața opoziției federale, iar

în 1969 din cauza refuzului semicantonului Baselland²⁹⁰. În anul 1973, și-a găsit în fine rezolvarea o veche problemă confesională, populația pronunțându-se prin vot pentru abrogarea „articolelor de excepție” din Constituție (privitoare la interzicerea activității iezuiților și a întemeierii de noi mănăstiri). Numărul catolicilor l-a depășit pe acela al protestanților, dar nici una dintre cele două confesiuni nu este clar majoritară: migrațiile au adus un mare număr de ortodocși și de musulmani (150 000), iar la recensămintele recente mulți dintre cetățeni se declară „fără confesiune”. Practicarea religiei a slăbit simțitor în rândurile celor 7,1 milioane de locuitori, dintre care 1,4 milioane sunt străini (19,3 %). În ceea ce privește regimul ecleziastic, el variază de la un canton la altul, de la unire — cultul Bisericii sau al Bisericilor recunoscute oficial este întreținut de către stat — la separare (așa stau lucrurile la Geneva și Neuchâtel), trecând prin impozitul ecleziastic pe care contribuabilii îl plătesc comunităților respective.

În perioada de după război s-a trecut la lichidarea regimului „puterilor depline”, iar controlul asupra chirilor a fost suspendat treptat. Este asigurată protecția chiriașilor împotriva creșterii prețurilor și a abuzurilor proprietarilor, iar din 1972 s-a reintrodus supravegherea prețurilor. Dreptul de intervenție a Confederației în viața economică a fost sancționat prin introducerea în Constituție, în anul 1947, a unor *noi articole economice*, menite să restrângă într-o oarecare măsură libertatea comerțului și a industriei.

²⁹⁰ De atunci, cele două Basel și-ar dori mai degrabă, deși fără succes deocamdată, să obțină statutul de canton de sine stătător; ele colaborează într-un regim numit *regio basiliensis* (în lb. latină, în original. Basilea era numele antic al orașului Basel; sintagma s-ar traduce, deci, prin „lege, regulament din Basel” — n.tr.), care cuprinde și unele comune din Baden și Alsacia. (n.a)

În același an a fost instituită *asigurarea de bătrânețe și de urmaș*, completată în 1960 prin *asigurarea pentru invaliditate*; asigurarea pentru maternitate nu există încă decât pe hârtie, dar aceea pentru boală a devenit obligatorie din anul 1994, cu prime de bază egale pentru toți asigurații, indiferent de sex și de vârstă.

Pacea socială a fost păstrată, deși este adesea repusă în discuție de câțiva ani încoace, iar syndicatele au tendința să o considere drept o platformă de negocieri și nu drept un bun definitiv dobândit; din când în când au loc greve²⁹¹. Cât despre patronat, el preferă adesea discuțiile directe cu personalul, evitând syndicatele.

Sufragiul feminin a fost introdus foarte greu în Elveția. Crușată de război, această țară a fost mai puțin sensibilă decât altele la răsturnările lumii contemporane; pe de altă parte, o astfel de inovație era mai dificil de acceptat într-un stat cu veche tradiție democratică decât în regiunile în care sufragiul universal fusese introdus recent. În 1959, corpul electoral s-a pronunțat net împotriva votului feminin, dar, în aceeași zi, acesta a fost acceptat în Vaud pentru problemele cantonale. Au urmat alte state, iar în 1971 Confederația a adoptat sufragiul feminin, cu o majoritate inversă aceleia din 1959. Câteva cantoane i-au urmat exemplul, iar cele din urmă „bastioane” masculine, cele două Appenzell, au sfârșit prin a ceda: Ausser Rhoden la *Landsgemeinde* din 1989, iar Inner Rhoden printr-o hotărâre a Tribunalului federal din 1990.

Poziția femeilor în dreptul federal și în realitatea socială evoluează continuu: în 1981, s-a adoptat prin referendum principiul egalității dintre cele două sexe, concretizat ulte-

²⁹¹ În deceniul 1980–1989, „orele pierdute” din cauza mișcărilor revendicative au fost, proporțional, de 170 de ori mai puține decât în Statele Unite și de 800 de ori mai puține decât în Italia. (n.a.)

rrior prin modificarea dreptului familiei, la care ar mai trebui însă să se adauge și egalizarea completă a salariilor. Numărul femeilor alese în instituțiile politice de stat începe și el să crească.

În 1984, Elisabeth Kopp, politiciană radicală din Zürich, a devenit prima femeie consilier federal; ea a fost însă nevoită să demisioneze patru ani mai târziu, în urma unei erori politice, fiind chiar chemată în fața Tribunalului federal, care a achitat-o. O altă femeie a intrat în guvern în 1993, iar o a treia în 1999.

Cea mai gravă dintre problemele sociale este aceea a drogurilor, Zürich fiind unul dintre centrele europene de trafic și de „turism” în domeniu. Atitudinea „liberală” care predomină în Elveția germanică — unde autoritățile confederale au făcut unele încercări de a distribui heroina sub control medical — este contrabalansată de politica mai represivă din cantoanele romanice. Elveția s-a confruntat, de asemenea, cu mișcări contestatate ale tinerilor, după 1968 și în anii '80, mai ales la Zürich. Modificarea vârstei pentru majorat de la 20 la 18 ani s-a făcut treptat: mai întâi politic, în mai multe cantoane, din 1991 pe plan federal, iar din 1996 în dreptul civil.

Se observă un puternic contrast între o oarecare toropeală politică — Constituția adoptată în 1999 nu reprezintă, de fapt, decât o actualizare a legii în funcție de evoluția societății și o clarificare a unora dintre articole, care deveniseră extrem de prolixă în urma trecerii timpului și a revizuirilor parțiale — și o inflație de inițiative și de cereri de referendum. Așa se face că poporul suveran votează pentru crearea de către Confederație a unei rețele de poteci pietonale, pentru portul obligatoriu al centurii de siguranță, pentru introducerea orei de vară etc. Calendarul scrutinurilor a devenit din ce în ce mai

Încărcat, dar participarea la vot depășește rareori cote de 50%; în Elveția romanică, ea este adesea inferioară procentului de 25%. Se remarcă, de asemenea, și un oarecare clivaj între societatea „legală” (așa cum e conturată ea de legile federale) și realitatea socială: în 1970, inițiativa destinată să limiteze numărul de străini la 10% din populația fiecărui canton nu s-a bucurat în Parlament de nici un vot, în afara aceluia al promotorului său, deputatul de Zürich, Schwarzenbach, dar poporul nu a respins-o decât cu o majoritate de 54%, și asta după o campanie foarte animată. „Xenofobii” au mai avut și alte inițiative, toate respinse.

În anii '80, accentul problemei s-a deplasat: xenofobia nu-i mai viza pe imigranții din sudul Europei, ci pe cei din fosta Iugoslavie, pe turci și pe africani, pe refugiații politici sau „economici” și pe cei care cereau azil; politica federală pe această temă este puțin generoasă în privința unora dintre aceștia, dar destul de laxă în privința altora. Din loc în loc apar incidente cu tentă rasistă.

Votul federal: proporția voturilor favorabile, pe cantoane
(cifrele îngroșate marchează votul favorabil)

	1920 ⁽¹⁾	1970 ⁽²⁾	1992 ⁽³⁾	2000 ⁽⁴⁾
Zürich	40	44	48	70
Berna	53	52	48	69
Lucerna	55	55	39	63
Uri	23	63	25	52
Schwyz	23	52	25	49,8
Obwald	60	54	28	56
Nidwald	58	56	34	56
Glarus	33	46	32	57
Zug	47	48	44	69
Fribourg	76	50,3	65	75
Solothurn	39	51	43	67
Basel Urban	47	47	55	72

Basel Rural (Baselland)	37	39	53	71
Schaffhausen	43	40	38	61
Appenzell Ausser Rhoden	51	43	37	62
Appenzell Inner Rhoden	49	49,7	29	52
Sankt Gallen	47	46	38	63
Graubünden	53	40	32	59
Aargau	34	47	40	62
Thurgau	58	40	36	57
Ticino	85	36	38	43
Vaud	93	41	78	80
Valais	76	46	56	66
Neuchâtel	84	39	80	79
Geneva	81	40	78	79
Jura ⁽⁵⁾			77	77
Elveția (total)	56,3	46	49,7	67,2
Cantoane favorabile	11,5	7	7	21

(1) Aderarea la Societatea Națiunilor.

(2) Prima inițiativă privitoare la excesul de populație străină.

(3) Aderarea la Spațiul economic european.

(4) Acordurile bilaterale cu Uniunea Europeană.

(5) Aparținând cantonului Berna; în 1920, votul din Jura a înclinat balanța la Berna, și deci în toată Elveția, pentru „da”.

Centralizarea a continuat să avanseze, iar competența guvernului federal s-a extins la noi și noi domenii: drumurile naționale, energia atomică, reproducerea asistată medical. Pentru îndeplinirea funcției lor de cercetare, universitățile au la rândul-le nevoie de sprijin din partea puterii centrale; a doua școală politehnică din țară, cea de la Lausanne, a fost cumpărată de către Confederație de la cantonul Vaud, în 1968; un nou institut universitar s-a deschis în Ticino, în 1996, iar proiectul pentru un altul, la Lucerna, este deocamdată în fază de studiu.

Problemele financiare și militare rămân mereu în centrul dezbaterilor. În prima chestiune, stânga și pacifiștii au

lansat — fără succes — mai multe inițiative privind reducerea bugetului militar (1954–1956), interzicerea armelor atomice sau măcar instituirea controlului popular asupra eventualelor achiziții (1962–1963), interzicerea exportului de armament (1972) și chiar desființarea pur și simplu a armatei (1989). Urmând evoluția generală a Europei, armata tinde să devină mai puțin numeroasă și mai modernă, instruindu-se, de exemplu, pe baza simulărilor strategice realizate pe computer. După mai multe refuzuri, în 1992 s-a decis, prin referendum, introducerea unui serviciu civil care să substituie serviciul militar.

În ceea ce privește problemele financiare, conflictul dintre federaliști, care resping principiul impozitului federal direct, și centraliști a dus la legalizarea celor două principale impozite, direct și indirect; cel din urmă s-a transformat, în 1995, în TVA, acceptat prin vot popular la a patra încercare.

Cheltuielile publice au crescut mult. Dacă anii de după război creaseră excedente ce permiteau rambursarea unei părți din datoriile contractate în timpul mobilizării, situația s-a răsturnat în 1971. Au fost instituite noi impozite, privitoare în special la circulația automobilelor: creșterea prețurilor carburanților, vinieta pentru autostradă, taxa pentru transporturile de gabarit depășit. Recesiunea din anii '90 a agravat și mai mult situația: 45,6 miliarde de franci cheltuiți contra 43 de miliarde încasați în 1999; în prezent, deficitul bugetar se ridică la 72 de miliarde. Profitul rezultat din diverse privatizări, cum ar fi aceea a rețelei de telecomunicații, reprezintă o promisiune de redresare; de asemenea, este în discuție vânzarea unei părți a rezervei de aur a Băncii naționale, a cărei valoare este subevaluată în buget.

Reprezentantul socialist din Consiliul federal s-a retras

din guvern în 1953, în urma eșecului proiectului financiar pe care îl propusese, Consiliul federal devenind astfel complet „burghez” vreme de câțiva ani. Socialiștii, care revendicau o reprezentare dublă, au avut câștig de cauză la alegerile din 1959, în urma cărora fiecare dintre cele trei partide principale, precum și acela al „țărănilor”, a obținut câte două locuri; astfel, în sânul guvernului a fost introdusă reprezentarea proporțională — numită adesea „formula magică”. Din când în când, ea este repusă în discuție, iar proverbiala colegialitate din Consiliul federal — ai cărui membri trebuie adesea să apere proiecte cu care personal nu sunt de acord — are câteva fisuri. *Democrația consensului*, în care fiecare este consultat în toate problemele (societățile corale în problema imnului național, de exemplu), ceea ce face ca deciziile să fie luate mai lent, dar duce la diminuarea antagonismelor, rămâne totuși puternic ancorată în mentalități. Au apărut noi partide — ecologiști și mișcări de extremă dreaptă, ultimele în declin astăzi —, în vreme ce Alianța independenților s-a dizolvat în 1999. Grupările politice tradiționale și-au schimbat adesea numele și înfățișarea: conservatorii catolici au adoptat eticheta democrat-creștină, operând prin 1970 o evoluție spre centru, pe plan economic și social; foștii țărâniști se numesc acum Uniunea democratică de centru și au o aripă „populistă” antieuropeană, chiar xenofobă. Profitând de tensiunile datorate temerii de schimbare, acest partid a făcut un salt important la alegerile din 1999. Socialiștii sunt pentru o economie de piață ale cărei inegalități să fie corectate prin legi sociale; adesea, ei sunt întrecuți în intransigență de mici formațiuni care refuză complet colaborarea cu „capitalul”. Rămânând în primul rând regională, presa este în același timp mai puțin politizată — de exemplu, nu există nici un mare ziar

de stânga — și mai agresivă, prin practicarea jurnalismului „de investigare”; numărul de titluri a scăzut însă vizibil.

În politica externă, Confederația a rămas fidelă tradiției sale de prudență. Nu a intrat în ONU, care nu admitea statutul său de neutralitate integrală și care, de altfel, în momentul creării sale, nici nu a invitat statele care rămăseseră în afara conflictului mondial. Încetul cu încetul, Consiliul federal și clasa politică au adoptat cauza aderării la această instituție, făcând eforturi pentru a convinge corpul electoral; dar, la votul popular din 1986, au întâmpinat un refuz masiv. În 1994 a fost respinsă, în aceeași manieră, prezența elvețienilor printre „căștile albastre” internaționale. Cu toate acestea, Elveția este membră a organizațiilor cu caracter tehnic și umanitar (Organizația Internațională a Muncii, UNESCO etc.). În 1990, ea a participat la embargoul economic declarat de ONU împotriva Irakului, dar a refuzat, în momentul în care conflictul s-a ascuțit, să permită survolarea teritoriului său de către avioanele americane. Elveția își asumă adesea reprezentarea ca țară mediatoare pe lângă state care au rupt relațiile diplomatice, cum e cazul Statelor Unite și al Iranului, iar la Geneva se derulează nenumărate conferințe internaționale.

În fine, integrarea europeană a pus Elveția într-o situație cu totul inedită. Încă de la început, Confederația a fost membră a instituțiilor cu caracter pur economic; din 1963, ea este reprezentată în Consiliul Europei; a ratificat Convenția europeană pentru drepturile omului și a fost adesea nevoită să adopte hotărârile Curții de la Strasbourg. Totuși, țara nu a aderat la Piața Comună, fiind, în 1959, unul dintre membrii fondatori ai Asociației Europene a Liberului Schimb, mai puțin constrângătoare. În aceste condiții, părea să se contureze o evoluție clară:

În 1992, Elveția a depus o cerere de negociere în vederea unei eventuale aderări la Uniunea Europeană; au fost adoptate reglementări în sensul racordării la legislația europeană; s-a găsit chiar o soluție de tranzitare a Spațiului economic european. Lovitura de teatru s-a produs în decembrie 1992: acordul a fost respins cu o majoritate infimă de către popor și cu o majoritate largă în cantoane; votul a scos la suprafață o „prăpastie” între romanici, favorabili aderării în proporție de 80%, și germanici, dintre care se opuneau 60%, precum și între orașe și Elveția „profundă”²⁹². Foarte izolată (partenerii săi din Asociația Europeană a Liberului Schimb sunt Norvegia, Islanda și Liechtenstein, care au acceptat însă aderarea la UE), țara a întreprins dificile negocieri bilaterale, care au dus la încheierea unei serii de acorduri privind libera circulație a persoanelor, liberalizarea traficului de camioane și a transporturilor aeriene, cooperarea științifică, recunoașterea diplomelor. Prevăzute cu „măsuri suplimentare”, destinate să faciliteze tranziția, acestea au fost ratificate, în mai 2000, de către 67% dintre persoanele cu drept de vot, în 21 de cantoane²⁹³. Să fie acesta semnul că negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană trebuie „reactivate” sau, pur și simplu — așa cum crede majoritatea Parlamentului — că, „da”-ul popular nu privește decât acordurile bilaterale și nimic altceva?

²⁹² „Generozității politice” a majorității germanice — cu trei consilieri federali latinofoni, minoritățile sunt întotdeauna reprezentate — i se opune supremația economică a „triumfului de aur”, Zürich – Basel – Berna, care este adesea percepută ca o manifestare arogantă de către regiunile amenințate cu marginalizarea. (n.a.)

²⁹³ Ticino a fost singurul canton care s-a opus net, de teama concurenței din partea unor întreprinderi italiene, a presiunii asupra salariilor și a infiltrării crimei organizate. Geneva și Basel au câte o periferie în Franța și în Germania; Ticino nu dorește să devină o periferie a Milanului. (n.a.)

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
Capitolul I – ELVEȚIA DINAINTE DE ELVEȚIA.....	9
Capitolul II – ORIGINILE CONFEDERAȚIEI.....	26
Capitolul III – PRIMELE ALIANȚE	37
Capitolul IV – APOGEUL MILITAR AL LIGILOR	46
Capitolul V – REFORMA	60
Capitolul VI – STRUCTURA SOCIALĂ ȘI VIAȚA COTIDIANĂ ÎN VECHIUL REGIM	72
Capitolul VII – DOMINAȚIA FRANCEZĂ	91
Capitolul VIII – RESTAURARE ȘI REGENERARE.....	106
Capitolul IX – STATUL FEDERAL	120
Capitolul X – ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	133
Capitolul XI – RĂZBOAIE MONDIALE ȘI CRIZE	149
Capitolul XII – ELVEȚIA DUPĂ 1945	165
BIBLIOGRAFIE	179